

SNM-MÚZEUM
ŽIDOVSKÉJ KULTÚRY
EDÍCIA
JUDAICA SLOVACA

ŠLOMO
BREZNITZ
svedectvo
vojnového
dieraťa
POLIA
SPOMIENOK

Š L O M O
BREŽNITZ

**POLJA
SPOMIENOK**

S N M - M Ú Z E U M Ž I D O V S K E J K U L T Ú R Y
E D Í C I A J U D A I C A S L O V A C A

**SVEDECTVO
VOJNOVÉHO
DIEŤAŤA**

© Šlomo Breznitz

ISBN 80 - 8060 - 023 - 6

*Túto knihu venujem svojej sestre Judite
a pamiatke našich rodičov.*

PREDSLOV K SLOVENSKÉMU VYDANIU:

Hoci moje spomienky boli publikované vo viacerých krajinách, sú bytostne späť so Slovenskom. Preto vydanie tejto knihy na Slovensku má pre mňa osobitný význam. Príbeh sa odohrával v tak temnom období, že tí, ktorí v ňom konali, aby zachránili mňa a moju sestru, žiaria ešte viac. Nikto zo slovenských židov nemal šancu uniknúť hrôzam holokaustu a neboli by sme to ani my, keby sme nemali viac šťastia ako iní.

Po toľkých rokoch spomienok, ktoré žijú vo mne, nemôžem sa zbaviť pocitu hlbokejho uspokojenia nad tým, že tento pokorujúci príbeh si našiel spôsob, ako znova navštíviť miesta, kde sa to všetko stalo. Som veľmi zaviazaný profesori Pavlovi Mešťanovi za to, že to umožnil.

August 1999

Šlomo Breznitz
Haifa, Izrael

POĎAKOVANIE

Bol to priateľ, kto ma priviedol k napísaniu pamäti. Jemu sa podarilo prekonáť moje počiatocné váhanie. Som hlboko vďačný Walterovi Andersenovi za to, že ma vziahol do rizika, ktoré sa neskôr ukázalo byť také obohacujúce. Láskavý osud mi doprial pôsobiť istý čas vo vydavateľstve A. Knopfa s viceprezidentom a šéfredaktorom Ashbelom Greenom, s ktorým som viedol základné konzultácie. Podávanie patrí aj Janovi Urbanovi, ktorý mi pomohol nájsť sestru Kolettu. Návšteva v krajinе Českej republiky sa stala pre mňa jedinečným zážitkom. Potrebné povzbudenie mi poskytli aj ďalší priatelia. Im ďakujem za nevstieravý záujem. I moja manželka a deti - hoci vedeli, aké je pre mňa tažké vracať sa k prežitímu - sa o ne zaslúžili svojimi postojmi, ale najmä porozumením.

PROLÓG

Môj príbeh je o zemetrasení, ktoré zavinil človek. O tom najsilnejšom zemetrasení, aké kedy bolo - a s miliónmi epicentier. Ako dieťa, ktoré sa ocitlo na nesprávnom mieste a v nesprávnom čase, hnané vírom udalostí, som sa stal jedným z jeho epicentier. Následné šoky zostali a robia mi problémy dodnes, pretože obetou tu bola ľudská nevinnosť, definitívne a nenávratne vytrhnutá z konania jednotlivcov i celých národov.

Dlhé roky sa so mnou spomienky na toto obdobie života viac-menej iba zahrávali. I keď boli niektoré fragmenty v neustálej pohotovosti, ba dali sa kedy kolvek vyvolat prostredníctvom vôle, ďalšie sa ukázali ovela prchavejšie: znena-zdania sa vynárali a vzápäť strácali. A bol tu ešte jeden druh spomienok, ktorých existencia sa vzhľadom na medzery v príbehu môjho detstva, dala predpokladať. O nich sa zdalo, že sú pochované pod ruinami fragmentov spomienok. Až pridľho boli nepriateľné a ich tajomstvo zostávalo presvedčivo zamknuté za mrežami vedomia. Lenže jedného dňa začalo byť uvedomenie si straty týchto spomienok až privelmi zjavné a neexistencia súvislej minulosti sa ukázala nielen rušivá, ale aj fascinujúca. Po mnohé roky boli pokusy o rekonštrukciu tejto temnej stránky môjho životného príbehu len veľmi málo úspešné, a tak sa skutočný pokus odohral až pri písaní tejto knihy.

Pravda je však ľahká korist a má mnohých nepriateľov. Hlavne viero-hodnosť zdania pravdy ľahko zvádzza k naivnému a skeptickému napodobňova-niu. Ale aj vlastné podanie rozdielnych variantov toho istého dej a obaleného do úlomkov s ľahko načrtnutými detailami nevyhnutne nastoluje istý druh sebain-terpretácie.

Existuje veľa právd, a pritom všetky majú punc zrozumiteľnosti a často sú lákavé. Navyše je tu aj čas, ktorý sa s nimi pohráva. Polia spomienok pripo-mínajú neraz bohaté archeologické nálezisko, ktoré je pri odkrývaní plné arte-faktov z rôznych období pričinením geologických posunov dosť pomiešaných. Keďže aj materiál môjho príbehu je takýmto "prevratom", prezila v ňom len časť pravdy.

Samotná dobrá vôľa na pretavenie osobných spomienok na história však nemôže stačiť, a tak aj v mojom prípade ide iba o príbeh.

SPÄŤ DO BEZPEČIA

Preč od pŕhľavy,
preč od nebezpečenstva,
trháme tento kvietok,
trháme bezpečnosť

SHAKESPEARE
Henrich IV, časť prvá

Zobudil som sa uprostred noci, tentoraz na ľahký, jemný dotyk pier, ktorými sa matka dotkla môjho čela.

"Rýchlo, vstávaj. Musíme odísť z tábora."

"Čo? Odvážajú nás?"

"Šš.... potichu, nikto nesmie vedieť, že odchádzame. A neboj sa, nie je to transport. Apuka zariadol, aby sme mohli odísť."

Stále ešte napoly nezobudený, pomaly chápajúc, čo sa vlastne deje, spomenul som si na iné zobúdzanie. Bola piatková noc - vždy to bol sabat, keď sa púšťali do nekresťanských vecí - pre hluk a krik bolo sotva počuť amplión. Vyvolávali mená, vyzývajúc tých, ktorým patrili, aby sa ihneď pripravili na transport do Osvienčimu. Písal sa rok 1942, a hoci som mal len šest rokov, vedel som, čo to znamená. Predstavy spojené so slovami "Osvienčim" a "transport" boli ako mor šíriaci sa po Európe.

Začali čítaním mien podľa abecedeného poriadku, a keďže naše sa začínali na B, aňuka sotva postrehnutelne uvoľnila stisk náručia, v ktorom ma držala, len čo prešli naše písmeno. Ale uvoľnenie netrvalo dlho, pretože znenazdania zmenili poradie a začali vyvolávať mená odzadu. Potom z dôvodu, ktorý len "oni" poznali, začali vyvolávať mená celkom náhodne. Nie, nič sa tej noci nestalo, čo by aspoň troška dodávalo pocit bezpečia, bol tu len silný pocit strachu až na zvracanie, aj keď som bol v náručí aňuky. Tešili sa zo svojej moci spôsobovať strach prinajmenšom tak ako z moci zabíjať.

Naše mená nevyvolali. V skorých ranných hodinách sme sa vrátili do značne preriedeného baraku a celkom vyčerpaný som si mohol znova ľahnúť.

Tú noc ma ticho ľakalo. Robíme niečo, čo je zakázané? Veľa vecí bolo zakázaných, nikto si neboličím istý. Nájde nás stráž a posadí nás do najbližšieho transportu? Mohla by to byť pravda, čo povedala aňuka? Nevidel som otca takmer dva mesiace, a neboli doma ani vtedy, keď nás troch znenazdania odvliekli.

Istý čas sme bývali v malej dedinke Vrbové, asi hodinu cesty vlakom z Bratislavu, kde apuka pracoval. Vybral si túto dedinu v nádeji, že je príliš malá a príliš vzdialená, aby sa s nami "oni" travovali.

"Rýchlo. Oblečiem ťa. Musíme ísť," šepkala mi sestra Judita, ktorá bola odo mňa o štyri roky staršia. Úzkostlivo sa usilovala pomôcť matke, ktorá narýchlo balila naše veci. (Od tej prvej noci teroru som odmietol obliekať si na noc pyžamo a uvzato som spal nevyzlečený, so šatami na sebe, pripravený hned' sa vydať na cestu. Iba po niekoľkých dňoch neprerušeného spánku som ustúpil, ale schovával som si svoj odev pod matrac.)

Spomínam si na strážnika, ktorý nás viedol pomedzi posteľ a nechápavo hľadiacich zobudených ľudí, a vzápäť na daždivú noc, v ktorej ma ovial čerstvý závan vzduchu. Neveriacky sme prechádzali pomedzi ďalšie domy smerom k bráne. Judita mi v predtuche stisla ruku, ako to urobila aj o niekoľko rokov neskôr v jeden takýto osudný deň.

Utajený šepot hlasov a už nás tlačili do malého auta. Za volantom sedel apuka, ale iba o hodnú chvíľu, keď sa vzdialenosť medzi nami a táborm o čosi zväčšila, sme sa začali tešiť z nášho stretnutia. Noc bola trocha vlhká a studená, náš dych rýchlo zarosil okná. Boli sme uzamknutí v temnote. Vo vnútri auta sme sa všetci objímali a vtedy som nadobudol presvedčenie, že sa mi už nič zlé nemôže stať.

- - -

ČO SA VLASTNE okolo nás dialo? Menili sme miesta, priateľov, školy, stále sme boli v strehu a v behu. Pripadalo mi to, akoby sme pred niečím unikali. Ale pred čím? Pred Nemcami? Nevidel som ani jediného nemeckého vojaka, iba slovenskú gardu s nacistickými odznakmi, ktorá ich zastupovala.

V škole sme sa učili slovenskú hymnu, pravú ruku sme držali zdvihnutú hore vo vzduchu a vystretú tak, ako sa zdravili nacisti. Len s námahou sa mi počas spevu darilo držať ju natiahnutú pred sebou. Najväčší strach som mal, že "oni" uvidia, ako sa mi trasie. Určite by chceli, aby som si stiahol nohavice, nech zistia, či som Žid, lebo iba židovskému chlapcovi sa môže niečo také prihodiť.

Vtedy som už nejaký čas vedel, že čokoľvek by sa stalo, nikdy nesmiem stiahnuť nohavice, nikdy ma nesmú vidieť cikaf. Nepamätal som si, kto mi to vysvetlil, možno apuka, ale vedel som to a vždy som sa hrozil cikania na verejnom mieste. Neskôr v sirotinci som sa vždy ošíval chodiť do kúpeľne, radšej by som sa bol pocikal, než by som mal riskovať, že sa musím pred niekým vyzliecť.

(Je rok 1977 a ja som na oficiálnej návštive v západnom Nemecku. Prvý deň mojej prvej návštavy v Nemecku, práve som priletel do Kolína.

Musím ísť na záchod. Mnohokrát som použil verejné záchody na letiskách po celom svete, uvedomujúc si pritom, že v súčasnosti je aj veľa Nežidov, ktorí sú obrezaní. Ale zrazu, po toľkých rokoch, som dostał panickej strach, bál som sa, že muž vedľa mňa to zistí.)

- - -

"TOTO VŠETKO" OKOLO MŇA malo ešte aj inú tvár. Prišli nové slová, ktorých sa báli aj dospelí. "Osvienčim," "transport," "gestapo," "SS." Neskôr k nim pribudli ďalšie.

Ludia, ktorých som mal rád, sa strácali jeden za druhým. Zmizla stará mama a starý otec. Zmizol strýko Jožko. Bol hluchonemý a brával ma na prechádzky popri rieke, keď sme chodievali za starou mamou a starým otcom. Mal som ho veľmi rád. Teta Ilonka, strýko Hanzi a moji bratanci Paľko a Andy sa stratili. Aňuka často plakala. Videl som ju, ako si utiera slzy a snaží sa to zakryť. Apuka s nami nikdy nebola; pracoval ďaleko v Bratislave a prichádzal domov len na víkendy. Za "starých dobrých čias" sme všetci bývali v Bratislave. Judita mi povedala, že apuka je dôležitým inžinierom a "oni" ho potrebujú, ba sám prezident Tiso mu dal papier, na ktorom stálo, že ho nemajú brať do transportu. Všetko znelo veľmi komplikované, ale keď som videl apuku vtedy v noci v aute, ako nás berie z tábora preč, moja viera v budúcnosť znova ožila.

RIEKY

*Polnoc trasie pamäťou
ako blázón
mŕtvou pelargóniou*

T. S. ELIOT
Rapsódia veternej noci

TÁBOR BOL V ŽILINE a keď nás apuka vysadil z auta, stáli sme v meste. Zdalo sa, že ide o jednu z ďalších bezvýznamných náhod, ktoré vládli nad našimi životmi počas tohto chorého obdobia európskych dejín. O 46 rokov neskôr som letel s Eliem Wieselom z Paríža do Krakova pozrieť si Osvienčim. Až vtedy som si uvedomil, že Žilina je tesne na hraniciach smerom k Osvienčimu. To, čo sa zdalo byť bezvýznamnou zhodou náhod, ukázalo sa ako súčasť dobre organizovanej zločineckej mašinérie. Tábor sa tam nachádzal preto, lebo mesto bolo hlavným železničným uzlom, a teda dobrým miestom na transport do Osvienčimu.

V slovenskom jazyku sa názov Žilina odvodzuje od žily, čiže od tokov, ktoré križujú tento hornatý kraj v podobe žil. Boli to však skôr železničné trate než rieky, ktoré tak ako žily viedli krv obetí na miesta konečného určenia.

NA JEDNU Z TÝCHTO riek mám zvlášť pekné spomienky, ktoré sa spájajú s mojím otcom. Je ich len zopár.

Rodinný piknik v jednu krásnu letnú nedeľu. Apuka bol bosý a na krátko ostrihaný. Navrhhol, aby sme sa pretekali. Vyštartovali sme a hoci som si spočiatku viedol dosť dobre, apuka zrazu nabral rýchlosť a zvíťazil nado mnou s očividnou prevahou. Lapal som po dychu a zadúšal sa šťastím.

Spomínam si na apuku, ako hľadal ploské kamene na brehu rieky a hádzal ich do nej tak, aby skákali po vode jeden, dva, tri, štyri, ba i viackrát. Fascinovalo ma to a horúčkovito som hľadal ďalšie.

Apuka nám ukazoval, ako sa dá urobiť zrkadielko zo slín na stonke slamky. Prelomil tenkú stonku vo dvoje, konce priložil k sebe a zlomenú časť si vložil do úst. Potom konce od seba pomaly odťahoval, rozťahujúc sliňu, až z nej vytvoril trojuholníkové zrkadielko. Zázrak! Ale aké hálivé zrkadielko to bolo! Stačilo málo a bolo po delikátnom filme, po ktorom ostala len zlomená slamka.

Rieka sa tiahla v značnej vzdialosti od prameňa a všade bolo cítiť silný zápach spečeného blata. Až do dnešných dní ma vie ten pach záhadne rozrušiť.

BOLO LETO roku 1959. Sedeli sme šiesti vo vlaku z Budapešti do Juhoslávie: päť študentov reprezentujúcich Izrael na študentskej šachovej olympiáde a náš tréner Moše Czerniak. Turnaj sa skončil a podľa plánu sme ešte mali hrať na druhý deň proti Partizánu, vedúcomu klubu v Belehrade. Tri týždne, čo sme boli preč z domu, sa nič nestalo, lebo napriek politickému napätiu medzi našimi krajinami maďarské úrady nerobili problémy a zachovali sa korektnie a priateľsky. Rozlúčkový večierok po záverečnom ceremoniáli sa pretiahol a ja som trocha unavený oddychoval pri monotónnom pohybe vlačku. Krajina bola rovinatá a veľmi zelená. Opúšťajúc mesto, ktoré ešte stále nieslo stopy po povstaní z roku 1956, som uvítal zmenu. Chvíľu sa nás vlak vliekol popri Dunaji, ale potom sa ubral iným smerom. Ruská delegácia bola vo vedľajšom kupé, ale vo vlaku boli i Bulhari, Juhoslovania a Rumuni. Mnohí z nich boli profesionáli a svoj voľný čas trávili rozborom jednotlivých šachových partií z turnaja. Mne sa už nechcelo premýšľať o šachu, skôr mi vyhovovalo lenivé podriemkavanie.

Zrazu vlak spomalil, hoci sme nablízku nevideli žiadne mesto. Blížili sme sa k Subotici, k hraniciam medzi Maďarskom a Juhosláviou. Vlak zastal a nastúpili policajti. Keď som si pripravoval pas, veľmi som znervóznel. Po nekonečnom čase vošli do kupé, vzali pasy a odišli. Videl som dvoch z nich vojsť do malej kancelárie. Nechápal som, čo sa deje. Czerniak podobne ako ja vyzeral byť rozrušený. Policajti sa vrátili, prikázali nám vziať si batožinu a vystúpiť z vlaku. Kričali po maďarsky a hoci im nikto okrem mňa nerozumel, všetci sme vedeli, o čo ide.

“*Schnell! Schnell!*” dodal jeden z nich podráždene po nemecky, nervózny, aby vlak dlho nemeškal.

Vystúpili sme s batožinou a hned’ nás vtlačili do malej miestnosti. Dvere sa za nami zatvorili. Počuli sme, ako ich zamkli, a omráčení udalosťami, ktoré sa okolo nás odohrávali, začuli sme písanie výpravcu. Vlak odchádzal.

Tak to nakoniec prišlo. Mnohí nás už od začiatku odrádzali od nápadu zúčastniť sa na šachovej olympiáde. Varovali nás pred možnými ľažkoťami, ba dokonca väzením, len čo prídeme do Maďarska. Počas turnaja sme nemali čas na pesimistické myšlienky, ale teraz to vyzeralo tak, že len čakali, aby nás chytili na poslednú chvíľu, tesne predtým, ako prekročíme hranice. Boli sme tu zavretí v malej miestnosti, bez pasov. Nebolo v nej ani ozajstných okien, len nejaké otvory pod povaľom.

Len čo sme sa spamäťali z prvého šoku, posadili sme sa na kufre a pokúšali sa premýšľať. Počuli sme stráž chodiť pred budovou, sem-tam sa zastavila pred dverami, možno načúvala, o čom sa zhovárame, aj keď sotva

mohla rozumieť zamíknutým Hebrejcom. Počas nášho pobytu v Maďarsku sme sa neustále obávali skrytých mikrofónov a slobodne sme sa rozprávali len vonku a len vtedy, keď to bolo naozaj nevyhnutné. Veľvyslanec nám poskytol inštrukcie po tom, ako sa v záhrade veľvyslanectva zastavil pred jedným stromom a ukázal nám miesto, kde bývalo odpočúvacie zariadenie. Po niekoľkých dňoch strávených v hotelovej izbe sme už neboli takí opatrní a nadviazali sme s pomyselnými mikrofónmi akýsi rozhovor. "Počúvaj, mikrofón," hovorili sme mu, "musíš si vypočuť tento vtip". Niektedy sme mu nadávali v arabčine. Teraz, zavretí v tejto pustatine, ktorá akiese poznala aj lepšie časy, sme pochopili, že sme boli odpočúvaní.

Moše Czerniak, ktorý už dávno nemal nás vek, bol obzvlášť rozrušený. Vedel, že nás veľvyslanec v Juhoslávii bude na stanici čakať a nebude ani len tušíť, prečo sme nevystúpili z vlaku. A čo zajtrajší turnaj? Veľmi sa usiloval využiť svoje osobné kontakty, aby zorganizoval toto podujatie, a teraz má všetko vyjsť nazmar? Nechápal som, prečo sa Czerniak znepokojuje nad všelikými maličkostami, ale neskôr som pochopil, že ide o veľmi užitočnú metódu, ako sa vyrovnať so situáciou. Tvráil sa, akoby sme sa boli ocitli v normálnych podmienkach, a sústredoval sa pritom na maličkosti. Mal nás na starosti a musel veľmi cítiť bremeno zodpovednosti na svojich pleciach, ale pokúšal sa nás presvedčiť, že ide o nejaký omyl, a keby sme mali možnosť komunikovať s naším veľvyslancom v Budapešti, alebo upozorniť zástupcu komunistickej strany zodpovedného za turnaj, bolo by všetko v poriadku. Škoda, že v našej situácii vyzneli jeho slová naprázdno.

Približne každú hodinu sme počuli zastavovať na stanici vlak. Starostlivo sme načúvali a pritom dúfali, že to prinesie našu spásu. Ako vlak za vlakom odchádzal a nič sa nemenilo, začali sme sa čoraz väčšmi obávať. O čo ide? Vari sme urobili niečo zlé? Čo má vlastne táto kafkovská situácia znamenať?

Bolo to zlé obdobie pre židovskú komunitu v Maďarsku, akási odplata za jej podporu neúspešného povstania v roku 1956. Vyslovene nás varovali, aby sme sa nepúšťali do osobných kontaktov s mestnými židmi a nič od nich nebralí, lebo by to mohlo ohrozíť obe strany. "Majte sa na pozore pred tajnými agentmi, ktorí slúžia ako provokatéri; to by bola istá cesta do väzenia," hovorili nám. Spomínam si na muža, ktorý ma oslovil v hoteli hned' po večeri s prosbou, aby som odovzdal malý darček jeho rodine v Izraeli. "Nemajte strach, nie som žiadny agent," povedal mi a jeho očividný strach potvrdzoval pravdivosť jeho slov. My sme však mali zakázané robiť čokoľvek, čo by nás mohlo skompromitovať, a po chvíli váhania som mu ďodal. Cítil

som sa zahanbene a ponížene. Je možné, že niektorý z mojich kolegov bol ochotnejší? Padli sme do pasce?

V miestnosti bez okien sme poukladali kufre na seba a vďaka tomu sa mi podarilo vyliezeť k malému otvoru pod povalou, aby som sa pozrel von. Videl som iba zadnú časť stanice, malé domy v diaľke a zopár husí. Keď som už chcel zliezť, zachytil som onen pach. Ten úžasný pach slnkom spáleného blata. Bol všade. Vánok ho prinášal k malému otvoru, pri ktorom som stál. Nemal som na to, aby som pochopil jeho silu, ale nebol som schopný nechať ho bez povšimnutia.

"Čo vidíš?" pýtali sa ma všetci.

"Nič, len zopár domov a husí," povedal som, keď mi pomáhali zliezť dolu.

Neskôr, keď sme začali hrať naslepo šachy, aby nám prešiel čas, spomenu som si na mamu, ktorá v Jeruzaleme čakala, kým sa jej ozvem. Tesne predtým, ako sme sa začali lúčiť, nečakane vyhlásila: "Som taká šťastná, že ideš do toho kúta sveta."

"Ale prečo?" spýtal som sa, viediac len o jej hlbokom smútku, s ktorým sa vnárala do svojich spomienok.

"Možno sa tvoje meno zjaví v novinách alebo v rádiu a ktovie, možno je apuka niekde nažive a možno to uvidí, alebo ho bude počuť a potom bude vedieť, že sme v Izraeli, ba možno nás aj vyhľadá."

Povedala to veľmi ticho a bez známkov vzrušenia. Ubehlo už pätnašť rokov, čo ho naposledy videla v Osvienčime, ale aj napriek všetkým protidôkazom stále naňho čakala. Mohla by to byť pravda? To bol dôvod, pre ktorý sa už nikdy znova nevydala a nechcela istý čas opustiť komunistické Československo a ísť so mnou do Izraela? Lenže nikdy predtým sa o tom nezmienila ani len v náznakoch. Ale čo s tými, ktorí prežili a opísali apukovu smrť? Pravda, podobne ako pri miliónoch iných, tam, kde sa telo nenašlo a nebolo ho možno vidieť, dotknúť sa ho a riadne pochovať, pretrváva stále istá nádej a pozostalí chvíľami snívajú. No ako mohla pŕísť na myšlienku, že apuka ešte žije po všetkých tých rokoch? Ach, mama moja, ani Penelopa by nečakala tak verne, keby Odysea videla naposledy v Osvienčime. Nevedel som jej nič povedať, len som ju objal celý vyplašený, že ju opúštam. Narýchlo som sa s ňou rozlúčil. Teraz, sediac na kufroch a s vôňou schnúceho blata v nozdrách, videl som ju opäť, ako sa mi zveruje, a zacnelo sa mi po nej.

Naraz sme začuli pomaly otáčať kľúč v zámke a po nekonečnej chvíli sa tažké dvere váhavo otvorili. Vošla nimi stará žena v čiernom sedliackom odevе. Celá rozochvená si nás poobzerala a spýtala sa v jidiš: "Vilt ir telefóneern?"

Nato sme Czerniak a ja išli za ňou. Ukázala nám, kde je telefón. Obaja sme sa k nemu rozbehli ako šialenci, veriac, že je našou záchrannou. Našli sme však len staromódny aparát bez čísel. Keď som nervózne šibrinkoval slúchadlom, vzal mi ho Czerniak a čakal, že sa ozve ľudský hlas. Stará žena s obrovským kľúčom v ruke nás súrila, aby sme sa ponáhlali. Konečne sa niekto ozval a Czerniak mu odpovedal, neustále opakujúc meno istého komunistického funkcionára. To meno znelo ako šibnutie čaravným prútikom, ako nejaký zázrak, ktorý dokázal zmeniť starý telefónny systém na vysoko účinnú komunikačnú sieť. Ten človek tam náhodou bol a po niekoľkých ďalších výkrikoch o "diplomatickom násili", šachovom olympijskom výbere a "medzinárodnom incidente" nám povedal, že sa všetko dá do poriadku. Rýchlo sme sa vrátili do budovy a stará žena (odkiaľ asi prišla?) nás znova zamkla, ani nám nedala príležitosť, aby sme sa jej poďakovali. Vzrušene sme hádali, čo sa stane.

Nemuseli sme dlho čakať. Po niekoľkých minútach sme začuli kroky vojakov. Dvere sa otvorili a jeden neznámy dôstojník nás pozdravil lámanou srbčinou a povedal, že sa o nás dobre postará a vypraví najbližším vlakom do Belehradu, ktorý pôjde o polnoci. Usiloval sa spríjemniť náš pobyt v Subotici. Nasadol na svoj starý bicykel, aby nám z dediny priniesol trocha čerstvého chleba a maďarskej salámy. Napokon priviedol aj starého cigána s husľami. Tak sme strávili niekoľko hodín na tom opustenom mieste počúvajúc krásnu cigánsku muziku, jediac čerstvo upečený chlieb a cez otvorené dvere vdychujúc úžasnú vôňu slobody.

PRVÁ SPOMIENKA. Dunaj v Bratislave. Stovky výletníkov na pravom brehu v Petržalke. Apuka rozkladá na zem deku, aby sme si sadli. Slnko páli, zopár odvážlivcov vchádza do studenej, vírivej vody, aby rýchlo vyšli o pár metrov nižšie po prúde. Mám asi štyri roky, som baculatý a ešte bez okuliarov. Zrazu sa strácam medzi mnohými podobne vyzerajúcimi dekami a ľuďmi a neviem nájsť rodičov. Premkýna ma strach a začínam plakať. Slzy sú slané, lízem ich, ako vládzem. Neviem, ako som sa dostal na veľký most, ale púšťam sa na druhú stranu. Občas zastanem, aby som sa zahľadel na breh. Výška mosta ma desí. A potom, keď som už takmer uprostred, zrazu sa zjaví apuka s vyholenou hlavou ako každého leta. Berie ma do náručia a odnáša do bezpečia.

Musel som mu byť po chvíli asi ľažký, lebo ma zložil na zem a vzápäť chytil za ruku. Aj keď som mal jeho veľkú teplú ruku rád, radšej by som bol zostal v jeho náručí.

O POLSTOROČIE NESKÔR som v rámci svojho výskumu v nevinnej nevedomosti napísal čosi o rôznych podobách nádeje:

Nádej je chránené územie.

Táto metafora hovorí o situácii, v ktorej je ohrozené všetko okrem úzkej oblasti zážitku, kde ešte pretrváva pozitívna črta nádeje. Prichádzame na príklad o zdravie, o našu finančnú zábezpeku, všetko sa nám zrúti okrem rodného života. V takom prípade si jednotlivec chráni predstavu ostrovčeka mieru uprostred búrok a katastrof. Jeho nádej sa sústreduje na úsilie chrániť tento ostrov pred doliehajúcou kalamitou. Predstavy sa tiež snažia zdvihnúť ochrannú bariéru okolo zotravajúcich pozitívnych prvkov, len aby nepodľahli náporu nešťastia.

Múdrost jazyka, toho symbolického produktu pretrvávajúcej kumulatívnej skúsenosti, je často prekvapujúca. Oxfordský slovník angličtiny vymenováva mnoho významov slova "nádej" s odvolávaním sa na predtuchu pozitívnej budúcnosti. Na moje prekvapenie slovo "nádej" má aj viacero významov:

1. kúsok obkolesenej krajiny, napr. uprostred mokrade či pustatiny,
2. malé obkolesené údolie,
3. zátoka, malý záliv, prístav.

Všetky tieto definície opisujú metaforu nádeje v podobe chráneného územia, čo ma hlboko zasiahlo. Sotva možno veriť, že je to len číra zhoda náhod. Angličtina nie je jediným jazykom, v ktorom to môžeme nájsť, ved' aj v hebrejčine existujú synonymá pre nádej a pre malé úzke uzavretia (obkolesenia) pochádzajúce z tohto istého slovného kmeňa....

Ochraňujúce objatie rodiča v prípade rozrušeného dieťaťa môže slúžiť ako prototyp tejto metafory. Konkrétny detský zážitok, v ktorom je všetko naokolo hrozivé a nebezpečné, sa dá prežiť, ak sa dieťa nachádza v ochrannom území - v objatií otca alebo matky.

PODOBNE AKO EMOCIONÁLNE vzrušenie aj špecifický obsah pocitu stratenia sa v blízkosti rieky zapadá do nášho súčasného poznania povahy najskorších spomienok. To je však v značnom rozpore s mojou druhou vzdialenosťou spomienkou, ktorá si vyžaduje vysvetlenie.

Bolo jesenné popoludnie. Matka tlačila kočík. Boli sme v Bratislave pri Manderláku, najvyššej budove v meste. Sedel som v kočíku a pozoroval ulicu. Tesne pred vchodom do Manderláku, po ľavej strane, bola vysoká sivá stena. Ako sme okolo nej prechádzali, zrazu ma pochytil smútok. Len

obyčajná sivá stena, nič na nej nebolo vidieť, ale všetko bolo smutné a nudné (spomínam si práve na to smutné a nudné, ale čo som si predstavoval ako štvorročný pod pojmom "všetko"?). Bol som zarazený svojimi vlastnými pocitmi, a preto som sa rozhodol, že si tú chvíľu uchovám v pamäti.

Podobné rozhodnutie zapamätať si zážitky som urobil pri mnohých príležitostiach, ale so striedavým úspechom. (Ako však môže človek vedieť, že sa mu to nepodarilo?) V tomto prípade však bola táto úloha ľahko splniteľná, lebo som si ju roky často vybavoval v pamäti, a keďže prežila až do teraz, ľažko sa jej už zbavím. Hoci po každý raz, keď sa mi vracia, sa určite posúva od originálu, tento prchavý stav myслe mi slúži ako prototyp osobnej skúsenosti so vzdialením sa a odcudzením, čo je ozajstným protikladom k dráme stratenia sa a nájdienia.

MATKA ČASTO SPOMÍNALA na jednu udalosť z môjho prvého roku života. Ako bábätko som trpel kolikami a nedal som spať matke ani ťaní (pre ne to boli ešte "dobré časy") takmer pol roka. Nič z toho, čo skúšali, nepomáhalo; bol som tzv. "nemožné" dieťa. Môj nočný pláč sa stal súčasťou matkinoživota a celej domácnosti, až ju jednej noci prebudilo neuveriteľné a hrozičné ticho. Bolo také nečakané, že si bola istá, že sa mi muselo stať niečo hrozné. So strachom vbehla do mojej izby. Našla ma prebudeného s doširoka otvorenými očami, ako hľadím na spln mesiaca na jasnej zimnej oblohe.

"Vyzeral si, akoby si bol hypnotizovaný," hovorievala, "a od tej noci si už neplakal."

Mal som rád jej rozprávanie o tejto udalosti. Páčil sa mi najmä spôsob, akým povedala slovo "hypnotizovaný", a jej hlboký nádych prichádzajúci o čosi skôr, než sa vyjadriala o zázračnej premene signalizujúcej moje prijatie do kategórie tzv. "dobrých detičiek." Ale najúžasnejšie na celom príbehu bolo, že ma spojil s niečím, čo mi slúžilo ako príjemná spomienka po všetky nadchádzajúce roky. Kedykoľvek som videl spln, pripomenal som si jej rozprávanie, ktoré sa stalo zdrojom zvláštnej intimity medzi nami.

Okrem tohto príbehu mi hovorievala aj o čase, keď som mal umrieť. Mal som vtedy sotva rok a dostať som sa do nemocnice, kde mi diagnostikovali obojstranný zápal plúc. Bolo to v čase, keď ešte neboli známe antibiotiká a keď sa zápal plúc nedal účinne liečiť. Teplota sa dala znižiť, ale rodičia požadovali "voľný priebeh", spoliehajúc sa na vlastné obranné reakcie ľudského organizmu. Zároveň s tým, ako choroba postupovala, zhoršili môj zdravotný stav svalové kŕče. Ani teplota neklesala a takmer som už nedýchal. Bolo jasné, že dokonávam. Lekári odporúčali matke, aby ma vzala domov, le-

bo mi už nemohli pomôcť. Bolo by ľahšie pre rodinu, keby som zomrel doma.

Odmietla a naliehala, aby mi prestali dávať nevhodné studené obklady na zníženie teploty. Celú noc presedela pri mne (v rozprávaní nikdy ne-spomína), kde boli v tom čase ostatní členovia rodiny), sledujúc môj boj o každý dych. Nebola ochotná vzdať sa nádeje. V priebehu noci sa moje dýchanie postupne zhoršovalo, ale zrazu som prestal bojovať o vzduch. V panike zavolala lekára, ktorý ma našiel, neveriac vlastným očiam, "zdravo" spať po prekonanej kríze.

(**O MNOHO ROKOV NESKÔR** sme boli so sestrou Juditou a s príbuznými z našej strany v malej miestnosti nemocnice na hore Karmel, kde sme sledovali matkin záverečný zápas o život. Rakovina pohltila celé jej krehké telo a s pribúdajúcimi hodinami sa jej dýchanie stávalo čoraz ľažším. Táto kríza bola jej poslednou, ale uprostred absolútnej beznádeje ma znova šokovala jej obrovská sila nádeje, bez ktorej by naše životy vyzerali inak.)

Moje spomienky na Bratislavu sú dosť obmedzené. Je to tým, že keď som sa dostať do veku, v ktorom pamäť hrá významnú úlohu, museli sme sa preťať. Situácia v Európe sa každým dňom zhoršovala a apuka si myšľal, že budeme bezpečnejší tam, kde nás ľudia nepoznajú. Muselo to byť niekde v blízkosti hlavného mesta, kde pracoval a odkiaľ sa vracal domov len na nedelu. Tým sa začalo obdobie separácie - akési prelúdium prichádzajúcich udalostí.

Náš prvý krok viedol do známeho kúpeľného mesta Piešťany, ktoré nám po predchádzajúcom obmedzení mestského spôsobu života pripadalo ako sen. Prenajali sme si dom v blízkosti zaskleného kolonádneho mosta, ktorý sa klenul nad rieku. Bolo to slniečné miesto. Mali sme veľkú záhradu s mnohými stromami. Dva orechy rastli v susednej záhrade, ale jeden veľký konár sa skláňal nad naším pozemkom. Keď sme nikoho nevideli, s Juditou sme rýchlo pozbierali spadnuté orechy. Boli veľké a s veľmi mäkkou škrupinou, takže sme ich mohli roztríkať tlakom o seba. Bola to moja oblúbená zábava tých čias.

Apuka nám postavil hojdačku, ktorá sa po odstránení sedačky a úprave dala využiť na cvičenie o tyči alebo na kruhoch. Bolo leto, dlhé hodiny som trávil na hojdačke alebo cvičením v záhrade. Držiac sa na kruhoch, mohol som sa obrátiť dolu hlavou a vidieť záhradu nad sebou. Apuka bol atletický typ - rád som sa na neho pozeral, keď sa dvíhal mocnými ramenami na tyči.

Aňuka upiekla na moje narodeniny veľkú misu zemiakového latkesu. Bolo to moje oblúbené jedlo. Narodeniny sme oslavovali večer pred sviatkom a už od poludnia bolo cítiť z pece vôňu, ktorá sa šírila po celom dome. Keď ma nikto nevidel, rýchlo som prehltol niekoľko kúskov. To je moja prvá spomienka na kradnuté jedlo, ale zároveň aj predzvest môjho neskoršieho nešťastného pokusu zobrať si zopár zemiakov od sestier.

V tom čase ma poštípala včela, a keď som sa spamätať z počiatočnej paniky a z narastajúcej bolesti, hrdo som ukazoval svoju "ranu" každému, kto sa na ňu chcel pozrieť. Aňuka nás vždy upozorňovala, aby sme boli opatrní a neprehliť včelu, keď sme jedli džem; raz ju včela poštípala na jazyk a ten jej tak opuchol, že sa takmer zadusila. Bola to hrozná príhoda. Vari môže byť život naozaj taký riskantný?

Jeden jesenný deň sa mi vryl do pamäti ako plný strachu. Orechy už boli bez listov a podobne aj veľké gaštany pred naším domom. Vracal som sa domov a tesne predtým, ako som došiel ku vchodu, zastavili ma husi. Nechceli ma pustiť dovnútra. Vodkyňa kŕdla, stará hus, bola najzúriavejšia a po každý raz, keď som chcel prekínuť okolo nej, natiahla veľký krk, otvorila žltý zobák a so syčaním bežala ku mne pripravená zaútočiť. Zvyšok kŕdla ju nasledoval, útočil na mňa zo všetkých strán.

Vedel som, že chlapci v mojom veku by sa nemali dať zastrašíť humami, ale bol som taký vyľakaný, že som sa od strachu nemohol pohnúť. V obklúčení som čakal na pomoc. Schladievalo sa a začal som sa od zimy triať. Vzdal som sa všetkých pokusov dostať sa do domu a ani som sa nepokúsil o nejaký pohyb, lebo husi sa tvrdohlavo držali svojich pozícii a nepustili ma. Naraz sa stará hus pokúsila preraziť náhlym výpadom, na ktorý som reagoval už len obranným zdvihnutím nohy a usedavým pláčom. Plakal som a slzy mi stekali po lícach, až som od nich nevidel.

Po dlhom čase, ako sa mi zdalo, prichádzala domov zo školy Judita. Našla ma celkom vystrašeného a zmoreného. Usmiala sa a vzala ma za ruku. Husi spravili len chabý pokus na obranu svojho územia proti nám v treťom. Konečne som našiel bezpečie domova. Stalo sa to v jeden chladný jesenný deň, keď som po prvýkrát zažil bezmocné ustrnutie spôsobené strachom.

V TÚ ZIMU SME SA PRESTĀHOVALI do Vrbového. Nebolo v tom nič zo Chagallových malieb či z príhod Šolema Alejchema. Možno aj bolo, ale v čase, keď sme sem prišli, boli už všetci možní "fidlikanti na strechách" z Vrbového v Osvienčime. Ale dedina tu zostala; nemala vodovod, a preto sme museli pumpovať vodu zo studne, čo šlo bez problémov, kým nezačalo mrzniť. Všade bolo blato, len hlavná ulica bola vydláždená. Náš

vý domov musel byť kedysi veľmi pekný, vedľa bol postavený ako zámoček, ale svoje najlepšie časy mal už za sebou. Omietka opadla a bol plný myší. Apuka priniesol domov mačku, aby sa o ne postarala. Odvtedy som všade na okolo nachádzal mŕtve telá myší, lebo mačka z nejakého dôvodu odmietala zrať svoju korist. Hrdo ju nosila domov.

Bola veľmi studená zima a aby sme ušetrili peniaze, kúrili sme len v jednej alebo dvoch miestnostiach. Mnoho večerov sme trávili na návšteve u Kugelcov, ktorým patril pozemok. Mali v strede miestnosti kachle, červené od tepla. Tam sme sedávali a ohrievali sa. Nesvetili, po zotmení jediné svetlo prichádzalo od rozzeravených kachiel. Neskôr sme vkladali zemiaky na horúce uhlíky a čakali celé hodiny, kým sa upečú. Kugelovci neboli zhovorčíví, v tiche sme počúvali praskot v kachliach. Bolo to veľmi príjemné, hoci nudné. Čierne zemiaky posypané soľou však chutili vynikajúco.

Každé ráno aňuka zberala smotanu z čerstvého mlieka a dávala ju do špeciálneho krčahu. Raz v týždni, na šabat, ju vyšľahala len pomocou vidličky. Rád som sa pozeral na jej ruky, ako rýchlo pracujú - tá premena bola úžasná! Niekedy nechala mňa a Juditu, aby sme jej pomáhali, varujúc nás, aby sme neprestávali, ani nešľahali v protismere. Zdalo sa mi to veľmi komplikované. Judita a ja sme sa bili o každú lyžičku šľahačky a pri jednej príležitosti, keď som sa posťažoval, že zjedla viac, aňuka povedala, že je o jednu lyžičku staršia.

Ak neberiem do úvahy, že som bol dieťa, všímal som si okolity svet len málo. Hoci tento v poradí náš tretí domov trpel viacerými nedostatkami a mal ďaleko od komfortu, vážil som si ho. Nikdy sme v ňom netrpeli. Mal som rád sneh, blato i studňu pred naším "zámočkom", pečené zemiaky u Kugelcov a blázniivo rád som mal aj smotanu. Apuka sa vyznal vo všetkom, čo bolo treba urobiť okolo domu. Vždy sa niečím zaobral, buď zavádzaním elektrického prúdu, stavaním poličiek v komore, prípadne zatíkaním klincov do stien, na ktorých potom viseli rodinné obrazy. Ale obavy a smútok, ktoré doliehalo na neho a aňuku, sa nedali zakryť. V tom čase sa už zvyšok rodiny kamsi podel a skôr či neskôr sme mohli čakať, že slovenská garda objaví a odvedie aj nás.

PRVÝ DEŇ V ŠKOLE. Krátko predtým, ako apuka odišiel do mesiata, vzal ma bokom, hlboko mi pozrel do očí a povedal: "Nezabudni, kto si, a vždy maj na pamäti, že musíš byť prvý v triede!" A ešte skôr, ako som pochopil, čo sa odo mňa očakáva a prečo odchádza, zanechal ma s najťažším bremenom.

Čo ho k tomu viedlo? Boli to len čisté ambície? Alebo skôr zranená pýcha hlavy rodiny zneistená vo svojej schopnosti chrániť ju pred náporom

zla? Šancu zistiť to som stratil už dávno, ale tie jeho neobratne zvolené slová žijú so mnou stále. Trvalo mi potom ešte nekonečne dlho, kým som dokázal zmobilizovať svoje rezervy a otupiť ich ostrie.

PRÍCHOD

Sám, sám, stále sám a sám,
sám na štrošírom mori....

Samuel COLERIDGE
Piešeň starého námorníka

PRVÁ ŠACHOVÁ PARTIA

V živote som hral stovky, tisíce šachových partií, ale tá v ôsmich rokoch bola najdôležitejšia. Mojím protihráčom bol starší chlapec, ktorého počítali za najlepšieho hráča v sirotinci. Vyzeral bledý, vlasy mal nakrátko ostrihané, jedno oko takmer celkom zavreté kvôli jačmeňu. Sedeli sme na kamennej lavici na nádvorí a občas som zacítil pach jeho spotenej košeľe. Vtedy som ešte nevedel, ako rád by som vyzeral o malú chvíľu ako on.

Zdravé oko mal napoly privreté a súrne potreboval vreckovku. Uškŕňal sa. Lavica bola studená a nepohodlná. Otvoril drevenú škatuľu, ktorá po rozovretí slúžila ako šachovnica, a rozhodil figúrky po lavici. Niektoré spadli na zem, obaja sme ich zbierali a rýchlo ukladali. Potom si môj protihráč vzal čierneho a bieleho pešiaka a dal si ich za chrbát. Mne pripadli čierne. Jeho úsmev sa zdal byť zreteľnejší.

Evidentne si neuvedomoval, že pred ním stojí malý šachový génius. Tento chlapec, ktorého meno mi uniká, hoci sme spolu strávili rok a zohrali veľa partií, ešte asi nepočul o chudom okuliarnatom chlapcovi, ktorého otec brával do kaviarní slúžiacich ako šachové kluby, zodvihol ho na vysokú stoličku, aby doviadal na šachovnicu, a sledoval, ako vyhráva nad všetkými dospelými členmi klubu, a potom ho zložil na zem, chytíl za ruku a pyšne odviedol preč.

Mal som rád šachy s dospelými najmä preto, že som mohol byť s apukom a cítiť jeho otcovskú hrdošť. Kaviarne boli veľmi hlučné, plné dymu a niekedy, keď som hral viaceru partií za sebou, cítil som sa ako omráčený a unavený.

Mohol som mať asi šesť rokov, keď som zrazu pochopil pohyby a neskôr aj podstatu hry. Šachy sa stali mojom celoživotnou väšňou. Apuka sa počítala za excelentného hráča. Veľmi ho tešilo robiť mi tútora a rozvíjať môj talent. Keď so mnou prehral po prvý raz, cítil som jeho utajený hnev, ktorý ma zahanbil. Ale to bolo viac ako pred rokom a potom prestal so mnou hrať a namiesto toho ma brával do kaviarní.

Môj protihráč, ktorý sa tváril dosť vyzývavo, o tom všetkom nevedel. Musel však niečo na mne spoznať. Pre nás to neboli len akéosi bežné šachové hry, ale čosi ako anestetikum.

Za mojím chrbtom, trochu vľavo, bola dlhá tmavá chodba, ktorá ústila do nádvoria - čosi ako koniec tunela. Tam v polotme moji rodičia a matka predstavená zjednávali posledné detaily môjho prijatia do sirotinca. Ako som hľadel na šachovnicu, stále som si uvedomoval ich vzdialenosť, tichý šepot niekde v tme, ktorá sa rozprestierala za mojím chrbtom. To boli posledné chvíle pred konečnou rozlúčkou.

Len čo potlačili krátke partizánske povstanie, prišiel na Slovensko veľký počet Nemcov. Naša deportácia bola už len otázkou času. Deň predtým sa apuka dozvedel od piateľa, že nás majú všetkých odvliecť nasledujúcej noci. Preto sa rodičia rozhodli dať nás deti do sirotinca, dúfajúc, že to zachráni naše životy. Všetci sme už nejaký čas predtým prestúpili na kresťanskú vieru, rodičia teda museli vedieť, že nám hrozí veľké nebezpečenstvo. Od skorého rána sme Judita a ja vedeli, že ich berú do transportu a že ich už možno nikdy neuvidíme. Nebolo však času na spoločné srdcervúce chvíle. Rodičia si uvedomovali, že nám musia nájsť miesto, kde by sme dostali šancu zachrániť si život.

V ŽILINE BOLI DVA katolícke sirotince - jeden u sestier benediktínok a druhý viedli sestry svätého Vincenta. Pred pár hodinami sa naši rodičia vrátili od benediktínok sklamaní. Povedali im, že do kláštora prijali viačero prestúpených židovských detí. Sestry im ich aj ukázali, aby chápali, že pre ďalšie už nemajú miesto. Zostával teda len druhý sirotinec, a tak sme si po niekoľkých slovách vzali páru osobných vecí a prešli krátku vzdialenosť medzi našim domom a kláštorom. Kráčali sme po úzkej stredovekej ceste. Nedržali sme sa za ruky, vedľ v nich sme niesli svoje veci, a museli sme sa ponáhľať, no byť pritom nenápadní.

Masívne dvere kláštora sa za nami zavreli. Bol som šokovaný tmou, hoci boli len štyri hodiny popoludní. Po všetky tie roky som si pamätaľ, že toho dňa, začiatkom septembra 1944, boli štyri hodiny popoludní, akoby to malo nejaký zvláštny význam. Keď sa čas odchodu rodičov priblížil, začal som plakať. Apukovi napadlo, že ma rozptýli šachmi, a spýtal sa, či je v kláštore nejaký šachista. Matka predstavená v bielom čepci s obrovským krídlami, ktoré sa pri každom pohybe trepotali, požiadala niekoho, aby priviedol jedného chlapca. Ďalej si pamätam len náhle svetlo na nádvorí, ktoré znamenalo, že sa musím bezpodmienečne sústrediť na šachy.

Môj protihráč otvoril hru z e2 na e4 a ja som rýchlo šiel z e7 na e5. Potom hral svoju kráľovnou z d1 na h5. Bol to detský trik. Ako si len mohol myslieť, že by som sa nechal tak ľahko nachytať? Samozrejme, že som nemohol atakovať jeho kráľovnú a hrať z g7 na g6, lebo by som prišiel o vežu.

Za mojím chrbtom trochu vľavo sa ozývali tiché vzlyky. Otočil som hlavu a beznádejne som sa pokúšal očami preniknúť tmu, aby som ešte aspoň raz videl apuku a aňuku. Ale moje oči boli plné slz a protihráč má súrili, aby sme hrali ďalej. Rýchlo som sa obrátil, aby som sa sústredil na najčistejšiu a najspravodlivejšiu hru zo všetkých hier, v ktorej nedokonalosť skutočného sveta nemá miesta, ale nespravodlivosť reality nejakým spôsobom vnikla do neutrality patriacej sachom a ja som zahrал z g7 na g6, čiže padol som do nastavenej pasce a stratil vežu, stratil rodičov, stratil všetko.

(SVET ŠACHU je zásadne spravodlivý, neexistuje v ňom priestor na šťastie. Šachy ako také sú dokonalým únikom, sú dokonalou náhradou za realitu, ale zároveň najčistejším zo všetkých návykov. Hoci som začal ako detský šachový génius, nikdy sa mi nepodarilo prekročiť určité hranice. Po počiatočných úspechoch proti dobrým hrácom som v turnajoch občas prehral aj so slabšími, a to bez zjavných dôvodov. Mohla by sa táto náhla strata koncentrácie a tento výpadok vzťahovať k mojej prvej hre v sirotinci? V sachoch sa predpokladá, že hráč je uzavretým systémom, ale ja - rozpoltený a doširoka otvorený krutostiam sveta, ktorý ma obklopoval - som sa stal navždy otvorenou dierou, ktorá sa už nezavrie.)

DRUHÁ ŠACHOVÁ PARTIA

Posledná rozlúčka bola priam brutálne krátká. Všetci sme chápali jej význam, nepotrebovali sme žiadne slová. Slzy nás štyroch sa miešali na našich tvárich, a keď rodičia odišli, ešte vždy som cítil chuť ich slz na perách. Bola to jediná hmatateľná vec, ktorá mi po nich zostala, a istú chvíľu som sa pokúšal rozoznať matku a otcovu sol. Nikdy predtým som nevidel otca plakať a veľmi sa ma to dotklo. Krátko po tom, čo nás odtrhli od seba, odviedli aj Juditu, ktorú začali volať podľa jej kresťanského mena Vierou, do dievčenskej časti sirotinca, kým ja som zostal hrať šachy na nádvorí.

Znamenal môj oficiálny vstup do sirotinca, že som odteraz sirotou? Pravda, moji rodičia odišli len pred hodinou a možno ešte žijú, ale aj to bola len otázka času. Zajtra už možno budú v rukách Nemcov, na ceste do Osvienčimu a potom sa to stane. Málo vecí bolo takých definitívnych a zrejmých ako Osvienčim. Ani tá odporná šachovnica nebola jasná - hľadel som na ňu cez zaslzené oči, a hoci vyzerala známo, bola zahmlená. Ešte aj kontrast medzi farbami bol slabý a strelec vyzeral ako pešiak. Po každý raz, keď chlapec urobil pohyb, nejako sa mi podarilo cez slzy zaostriť zrak, ale potom opäť všetko vybledlo.

Môj protihráč bol v dobrej forme. Pozoroval moju tvár a videl, že som stratený. Spočiatku som sa pokúšal slzy zakrývať, ale keď sa moja vreckovka zmenila na mokrý uzlík a ony ešte stále prichádzali, nemohol som si pomôcť. Zdalo sa, že ho to teší, a lišiacky výraz z tváre mu už nezmizol. Nemohol som sa sústrediť na hru a vždy, keď sa jeho radosť nad mojou bolestou stala príliš očividnou, jedinou mojou myšlienkou bola nenávist. Chcel som ubližiť tomuto mučiteľovi myseľ, chcel som, aby trpel. Bol vyšší a silnejší ako ja, a celé jeho správanie sa navádzalo k hrubosti. Vedel som si predstaviť, ako ho bijú, ako jeho nenávidený nos krváca, ako sa tacká a bojuje. Svoju tvrdosť určite získal v mnohých bitkách, lebo na rozdiel odo mňa bol skutočnou sirotou. A nemal žiadnu vreckovku, zato ja som ich mal v kufri šesť, všetky pekne poskladané. Aňuka mi ich vyžehlila možno posledný raz. Čo budem robiť, keď sa mi všetky zašpinia? Raz som si chcel opraviť vreckovku zamazanú od krvi. Bolo to hrozné... Všetko sa stalo slizkým, nemohol som sa tej slizkosti na prstoch zbaviť. Čistá, vyžehlená vreckovka, pekne zložená vo vrecku je nádherná: znamená, že nie si sirota.

Protihráč striehol na môj návrat z prítmia chodby, ktorá bola dosť dlhá na to, aby sa svetlo z nádvoria do nej nedostalo, ale pritom krátka, aby zabránila zvukom lúčenia. Asi preto si začal až priveľmi dôverovať, lenže teraz bol rad na ňom, aby sa zatackal. Zbadal som to hneď a uvedomil som si, že sa blíži chvíľa odvety, i keď len na šachovnici a nie v skutočnom živote. Plán som mal hotový, len som sa bál, že sa môj súper rýchlo vzdá a ja nebudem môcť naplno vychutnať svoj triumf. Keby som si bol istý, že bude súhlasiť s trefou hrou, všetko by bolo jednoduchšie. Keďže som to nevedel, musel som sa presadzovať pomaly, aby mu čo najdlhšie zostala nádej na víťazstvo. To si vyžadovalo značnú dávku sebaovládania, s ktorou som mal problémy, lebo v danej situácii aj tá najslabšia známka provokácie, aj ten najmenší náznak úsmevu, alebo najslabšie gesto vzdoru, či zbytočný obchvat jeho čierneho koňa, aby čelil môjmu bielemu kráľovi, by mohli ohrozíť moje riešenie a viesť k rýchlemu frontálnemu útoku. Potreba sebaovládania zrazu veľmi vyskávala moje videnie a na chvíľu som zabudol na všetko.

Lenže prvá úlava po zemetrasení mala len krátku trválosť. Keď spoznal, že je porazený, jediným pohybom ruky praštil do šachovnice tak, že sa z nej figúrky rozleteli na všetky strany. Ani najmenší náznak sebaovládania, a skôr, ako som sa spamäťal, vstal a nechal ma, aby som pozbieraný figúrky sám.

SÚKROMIE

Opäť ma zaliali slzy, ale tentoraz skôr z frustrácie ako z čohokoľvek iného. Ešte som nepozbieraný všetky figúrky, keď vošla na nádvorie sestra C., ktorá mala na starosti chlapcov. Stretol som sa s ňou na chvíľu, keď ju matka predstavená predstavila mojim rodičom. Mračila sa a mne sa nepáčilo, ako vzdorne kývla hlavou, keď zistila, že bude mať na starosti o jedného viac. To, ako sa zjavila na scéne, ma viedlo k podozreniu, že nás po celý čas pozorovala z nejakého tmavého kúta, aby využila túto chvíľu na zoznámenie.

"Podí, ukážem ti izbu."

V jej hlase bolo niečo chladné a varujúce. Keďže som bol ná podlahe, kde som hľadal chýbajúcu bielu kráľovnú, zjavila sa nado mnou. Videl som jej tmavý habit siahajúci takmer po zem, i keď sa jej nedotýkal. Dlho to bolo pre mňa záhadou, až kým som nezistil, že sestry sa učia veľmi disciplinovanej chôdzi, ktorou si chránia habit pred kontaktom so zemou. Nerobili žiadne nečakané pohyby a ich kízavá chôdza kombinovaná s jemným plieskaním krídel bieleho čepca dodávala ich vzhľadu istú zdržanlivosť a dôstojnosť. (Používanie palice v starobe, zvlášť v kombinácii so slabým predklonom, aj keď má absolútne odlišný vizuálny efekt, je jednou z vecí, ktoré pôsobia rovnako).

Okraj habitu sa dotkol mojej ruky. Nebolo sa kam schovať. A ani som nemohol, nemal som predsa ešte svoju bielu kráľovnú. "Postav sa a podí so mnou do izby!"

"Áno, sestra, len by som chcel najprv nájsť bielu kráľovnú. Musí tu niekde byť," povedal som a odstúpil niekoľko krokov od postavy týčiacej sa nado mnou. Dostalo sa mi na krátke okamih milosrdensť, aspoň sa mi tak zdalo, ale bielu kráľovnú som nikde nevidel. Keď sestra C. opäť zmenšila vzdialenosť medzi nami, yedel som, že mi nič iné nezostáva, len ju poslušne nasledovať.

A tak som vchádzal do nového domova kfčovito držiac v ruke šachy, ktoré sa stali, ani neviem prečo, mojím cenným vlastníctvom. Šiel som za sestrou. Nasledoval som ju cez labirynt dverí, chodieb, schodov a nových chodieb so strachom, že sa mi stratí z očí. Raz sme stretli skupinu chlapcov, a hoci som si uvedomoval ich inkvizitorské pohľady, nevenoval som im veľkú pozornosť. Keď sme okolo nich prechádzali, zamrmali sestre C. pozdrav, ktorý ona prijala so slabým úklonom hlavy.

Okrem tmy, na ktorú som si začal pomaly zvykať, čoraz zreteľnejšie som si uvedomoval všetko prenikajúci pach. Bol to nový pach, aký som nikdy predtým nepoznal. Niekoľko ho prekrývali iné, výraznejšie pachy, keď sme kráčali okolo kuchyne. Zvlášť silný sa mi zdal, keď sme prechádzali chodbou,

ktorej múry boli z veľkých kameňov. Bolo v ňom čosi vlhké, ale aj iné. Pach vlhkosti som poznal, bol ako z našej pivnice, kde sme cez zimu skladovali uhlie. Vlhkosť mi neprekážala, kým to ostatné áno. Neuvedomil som si, že ma tento pach sirotinca obklopí natrvalo, že sa na mňa neviditeľne nalepí a vede do mojich šiat i posteles, že bude zažratý do každého póru mojej pokožky, že sa stane mojou súčasťou, až kým ho jedného dňa nebudem vedieť zniest.

Napokon sme prišli k miestu, o ktorom sestra C. hovorila ako o mojej izbe. Bola to veľká miestnosť s približne dvadsiatimi posteľami po každej strane a s úzkou uličkou medzi nimi. Vchodové dvere nemali kľučku, ale daли sa otvoriť tlakom ruky či nohy, prípadne len opretím sa o ne. Ak sa otvorili prudšie, chvíľu lietali sem i tam. Nikdy predtým som nevidel podobné dvere a napadlo mi, či to, že sa dajú tak ľahko otvoriť, ale nie aj zavrieť, má niejaký význam.

Postele boli plytko ustlaté a na tretej zľava, ku ktorej sme sa blízili, som zbadal svoj kufor a dva malé ruksaky. Boli otvorené. Kufor bol veľký a ťažký, sám som ho nevládal zdvihnuť. Apuka niesol môj i Juditin kufor, každý v jednej ruke. Bol veľmi silný a cestou oddychoval len raz. Matka predstavená musela požiadať jedného z väčších chlapcov, aby odniesol môj kufor do izby. Teraz bol otvorený a šaty som mal rozhádzané na posteli. Vyzeralo to, akoby sme niekoho takmer prichytili pri prezeraní mojich vecí.

Aňuka mi starostlivo poukladala šaty do kufra a ja som nechcel, aby sa ich niekto cudzí dotýkal. Ale teraz už bolo neskoro; môj kufor načali. Kým som hral šachy, niektorý z chlapcov mal dosť času prezrieť moju batohinu a možno si z nej aj zobrať jednu či dve veci. Len čo mi táto myšlienka napadla, zrazu som si bol celkom istý, že ma obrali o mnoho vecí, a s narastajúcou panikou som začal bezhlavo prezerať obsah kufra. Hoci som nevedel prečo, začal som zúfalo hľadať vreckovky.

“Ked’ skončíš s ukladaním vecí, príď dolu do kuchyne, dostaneš kúsok chleba.” Znova studený hlas.

“Ale, sestrička, veď mi zobrať veci! Prosím, povedzte im, nech ich vrátia!”

Skôr, než mi dala odpoveď, chvíľu mlčala. Bol som zas na pokraji plaču a táto malá pauza mi dávala nádej. Hľadel som jej priamo do tváre.

“Veľmi skoro zistíš, že toto miesto sa líši od tvojho domova, a čím skôr si na to zvykneš, tým lepšie pre teba.” Potom odišla.

Naštastie som bol taký sústredený na svoj inventár, že som zmysel jej slov nepochopil, aspoň nie na prvý raz, ale až neskôr - hoci nie až tak neskoro. Stali sa ústredným bodom mojej sebaútostí. V presvedčení, že teraz sú najdôležitejšie moje vreckovky, som opäť všetko poprezeral a našiel som

z nich štyri. Piatu, mokrú, som mal vo vrecku, ale jedna chýbala. Ešte skôr, ako som sa pustil do nového hľadania, pozorne som sa rozhliadol, hľadajúc miesto, kde by som mohol bezpečne ukryť svoje veci. Vedľa každej posteles bola malá skrinka, ale bez zámky. Pri dverách, ktoré boli na oboch koncoch miestnosti, stála veľká skriňa s hlbokými zásuvkami. Slúžila všetkým. Videl som v nej pár špinavých vecí vedľa jednej azda náhodou čistej košeles; všetko bolo napakované vedľa seba, aby sa šetril priestor. Nezostalo mi nič iné, len nechať svoje veci naďalej v kufri, ktorý by mohol byť aj pod posteľou. Pozrel som sa pod ostatné posteles, ale nič som pod nimi nenašiel. Bud’ to nebolo povolené, alebo ostatní nemali nič cenné, čo by potrebovali schovávať.

V tej chvíli sa obe dvere otvorili a vošlo zopár chlapcov. Čo to malo znamenať? Vari len nie nejaký koordinovaný útok? Automaticky som strčil všetky štyri vreckovky do vrecka. Pripravil som sa, že sa im vzopriem, a istotu mi dávalo vrecko plné vreckoviek, ktoré ma na ľavom stehne tlačilo. Bol som prekvapený vlastným pokojom. Vyčerpaný dojmami som už strach nečítil, iba smútok. Chlapci asi ráiali s mojou neistotou, preto trocha povolili. Dvaja z nich si sadli na svoje posteles a očividne sa chceli zahrať na divákov. Ale na čo sa chceli pozerať? Chceli mi fyzicky ublížiť? Mohli vedieť, že som žid? Nie, to určite nie! Matka predstavená slúbila, že o tom pomlčí, ale aj tak mala pochybnosti, či sa to za istých okolností bude dať utajiť. Až priveľmi dobre som vedel, čo myslela pod tými “okolnosťami.” Moja i Juditina bezpečnosť závisela od toho, ako sa mi bude dariť skrývať svoje intímne miesta pred zvedavými pohľadmi. Žiť s nimi v jednej miestnosti znamenalo byť stále pod tlakom. Budem si musieť vymýšľať tisícky trikov ako sa obliecť, vyzliecť, ísť do kúpeľne, umývať sa, ale aj ako sa vyvarovať pred pravdepodobnými pokusmi vziať mi pyžamo - či už zo žartu, alebo priamym útokom.

Asi sa mi to všetko muselo prehnáť hlavou, lebo ked’ jeden z chlapcov zrazu vykríkol “Ukáž nám spodky!”, neprekvapilo ma to.

“Ukáž nám spodky!” zopakoval.

“Ukáž nám, akú majú farbu! Sú naozaj ružové?” pripojil sa druhý chlapec.

“Nemôžu byť ružové, len dievčatá nosia ružové spodky.”

“Možno, že je dievča!”

“Naozaj nie si dievča?”

Začali do mňa všetci dobiedzať, nielen tí dvaja.

Zrazu mi bolo všetko jasné: ked’ snorili v mojich veciach, našli teplé flanelové spodky, ktoré mi matka starostlivo zabalila. Flanel bol ružový. Vlastne všetky moje spodky boli ružové. Nemyslel som si, že je na tom niečo zlé. Ale zrejme som sa mylil. Aj vtedy som mal ružové spodky a bolo len

otázkou času, kedy to zistia. Takže nielen obsah spodkov bolo treba skrývať za každú cenu, ale aj ich farbu.

Potom mi blysklo hlavou, že by sa to dalo využiť na odvrátenie pozornosti. Keďže sa zdalo, že chlapci boli celkom zaujatí farbou mojej spodnej bielizne, možno mi dajú pokoj, keď ju uvidia. Ale na druhej strane, možno budú chcieť raz a navždy zistiť aj to, či som chlapec alebo dievča. No možno si myslia, že len židovskí chlapci nosia ružové spodky, a tak namiesto toho, aby som odvrátil pozornosť od skutočnej hrozby, znenazdania som si uvedomil, že sa to môže zvrhnúť nesprávnym smerom.

Kým som takto zvažoval všetky za a proti, chlapec, ktorý to začal, ma schmatol za ruku, otočil ma tak, aby som sa ocitol tvárou k stene, a zakriačil: "Rýchlo mu odkryte jednu stranu spodkov!" Rozkaz poslušne vykonali ďalší dvaja chlapci, ukazujúc všetkým ružovú, aby ju videli.

Od smiechu zabudli na opatrnosť a mne sa podarilo prešuchnúť sa cez dvere a zutekať. Bežal som tmavými chodbami, cez nespočetné dvere a schody. Zrazu ma pochytili kfče v črevách a musel som na záchod. Matne som si spomenul, že som videl drevenú latrínu na nádvorí, akosi sa mi podarilo ju nájsť. V behu som odstrkoval chlapcov, ktorí sa schádzali pred kuchyňou na príkaz sestry C. Latrína bola jediná vec, ktorá ma vtedy zaujímaла, a modlil som sa k Bohu, aby nebola obsadená. Nebola. Zamkol som sa znútra a uľavil som si.

Nebola tam toaletná misa, len akási drevená doska nad dierou, z ktorej sa šíril strašný zápach. Vo vnútri bola tma. Jediné svetlo prichádzalo cez škáry medzi drevenými doskami. Čupiac (bál som sa sedieť na špinavom dreve) som pozeral na nádvorie, kde boli chlapci. Oni ma nevideli. V tom momente som bol v bezpečí.

Kfče prišli znova. Šla zo mňa hnedá voda s takými hlasnými zvukmi, že to musel počuť každý na nádvorí. Videl som, ako sa chlapci chichúňajú a ukazujú na latrínu. Po chvíli niekto zakriačil, aby šli jesť, a oni rýchlo vbehli do kuchyne. Nádvorie zostało prázdne. Slnko muselo zájsť za vysokú vežu kostola, lebo svetlo zmäklo a zoslablo. Nohy ma boleli od dlhého podrepu a musel som sa postaviť. Vtedy som zistil, že nikde nie je toaletný papier. Kfče v bruchu ustali a ja som začal pomýšľať na únik; ale bez papiera som bol väzňom.

Niekto chlapci začali opäť vychádzať na dvor, dojedajúc chlieb. Bolo jasné, že nezabudli na prišelca, ktorý sa im postaryl o toľkú zábavu. Medzi nimi bol aj môj šachový protihráč, obklopený niekoľkými ďalšími chlapcami, ktorí pozorne počúvali jeho rozprávanie. Takmer všetkých dvadsať dvoch ich prišlo k drevenej latrine a čakali, kedy vyjdem.

Uvedomujúc si svoju neprijemnú situáciu, zúfalo som hľadal papier, alebo aspoň niečo, hocičo, čo by mi pomohlo. Keď začali vykrikovať moje meno, zostal som ticho. To ich rozzúrilo a začali mi nadávať čoraz hlasnejšie:

"Vyjdi, zbabelec!"

"Vyjdi a ukáž nám spodky!"

"Hej, baba, vieš štať postojačky?"

"Hej, boháčik, ako sa ti páci nový domov?"

"Sráč, prestaň konečne srať a pod' von!"

"Vyjdi a ukáž nám svoju ružovú tváričku!"

Spomenul som si na svoje čisté vreckovky. V tej chvíli som sa rozhodol, že ich použijem. Vybral som ich z vrecka a pozrel na ne: boli krásne kárované, čisté, vyžehlené a roky skladané mojou mamou. *Nie! Vreckovky nie!*

Zrazu sa zjavila sestra C., prešla okolo, prekryla mi výhľad a pomaľy sa bližila na scénu. Chlapci sa jej zrejme báli, lebo hneď prestali kričať a pokúšali sa zmiznúť.

"Ďuro!" Použila verziu môjho slovenského mena z ulice. "Okamžite vyjdi!"

Neodpovedal som, ale asi ma počula za dverami fňukať. Podišla bližšie. Jej nový rozkaz znel ticho a rázne: "Ak ihneď neotvoríš, dostaneš bitku priamo tu, pred všetkými!"

Asi vedela, ako ma zastrašiť, ale naozaj nič na svete by ma nedonútilo vyjst.

Keď ešte niekoľkokrát zopakovala svoju hrozbu, zrazu dostala skvelý nápad. Povedala, že zavolá moju sestru. To bolo priveľa! Myšlienka na Juditu, ako ma vidí v takejto situácii, ma celkom vyviedla z mieri. A keď poslala jedného z chlapcov, aby našiel moju sestru v oddelení dievčat - nemohol ísť za ňou priamo, bolo to zakázané - použil som prsty a začal roztierať vlhkú žltú hmotu po stenách latriny. Bol som v hroznej panike a vôbec som nemyslel na to, čo robím. Jedinou mojou túžbou bolo dostať sa odtiaľ preč skôr, ako príde Judita. Keď som skončil s maľovaním stien, natiahol som si nohavice a trasúcimi sa rukami otvoril dvere.

Napriek hustnej tme sestra C. okamžite zbadala, čo sa stalo. S pohotovosťou, nad ktorou som žasol ešte pri nejednej príležitosti, odhalila môj zadok, operala ma o stenu latriny, vytiahla odkiaľsi spod hlbokých záhybov habitu tenkú palicu a začala ma biť. Svištiaci zvuk paličky prehlušoval jej nádavky, ktoré sa vôbec nepodobali slovám sestier.

"Ty špinavé chlapčisko..... Potvora jedna mizerná... Ja ťa naučím srať.... Och, uvidíš, naučím ťa..... Naučím ťa.....Naučím!"

Akoby sa zasekla pri tejto poslednej vete, ktorá vhodne dopĺňala jej majstrovské narábanie paličkou. Uprostred jej výbuchu, aj napriek tomu, v akej situácii som sa nachádzal, som si uvedomil, že ma nenazvala "špinavým židom". Takto opretý o stenu latríny, ktorá niesla môj "podpis" vystavený očiam všetkých, som zavŕšil svoj príchod do sirotinca svätého Vincenta.

LEKCIE Z KRUTOSTI

Strach je otcom krutosti

J. A. FROUDE
Politické strany

PRVÁ LEKCIA

Čo je krutosť, to som mal možnosť zistiť mnohokrát, ale čo je dosť zvláštne, len veľmi málo som sa o nej dozvedel, keď som bol sám jej terčom. Bolest a strach, ktorú prežíva obet, je relatívne banálna a dáva len obmedzenú možnosť preniknúť do mysele páchateľa. Obete sústredia pozornosť na seba až do takej miery, že strácajú schopnosť pozorovať.

Ukážkou toho je nasledujúca epizóda.

Bolo studené zimné popoludnie. Tma sadala zavčasu a rýchlo. Bol som na ceste zo školy do sirotinca, keď som zacítil v žalúdku bodavú bolest spôsobenú hladom. Podľa jej intenzity sa tieto mne už dobre známe kontrakcie žalúdka museli ozývať dlhšie, ale priveľmi som sa zaoberal iným.

Cesta zo školy bola vždy nebezpečná. Viacerým chlapcom v triede, ktorí súťažili, kto z nich dokáže urobiť môj život ešte biednejším, dával zľadovateľný sneh mnoho príležitostí. Hádzali do mňa ľažké snehové gule, alebo mi ich jednoducho strkali za košeľu. Čerstvého snehu som sa bál menej, lebo ten poskytoval viacej príležitostí na rozptýlenie, a vtedy sa zväčša hrávali nejak ináč. Aj cesta do školy znamenala nebezpečenstvo, ale keď som si ju načasoval tak, aby som prišiel na poslednú chvíľu, veľa toho nezmohli. Lenže čo sa im nepodarilo cestou do školy, snažili sa dobehnuť počas prestávok, alebo ešte lepšie - čakali ma na ceste zo školy.

Ten deň neboli zlý, až na cestu zo školy; na ulici bolo veľa ľudí, mohol som sa preplietáť medzi nimi a tým sa chrániť. Darilo sa mi, až kým som sa nedostal zopár blokov od sirotinca, kde som začal utekať. Dva z gangov ma prenasledovali, ale už som ich nevidel, keď som sa dostal za roh. Asi si našli niečo zaujímavejšie. Nakoniec som si mohol vydýchnuť. Bolo to vtedy, keď sa mi opäť začal ozývať žalúdok.

Bol to známy pocit, no veľmi som si pomôcť nevedel. Opasok som už mal na poslednej dierke, aby mi žalúdok dobre stiahol. Nemal som peniaze, lebo v sirotinci - až na výnimky spomedzi najstarších chlapcov - nemal peniaze nik. Neprichádzalo do úvahy niečo si kúpiť. Samozrejme, že mi zišlo na um nejaké jedlo ukradnúť, ale rýchlo som to zavrhol. Zvláštne, ako sa niektoré zakázané myšlienky prikrádajú v šere, čakajúc na svoju príležitosť.

Ako oddaný katolík som vedel, že kradnúť je hriech. Taký hriech, z ktorého by som sa musel spovedať pri viacerých príležitostiach. Naposledy som bol na spovedi len pred pár dňami a želal som si, aby mi "očista" a "ne-

vinnosť" vydržali čo najdlhšie. Okrem toho jedlo vždy dobre strážili a príležitosť kradnúť bolo veľmi málo. Ako som zabočil za roh, tesne predtým, než som sa dostal na námestie, spomenul som si na jednu príležitosť, ktorá sa sama ponúkla.

Ked' som mal pred niekoľkými týždňami službu v kuchyni spolu s iným židovským chlapcom Rudom, využil som voľnú chvíľku v nekonečnej povinnosti čistiť zemiaky a zašiel som do kúpeľne. Kuchyňa sa nachádzala na prízemí a bola obrátená čelom k dvoru, kym naše ubikacie boli na prvom poschodi. Sestry bývali na druhom. Ani si nespomínam, či som niekedy bol na druhom poschodi, ale určite viem, že sme tam nesmeli chodiť. Bolo poludnie a každý okrem nás dvoch bol buď v škole alebo v kaplnke. Hoci bolo chladno, deň bol jasný. Slnečný svit sa pokúšal vniknúť aj do tmavých chodieb kláštora.

Ked' som bol asi na polceste hore schodmi, zacítil som nádhernú arómu vyprážaných zemiakov. Tesne pred vchodom do nášho bloku som ich zbadal v panvici na schodoch, ktoré viedli na druhé poschodie. Zemiaky boli na tenko pokrájané, dobre prepečené a starostlivo poukladané v radoch. Také niečo som už dávno nevidel. Sestra, ktorá ich tam nechala, sa musela veľmi ponáhľať, alebo panvica bola príliš horúca a nedala sa niest. V každom prípade bola tam a ja som pri nej zrazu stál v pokušení, obdivne na ňu hľadiac opojený vôňou a hladný ako zvyčajne. Chvíľu som odolával. Srdce mi bilo ostošest, akoby tušilo, čo bude nasledovať. Schmatol som ten najopečenejší zemiak a prehľtol som ho tak rýchlo, že som ani nemal čas zistiť, akú má chut. Popálil som si pritom jazyk a utekal odušu preč.

Spovedajúci chcel vedieť všetky podrobnosti, ktoré ma viedli k pokúšeniu. Z nejakých dôvodov kládol veľký dôraz na vôňu, ako keby patrila do hlavného arzenálu diabla. Tarchy ma zbavilo desať otčenášov a desať zdravasov, ktoré mi pomohli k cennému vykúpeniu, a čo bolo najdôležitejšie, opäť som mohol prosiť Boha s troškou dôvery o bezpečný návrat svojich rodičov.

Odtedy som často myslal na túto udalosť a možno viac sníval o zemiakoch, ako by som mal. Ani dnešok neboli výnimkou. Predstavy sa vynárali a skôr ich kontroloval môj hlad než ja sám. Často som celé dni sníval o jedle, ale nie o vynikajúcom, aké sme mávali doma a aké ma prenasledovalo v prvých mesiacoch pobytu v sirotinci. Ako čas ubiehal, jedlá, po ktorých som túžil, boli jednoduchšie. Hlavne som myslal na chlieb. Na vôňu čerstvo upečeného chleba, na zvuk lámajúcej sa kôrky, na teply bochník práve prinesený z pekárne. Na nebeskú chuť pečeného cesta, občas trocha kyslého z množstva kvasníc. Chláholil som sa predstavou chleba a džemu, ktorý o

pár hodín dostaneme. Malo by ho byť dosť pre všetkých a s trochou šťastia by sa mi mohol ujsť celý krajec, ale Hans by sa mi oň postaral.

Bol to vysoký Nemec, dvakrát starší ako ja, štíhly, s blondavými vlasmi, ktoré si z nejakých dôvodov nestrihal nakrátko ako ostatní. Mal ľadovo modré oči, pred ktorými som sa zachvel po každý raz, keď sa na mňa pozrel. Ked' prišiel do sirotinca, sestra C. mu dovolila, aby na nás dozeral. Takmer každé popoludnie nás kontroloval, či sa veľmi nebláznlime a či si plníme svoje domáce úlohy a povinnosti. Nevedel som, či bol Hans sirotou, alebo tu bol len prechodne do skončenia vojny, tak ako ja a Judita. Keby Nemci vyhrali, iste by odišiel a my by sme tu zostali navždy. Ak nevyhrajú (a budú sa musieť vzdať, čo som si vrúcne želal každý deň), potom sa aňuka a apuka vrátia domov a zoberú nás preč. Hans by však musel zostať. Dúfal som, že sa nikdy nemodlí, lebo by to mohlo oslabiť silu mojich modlitieb. Niekedy som mal starosť o Boha a rozmyšľal som nad tým, ako sa vyrovňáva s Nemcami.

Spomenul som si, ako som vídal Hansa v našom susedstve v Žiline. Bol dobrým členom Hitlerovej mládeže, hrával na fanfáre. Priniesol si ju aj do sirotinca a niekedy na nej hrával. Vedel o mojom židovskom pôvode a nikdy nevynechal príležitosť využiť svoju novú moc, aby mi znepríjemnil život. To isté vedel aj o Rudovi a neskôr, keď prišiel Fischer, aj o ňom. Zdalo sa mi, že si zasadol len na mňa. Bol veľmi vynálezavý pri hľadaní nových spôsobov, ako mi ublížiť, pričom sa nikdy nezabudol zabezpečiť pre prípad, že by to niektorá zo sestier zistila. Len sestry C. sa nemusel báť. Stála za ním, lebo aj ona mi veľmi rada dávala lekcie z "disciplíny".

Bola veľká zima, a tak sme sa obšmietali okolo kachiel'. Nebolo dosť uhlia, preto sme mohli zakúriť až neskoro popoludní. Vtedy, keď už plamene olizovali uhlie, pozerali sme na ne ako hypnotizovaní. Veľká miestnosť bola tmavá a jediná slabá žiarovka nemohla konkurovať ohňu.

Hans mal na starosti kachle a podľa všetkého práve túto časť svojich povinností vykonával obzvlášť rád. Po chvíli už naše trasúce sa telá pocítili širiace sa teplo - boli to signály pohodlia a radosti. Ked' Hans rozkázał, aby som z tmavej vzdialenej pivnice priniesol uhlie, podarilo sa mi vyhnúť sa jeho očiam a tým aj problémom. Teraz, keď som už necítil zimu, začal ma nepríjemne trápiť hlad. S potešením som zbadal, ako sa otvorili ľahké dvere. Sestra C. priniesla chlieb a džem. Bolo nás sedem a okamžite som zrátal sedem krajcov na tácku. Uľavilo sa mi, ale stále som ju mal na očiach. Len čo tácku položila na stôl, odišla.

V okamihu, keď sa za ňou zatvorili dvere, všetci sme vyskočili, ale Hans bol rýchlejší. Postavil sa pred stôl, kym my sme vyčkávali. Vzal si najväčší krajec - ten, na ktorý som pozeral aj ja - a nedbalo začal jest. Ako pre-

žúval, očami sledoval jedného chlapca za druhým, vychutnávajúc túto chvíľu. Od džemu červené ústa mu skrivil ľstivý úsmev. Po treťom prehltnutí - rátal som ich - zvolal na Joža, jedného z najväčších chlapcov, aby si vzal krajec. Zostalo ich na tάcke ešte päť. O niečo neskôr dostal podiel ďalší chlapec a tak to šlo ďalej, až kým nezostal na tάcke už len jeden krajec - ten najmenší. Pozrel na mňa a na tvári sa mu zjavil široký úškrn. Ostatní žuli chleby potichu a čakali, ako sa dráma vyvinie.

"Pod', vezmi si svoj podiel," povedal.

Opatrne som sa priblížil a natiahol ruku za odmenou. V poslednej chvíli Hans tάcku s úplnou ľahkosťou a sebavedome odtiahol. Skúsil som to znova a scéna sa zopakovala. Chlapci ma obkolesili, počul som ich vzrušené dýchanie za chrbotom. Uvedomil som si, že moje šance dostať chlieb sú minimálne, ale nevedel som zabrániť tomu, aby som sa o to aspoň nepokúsil. Malý okrúhly stolík s tάckou umazanou zvyškami džemu sa stal mojom arénou a posledný kúsok chleba mojím nepriateľom. Musel som ho dostať, lapiť ho a prehltnúť stoj čo stoj! Ale ak chlieb bol mojím nepriateľom, akú úlohu v tom všetkom zohrával Hans? Skôr som bol zúrivým býkom vrhajúcim sa na červené plátno než matadorom. Dobýval som sa znova a znova, ale vždy bez úspechu.

Po chvíli diváci stratili záujem a s nimi aj Hans. Práve vo chvíli, keď som si už začal myslieť, že jedlo predsa len ukoristím, prišiel s novým nápadom.

"Ty a Jožo by ste mali oň bojať. Kto vyhrá, dostane chlieb."

Hoci som nemal proti Jožovi žiadnu šancu, bolo už neskoro cívnuť. Moja zúrivosť, rozpaľovaná frustráciou ho musela prekvapíť, ale čoskoro uplatnil svoju prevahu. Koleno koplo do môjho prázdnego žalúdka a to bolo viac, ako som vládal zniest. Bolo po všetkom. No Hans by mi aj tak nedovolil odísť, nuž som sa musel ticho skučiac skrčený v tmavom kúte ďaleko od kachlí pozerať na Joža, ako si prilepšuje mojím chlebom.

Bol to možno najjednoduchší príklad krutosti. Páchatel', podobne ako matador za súknom, bol absolútne nezasiahnutelný. A obeť nútená podobne ako Sisyfos opakovať malicherné a zbytočné pokusy proti silám mimo jej dosahu, a teda nedotknuteľným, bola ozajstným solitérom.

DRUHÁ LEKCIA

Krutosť je celkom iná, keď sa sami stávame jej páchateľmi. Ukážka mojej vlastnej krutosti.

NA TOALETE. Je tma. Zvyšky slnečných lúčov odchádzajú ako prelud do dlhého zimného večera. Toaleta je úzka, špinavá a strašne smrdí. Som

tam s Fischerom, ledva sa obaja zmestíme do miestnosti. Nepamätam sa, či som ho vyrúsil, alebo či sme vošli spolu, ale myslím, že sme vošli naraz. Akosi sa mi ho podarilo presvedčiť, alebo azda donútiť, aby šiel so mnou aj napriek predchádzajúcim zážitkom. Musel vedieť, že mu chcem ubližiť, ale nedokázal sa brániť. Fischer je asi v mojom veku, možno o rok mladší, je žid a prišiel do sirotinca oveľa neskôr ako ja. Je vyplašený, so strachom v očiach. Asi to bol jeho strach, čo vo mne vyvolal nutkanie mučiť ho.

Už v latríne, s dverami dobre zatvorenými, začínam ho strašiť. Bez prípravy a premyslenia. Ale nič to nemení na intenzite. Najprv začínam nadávkami: "špinavý žid", "sviňa" a podobne. Vzápätí sa vyhŕážam, žiadam, aby to neprezradil nikomu, hlavne nie sestre C. Potom mením taktiku. Začнем gestikulovať, vyvalujem oči a cerím zuby. Škľabím sa, ústa roztahujem prstami do podoby škeriacej sa príšery, prevraciam oči a ukazujem bielka.

Krútenie ramenami alebo šklbanie telom nemôže fyzicky ubližiť, preto strašenie spočíva skôr v technike, než v samotnom výkone. Cieľom je spôsobiť strach, nie bolest. Trvá to minútu - dve, ale ak nás neprerušia, môže to byť aj dlhšie. Niekedy to trvá až dovtedy, kým Fischer nezačne plakať a ja sa nad ním nezľutujem, slubujúc, že mu dám pokoj, a on zas, že to nikomu nepovie. Napokon sa lúčime takmer ako priatelia.

Vidím jeho oči plné hrôzy a neskôr, v určitom momente, niekedy aj celkom nečakane, prechádzajú z hrôzy do smútku. Občas strácam trpeznosť, ako to pomaly ide, a takmer ho podozrievam, že sa na mne zabáva. Keď sa tak stane, musím improvizovať, aby sa veci urýchli. Počujem sa, ako hovorím: "Podľme, Fischer, pre Kristove rany, začni konečne plakať, ty mizerák! Čo si myslíš, dokedy tu budeme?" Len čo sa rozplače, pocit jeho opustenosťi a prázdnosti je taký dokonalý, že som zhrozený zo seba, celkom odzbrojený a čudne uvoľnený.

Fischer je jedinou osobou v mojich spomienkach, ktorej som úmyselne ubližoval. Tým sa stáva pre mňa dôležitým a veľmi rád by som vedel, čo sa s ním stalo. V najtemnejších hodinách, v najstudenších zimách, v najopustenejších a najzúfalejších časoch sme on a ja tvorili hanlivú, ale pritom zvláštnu ľudskú dvojicu. Tým, že bol takmer dobrovoľným partnerom mojich malicherných mučení, učil ma lekciám ľudskosti.

(Zrazu si nespomínam, či Fischer nosil okuliare. Tento detail ma zamestnáva až do takej miery, že má charakter nutkavých predstáv. Ak ich mal: chcel som, aby si ich dával dolu prv, než som začal so svojimi "sedenia-mi," aby som mohol lepšie pozorovať jeho oči? Nie je práve v tom podstata krutosti?)

TRETIA LEKCIÁ

Môj učiteľ sa volal Matejčík. Bol to vysoký, zavalitý chlap s tmavočervenou tvárou. Svojím hromovým hlasom a palicou dokonale komandoval celú triedu. Keď používal palicu, bolo to takmer výlučne na prsty.

“Urob peknú ružu,” prikázal a žiak musel dať dokopy prsty a vytvoriť vhodný cieľ pre jeho palicu. Bolest, ktorú spôsoboval touto účinnou metódou, bola nezvyčajne veľká aj bez toho, aby sa on sám namáhal.

“A teraz urob ružu druhou rukou!” To znamenalo, že sa ceruzky a pera nedotkneš niekoľko dní. Systém ruže bol oveľa účinnejší, než systém “zdvihni si košeľu”, alebo “daj dolu nohavice” a často som premýšľal, či to neboli Matejčíkov vynález.

Mal nádherný hlboký hlas a kedykoľvek som ho počul spievať, dojimala ma jeho rezonancia. Aj keď sme spievali slovenskú hymnu, jeho hlas sa vynímal nad ostatnými. Takisto hrával na husliach, po cigánsky. Vedel zahrať čokoľvek aj bez nôt, možno na prvý pokus. Okrem hudby rád učil matematiku a ja som bol v triede jeho najlepší žiak. (Ale aj v čítaní, hoci to už nebol také dôležité, kym neprišiel riaditeľ. Vtedy ma Matejčík vyzval, aby som čítal nahlas.) Mal rád matematické hádanky a triky, a preto som mal u neho aspoň na chvíľu protekciu.

Keď prišli problémy, veľmi ma prekvapil. Jedného večera krátko po Vianociach, práve keď som prechádzal popred Grand Hotel na hlavnom námestí v blízkosti sirotinca, začul som z hotelovej haly nejaký krik. Zastavil som sa, aby som mohol sledovať roztržku. Poznal som Grand dobre, lebo apuka ma ta brával hrať šachy. Niekedy cez víkendy tam celé hodiny hrával karty a aňuka nás posielala po neho. Vo chvíli, keď som už chcel pokračovať v ceste do kláštora, dvere sa otvorili a vyšiel z nich Matejčík. Bol očividne opitý, sotva stál na nohách. Tackajúc sa pozeral okolo seba a zbadal ma tam stáť. Napriek opitosti a slabému svetlu videl som v jeho očiach, že ma spoznal. Bol to len taký okamih; rýchlo zdvihol golier na zimníku a neisto začínil do susednej uličky. Inštinktívne som vycítil, že sa stalo niečo hrozné a môj život v škole nebude už nikdy ako doteraz.

(NIEČO o zhode náhod. Každý má svoj - neraz desivý - príbeh o zhode náhod. Keď myslíš na ten osudný večer, v ktorom som sa ocitol na nesprávnom mieste v nesprávnom čase, pripomína mi to vlastnú klasickú skúsenosť so “zhodou náhod”. Niekomu, kto sa vo svojom profesionálnom živote venuje vedeckým metódam ako jedinému spoľahlivému kritériu pri analýze, sa musí zdať udalosť, o ktorej chcem písat, výsmechom rozumu a empirickej vedy, najmä ak sa vzťahuje na nieči osobný život. Rovnako z dôvodov,

ktorým ani sám dobre nerozumiem, je niečo vzrušujúce, ba takmer perverzne uspokojujúce vo vzdorovaní tradične akceptovanému spôsobu racionalistického zmýšľania. Nech to stojí čokoľvek a nech je už zhoda náhod akokoľvek triviálna, na krátke okamih sme vyhodení z nášho nudného “ja”.

Bolo leto roku 1979 a bol som na študijnom voľne so svojou rodinou v New Yorku, na ceste k Stanfordskej univerzite. Kráčal som po východnej strane Broadwaya smerom na sever k ôsmej ulici, hľadajúc kanceláriu American Express. Po mojej pravici ma napriek tomu, že takmer nevidím na pravé oko, čosi na konci môjho zrakového poľa tak zaujalo, že som sa na to chcel pozrieť. Bolo to kníkupectvo. Jeho zvláštnosťou bolo, že vo výklade bola len jediná kniha: Nedávno vydaný zväzok *Zhoda náhod* od Arthura Koestlera. Bol to veľký výklad s asi dvadsiatimi výtlačkami tejto knihy naranžovanými tak, aby vytvárali esteticky príjemný dojem. Môj záujem pochádzal pravdepodobne z toho, že som si s Koestlerom vymenil zopár listov. Bola to len sporadická korešpondencia, ktorá prebehla pred niekoľkými rokmi v čase, keď som sa vrátil z Indie a on uverejnil svoj *Lotus a Robot*. Ako som tak stál pred obchodom, spomenul som si na neho i na skutočnosť, že sme sa nikdy osobne nestretli. Po niekoľkých minútach som prešiel vedľa výkladu, spravil som len pári krokov, ale čosi ma prinútilo obzrieť sa. Zastavil som sa uvažujúc, čo mohlo donútiť Arthura Koestlera venovať celú knihu “zhode náhod”. Pri úvahe, či si ju mám kúpiť, ma od chrba obchádzala nejaká staršia žena. Videl som ju vo výklade. O niekoľko sekúnd som sa pohol a práve vtedy spadol kus skla z horného poschodia rovno na miesto, kde som mal byť, keby ma nebolo čosi prinútilo nakrátko sa obzrieť. Staršia žena, krvácajúca a s kopou skla na sebe, ležala omráčená na chodníku.)

MATEJČÍK MI NIKDY NEVEDEL odpustiť, že som ho videl opitého. Asi ho vydobili z Grandu, a hoci som si tým nebol istý, vedel, že ja to môžem vedieť. Hned’ nasledujúceho rána som spravil všetko, aby som sa nes stal sprisahancom. Ani raz som sa mu neodvážil pozrieť priamo do očí, ani som sa mu neprihlásil odpovedať na hodine matematiky. Po celý čas som si však uvedomoval, že sa na mňa pozera; možno ma aj schválne provokoval, aby som spravil nejakú chybu.

Často sme museli “sedieť v pozore”, čo znamenalo dať ruky za chrábát, vypnúť hrud’, hlavu zdvihnúť vysoko, bradu zastrčiť a pozerať rovno pred seba bez pohnutia očí. Keď sme sedeli v pozore ráno po našom osudnom stretnutí, Matejčík viackrát vkročil do môjho zorného poľa. Usiloval som sa nepozerať na neho, ale iba cez neho, čo nebolo ľahké. Vybavuje sa mi jeho červená tvár blízko mojej a palička v ruke, ako slied po koristi.

Uvažujúc späťne, moje správanie bolo pochabosťou. Aj keby v ňom boli zostali nejaké pochybnosti, či sme sa videli zoči – voči a či som ho spoznal skôr, ako sa stratil v tme, moje čudné správanie a moje vyhýbanie sa akýmkoľvek kontaktom svedčilo o presnom opaku. Aj keby som ho videl, ale správal sa normálne, mohol som predstierať, že to nie je pravda. To by však v prípade osemročného dieťaťa bolo príliš rafinované, i keď inakšie je takéto správanie dosť časté a možno si ani nevyžaduje veľa skúseností.
Tí, čo prežili Osvienčim, často spomínajú, aké životne dôležité bolo pri stretnutí s gardami SS vyhýbať sa za každú cenu očným kontaktom. Hlavne kvôli zachovaniu anonymity, aby nevyčnievali z davu. Vtedy, keď sa vyberalo na smrť a život človeka závisel od čísel, mohli len dúfať, že kvóta postihne niekoho iného. Nemôžem si pomôcť, ale pri spomienke na Matejčika ma stále máta, či mohol existovať nejaký iný dôvod, aby som videl, a teda stal sa svedkom, čiže zdrujom nepríjemnosti pre páchateľa. Že by bola na vne vzdialenosť planéta Osvienčim kdesi za obzorom, kde sa hrali rovnaké hry na ľudské správanie?

NAPÁTIE POČAS NASLEDUJÚCICH niekoľkých týždňov v škole rástlo, sotva sa dalo vydržať. Jemný antagonizmus učiteľa k svojmu ešte nedávno oblúbenému žiakovi sa zmenil na otvorené nepriateľstvo. Kedykoľvek som zdvihol ruku, že chcem odpovedať na otázky, obchádzal ma a tváril sa, že ma nevidí. Niekoľko razy to zachádzalo až do absurdnosti, keď nikto z triedy nevedel správnu odpoveď. Ostatní žiaci boli celí vyjavení z toho, ako trpezliovo čaká na nový pokus od tých, ktorí už odpovedali nesprávne, len aby nemuseli vyvolávať mňa. A keď neuspel, napokon si odpovedal sám. Vyvolal ma len vtedy, keď si bol absolútne istý, že ani ja nepoznám odpoveď na otázku, s ktorou sa na mňa obrácal s červenou tvárou a dunivým hlasom. Nebolo žiadnych pochýb, čo tým myslí, a svojím zmyslom pre férovosť som len povzbudzoval svojich tradičných mučiteľov. Niežeby doteraz citili nejaké zábrany, ale ich trúfalosť zahnať ma do kúta akýmkoľvek spôsobom bola odteraz bez hraníc. Cítil som, že sa musí stať niečo strašné, a to už čoskoro, ale keď kríza konečne prišla, nebola som na ňu pripravený.

V ten deň doliehalo do triedy slnko. Zriedkavé slnečné lúče svietili dlho a presne v čase udalosti. Dopĺňali scénu, na ktorej sa mala odohrať moja malá dráma. Trieda mala štyri rady lavíc, po piatich za sebou. V každej lavici sedeli dvaja žiaci. Moja lavica bola druhá v rade pri okne. Sedel som vľavo, po mojej pravici sedel Jano. Toto meno sa vyskytovalo pomerne často, aj v našej triede boli viacerí Janovia. Tento Jano pochádzal z bohatej rodiny; jeho otec vlastnil obchod s lahôdkami nedaleko stanice, ale vďaka vojne mu

mäsiarstvo vynášalo viac. Jano chodil oblečený v čistých šatách a mal aj pravý vlnený zimník. Používal len nové učebnice, ktoré nosil v drahej čiernej koženej taške. Nemal piateľov a vždy sa držal krajiného rohu lavice čo najďalej odo mňa. Neprekážalo mi, že je bohatý. Jediná vec, ktorú som mu závidel, boli jeho knižky zabalené do farebného papiera. Tak ako to mne i sestre robievala pred časom aňuka.

Jano patril medzi vyvolených možno aj tým, že jeho otec nebol len mäsiarom, ale aj členom slovenskej fašistickej gardy. To bol asi ten pravý dôvod, prečo sa ho Matejčik nikdy nedotkol. Mohol robiť, čo chcel, a nič sa mu nestalo. Väčšinu času však toho veľa nenašiel; iba sedel na konci lavice a ukladal si svoje gumené alebo kovové pierka s kalamárom, ktorý bol vždy zdrojom nečistôt. Skutočné plniace pero bolo doslova zázrakom, dokonca ani Matejčik také nemal. Počas prestávok sa ho pýtali, ako funguje pumpička; občas nechal najväčšieho žiaka, aby to skúsil. Každý poznal jeho plniace pero a v to krásne ráno mal jeho výkrik "Niekoľko mi ukradol plniace pero!" obrovský ohlas.

Prekvapujúci bol nielen obsah, ale aj spôsob, akým to urobil. Nespomínam si, že by bol Jano niekedy aktívny. Zrazu počas hodiny gramatiky, keď sme všetci nahlas odrieckali vybrané slová, zdvihol ruku a skôr, ako prekvapený učiteľ stihol čosi povedať, vyhíkol obvinenie. Jeho hlas prehlušil odriekanie.

Všetci sme stíhli a hľadeli na učiteľa. Bol zarazený, akoby nevedel, či má pokračovať v gramatike, či potrestať Jana za vyrušovanie, alebo všetko nechať tak a pustiť sa do riešenia problému. Napokon vyzval Jana, aby vstal a zopakoval svoje slová.

"Pán učiteľ, niekoľko mi ukradol plniace pero!"

Teraz to povedal už mäkším hlasom.

"A vieš určite, že si ho dnes priniesol do školy?"

"Áno, pán učiteľ, vždy ho nosím so sebou."

"Videl dnes niekto Janovo pero?" Poslednú otázku položil Matejčik už cestou k nám. O chvíľu stál pred nami, pozerajúc rovno na mňa, a pokračoval už silnejším hlasom a vo vyššom tóne:

"Opakujem, videl dnes niekto Janovo plniace pero?"

Prečo tak hľadí práve na mňa? Videl som, ako sa mu vzrušením chvěje brada. Pokúsal som sa premýšľať, ale nevedel som sa sústrediť. Videl som dnes Janovo pero, alebo nie? Myslel som si, že áno, ale už som si tým nebol istý. Matejčikova obrovitá postava sa týčila nad mnou a zakrývala mi jasné svetlo z okna. Jeho tieň padal na mňa, bol som veľmi vystrašený a každú chvíľu som čakal, že kedy ma udrie. Prečo vyčkával? Nebola to chvíľa, na ktorú

rú striehol od toho osudného večera pred Grandom? Za mojím chrbtom sa čosi dialo. Počul som šepkanie, zazrel učiteľovo kývnutie a opäť nastalo ticho.

Nakoniec prikázal: "Každý otvorí tašku a vyloží z nej všetky veci na lavicu. Budem hľadať, kym sa plniace pero nenájde."

Ul'avilo sa mi a rýchlo som otvoril tašku. Janov otec musel byť veľmi dôležitým nacistom, keď z toho Matejčík urobil taký kravál. V triede sa kradlo stále, ale nikto sa tým nikdy nezaoberal. Asi to muselo byť v jeho otcovi, ak nie ...

Ako som pokračoval vo vyberaní zopár svojich kníh, ceruziek a trojuholníka, ukladajúc ich na lavicu, aby si ich mohol učiteľ prezrieť, narazili moje prsty na niečo cudzie. Stuhol som. Bolo to plniace pero. Neviem, ako sa tam dostalo. Moja ruka sa od neho odlepila a namiesto plniaceho pera som chytil ďalšiu ceruzku. Po celý čas Matejčík stál nad mnou, akoby už do predu o všetkom vedel. Čo som mal robiť? Niekoľko mi narafičil pascu a ja som sa do nej chytil.

Vtedy chlapec sediaci za mnou, nenávidený lotor, ten istý, čo šepkal za mojím chrbtom, povedal: "Pán učiteľ, myslím, že som videl plniace pero v Breznitzovej taške."

Prečo "Breznitzovej"? Prečo ma nenazýva ako inokedy Juraj? Čo je na mne také nenávidenia hodné? Som Žid, to je fakt, ale mám byť osobne zodpovedný aj za zradu Judáša? Zabil som Ježiša, Božieho syna? Prečo tá hlboká a nemilosrdná nenávist?

"Breznitz!" zreval Matejčík. "Vylož všetky veci z tašky!"

A potom sa to stalo. Sledovali moje pohyby ako supy. Pomaly som z nej vyťahoval všetko, až po posledný predmet - plniace pero. Vedel, že tam bolo. Všetci vedeli. A tak, keď prišiel čas, aby som sa vzdal, chytil som ho prstami a s tvárou skrivenou, spola neveriacky, spola vz dorovito, vzal som ho a položil na lavicu, aby ho všetci videli. Vrch lavice neboli rovný a pero sa začalo kotúľať. Rýchlo som ho chytil a vrátil späť, ale pero sa znova rozkotúľalo. Chytil som ho aj do tretice a držal pevne v rukách. Vtedy som zdvíhol hlavu po prvý raz.

Na tvári učiteľa sa zračilo uvoľnenie sprevádzané úškrnom. Musel mať radosť z takého vývoja udalostí. Odmeranými krokmi zamieril medzi lavice k pódiu pod katedrou. Postavil sa naň, triedu mal pri nohách. Potom sa obrátil ku mne a povedal: "Breznitz, zostaneš po škole! Je to jasné?"

Kývol som nepostrehnutelne hlavou. Nestačilo mu to. "Je ti to jasné, alebo nie?" Zreval hromovým hlasom bez zábran.

"Áno, pán učiteľ." Povedal som ticho, ale dosť zreteľne, aby ma počul on i jeho poslucháčstvo.

Ked' potom obrátil pozornosť od dolapeného zlodeja na gramatiku a dovolil mi posadiť sa do zadu, začal som rozmyšľať, ako sa to všetko zbehlo. Kým som "sedel v pozore" zahľadený pred seba a nikde, začali mi tieči slzy. Prichádzali, akoby ich už nič na svete nemohlo zastaviť.

Zvyšok dňa bol už pre mňa len ďalším otupením. Nič som si nerobil z toho, keď mi Matejčík prikázal, aby "som spravil ružu", jednu na jednej a potom na druhej ruke. Opuchnutými prstami som si potom uvoľnil opasok, aby mohol použiť palicu aj na môj holý zadok znova, znova a znova. Taký bol zaujatý tým, čo robil, že keby sa nebol hanbil, určite by ma bol varoval, aby som sa už nikdy nestal svedkom jeho opitosti. Naozaj ma vyľakalo len to, že chcel všetko povedať matke predstavenej. Keby vedel, že som nevinný a že to bolo na mňa iba nastražené, nemohol by predsa žalovať matke predstavenej! Bolo to všetko nespravodlivé. Moja mama by mi verila, ale nebol som si istý, či aj matka predstavená, veď som ju sotva poznal. Asi musel cítiť, že bolesť nebola tým, čo ma naozaj ranilo, preto rozprával a rozprával, ako sa sestry v sirotinci o mňa starajú a ako som ich sklamal.

"Ako Judáš", pomysel som si.

MATEJČÍKOVA KRUTOSŤ bola horšia než Hansova. Dodnes neviem, či bol súčasťou tohto komplisu, alebo len využil príležitosť. Ak platí to druhé, robí ho to lepším človekom? Ale ako som sa mal správať ja v takejto situácii? Nebol som dosť prekvapený, dosť frustrovaný, alebo dosť nedôverčivý? Bolo moje smutné prijatie toho všetkého pre páchateľov sklamáním? Alebo sa mi podarilo pokaziť im radosť?

HISTÓRIA*Čas má príliš návrch*IVY COMPTON-BURNETT
Tma a deň

PRAVIDLÁ HRY sa rušia hned' od začiatku, ako začínam písť tie-
to riadky. Uvažovať o závažných udalostiach, ktoré sa udiali v minulosti,
možno vtedy, keď je prítomnosť stála a nemá žiadny význam pri tvorbe spo-
mienok. Ak je to inak, potom nie je možné sústrediť sa na určitý bod pohľa-
du a vnímať minulosť - je to ľažká úloha aj za najlepších okolností - tak, aby
dosiahla kvalitu jedinečnosti. Nemožno uvažovať o minulosti uprostred dra-
matických udalostí. Aspoň ja to neviem. Spomienky si vyžadujú určitý stav
mysle, určitú formu odstupu a ticho. Prítomnosť musí byť "studená," aby
dala možnosť kedysi "horúcej" minulosti, ktorá mala veľa času, aby vychlad-
la a vyplavila sa na povrch určitým merateľným a reflexným spôsobom.

Zasahovanie do rozpamäťávania sa na minulosť je obzvlášť silné, ak
sa súčasná dráma vzťahuje k dôležitým udalostiam. Presne takto funguje ra-
ná trauma: významný stimul v prítomnosti jej bráni zostať spiacou a opäťov-
ne aktivuje svoj silný vplyv. Je to však úplne iný typ spomínania reprezentu-
júci materiál, z ktorého sa robí psychoterapia.

TU JE MÔJ PROBLÉM: Ked' som sa zaoberal osudom svojej rodiny
počas najtemnejších dní Európy, bagdadský rozhlas sa chvastal, že iracké ra-
kety Scud zmenia Tel Aviv na "krematórium". Presne toto slovo použili vo vy-
sielaní dnes, 19. januára 1991. Mohli to povedať aj inak s použitím množstva
iných alternatív: devastácia, bieda, púšť, porážka, spúšť, destrukcia, ruina, pád,
chaos, ale aj oheň či peklo, ale slovo, ktoré si vybrali zo strašného slovníka,
ktorý dominoval môjmu detstvu, malo za cieľ zasiahnuť najzraniteľnejšiu
časť duší obetí s precíznosťou zachádzajúcou tak ďaleko ako samotné rakety.

Nezačalo sa to dnes; už nejaký čas sa Saddám Husajn vyhralžal po-
zostalym holokaustu *chemickým* vyhubením. Zásah! Ten človek musí poznáť
niečo z histórie - aspoň v tom najkrutejšom a najrudimentárnejšom zmysle.
A nemôžem sa zbaviť pocitu, že ani tie najhroznejšie a najsofistikovanejšie
plynové bomby, či už ide o yperit alebo nervový plyn, sa nevyrovnanú tej jed-
nej jedinej, Cyklonu B.

Ako sa snažím vymaniť z vplyvu nových hrozieb, aby som nestratil
nadhlľad v rámci tejto veľmi dôležitej "perspektívy", prichádza mi samovoľne
na um myšlienka, že spomienky sú vlastne luxusom a nemožno ich produko-
vať pod tlakom. A na dôvažok už vôbec nie o časoch, ktoré považujem za veľ-

mi významné vzhľadom na osobnú dilemu, ktorej museli čeliť moji rodičia v
tých rokoch.

Otec si uvedomoval, čo sa deje v Európe; v žiadnom prípade nemo-
hol nevedieť, o čo ide. Cez víkendy, keď prichádzal domov do Žiliny, navšte-
vovali nás dom jeho priatelia, aby si od neho vypočuli rozbor vojnevej si-
tuácie. Mal veľkú mapu Európy, na ktorej ilustroval jednotlivé body. (Veľmi
ma priťahovala táto mapa a neskôr postupne všetky mapy samy osebe).
Považoval ho za mimoriadne mûdreho človeka, ľudia si ho vážili a často žia-
dali o radu. Ako sa mohlo stať, že Hitlerove dobývanie a systematické pre-
nasledovanie židov bolo pre neho prekvapením? A ak vedel, čo sa deje, a
všetko chápal, prečo neodíšiel, kým to ešte bolo možné? Po vojne, keď sme
sa rozprávali s matkou, povedala mi, že chcel odísť do Bolívie. Bolo to pre-
to, že tak ako mnohí iní i on si mysel, že takých krutostí sa nedopustí jeden
z najkultúrnejších národov? Klamal sám seba tak ako mnohí iní? Považoval
za nevyhnutné popriť strach vo svojom rozpadávajúcom sa svete, aby bol
schopný prežiť každodennú realitu? Aké sú hranice osobnej zodpovednosti?
Môže si niekto zahrávať so svojou rodinou? Možno jeho mûdrost spočívala
v prveľkom analyzovaní a prepiatej rozumovosti, aby ich mohol pretrans-
formovať do osobného rozhodnutia. Možno mal príliš mnoho času na pre-
mýšľanie a podobne ako Hamlet objavil, že "prirodzená ľudská rozhodnosť
chorobne bledne v tieni dohadov; kde aj smelé, veľkolepé predsačatia vzá-
päť spľasní ako bublina a nemožno ich nazývať činmi."

V deň, keď moju sestru a mňa vzali do sirotinca, ponúkol nám
Zelník ochranu v pivničnom úkryte nášho domu, kde mal malú pálenicu.
Otec odmietol, argumentujúc, že hoci spojenci pred niekoľkými mesiacmi
obsadili Normandiu, Nemecko je ešte stále dosť silné, aby dokázalo udržia-
vať vojnový stav. Myšel si, že človek sa nemôže schovávať ľubovoľne dlhý
čas. Možno sa ho Zelníkov návrh hlboko dotkol a on ho nechcel uvrhnúť do
nebezpečenstva. Nikdy sa už nedozviem, ako došlo k tomuto rozhodnutiu,
ktoré tak ovplyvnilo naše životy.

Je ľažké zbaviť sa obrovskej sily zotvačnosti status quo a jej domi-
nantného vplyvu na rozhodnutia v dôležitých chvíľach života. Je to známka
únavy, alebo skôr schopnosť zotvrať v určitej nádeji aj uprostred toho naj-
horsieho? Budúcnosť potom nikdy neprihádza, ale aj najtemnejšie hrozby
môžu ešte vyprchať.

Nikdy som nevidel apuku nerozhodného; ale potom som ho už ni-
kdy nevidel ani šťastného, veselého, láskavého, zúfalého, prekvapeného či
rozhodného. Pravdou však zostáva, že aj vo všeobecnosti som ho videl len
veľmi málo.

ČO JE DÔLEŽITÉ? Sú udalosti v Perzskom zálive, ktoré sa dnes zdajú byť aktuálne, naozaj dôležité? Na ako dlho? Pre koho? Budú rodiny, ktorých priamo postihne strata života, niesť tieto spomienky viac ako dve generácie? A čo tretia? Takmer si nepamäťám svojich starých rodičov z oboch strán. Keďže ich zabili skôr, ako som ich mohol spoznať bližšie, sú to pre mňa vägni a smutní neznámi ľudia na vyblednutej fotografii. Pre moje deti je osud mojich starých rodičov už bezvýznamný; idú najďalej po mojich rodičov.

Čo je dôležité? Má môj príbeh nejaký význam? Existuje dosť nitiek univerzálnych atribútov vtkaných skrz-naskrz do tapisérie tých vzdialených čias a miest?

Je správne posudzovať význam udalostí prostredníctvom času?

VÔŇA ZO ZELNÍKOVEJ PÁLENICE napĺňala pivnicu, v ktorej sme mali uhlie. Mal som tú vôňu rád. Aj keď som sa bál chodiť po uhlie do tmavej pivnice, táto vôňa mi vždy dodala odvahy. Aké by to bolo, keby sme sa skrývali uprostred nej? Predstavoval som si šťastie nás štyroch nútenejších žiť spolu dlhé noci a dni. Neskôr však tieto moje predstavy beznádejne skreslil denník Anny Frankovej.

Raz, asi po dvoch alebo troch mesiacoch po priatí do sirotinca, prišiel mňa a Juditu navštíviť Zelník a priniesol nám plechovku sardiniek. Bol som taký šťastný, keď som uvidel svoju sestru, že jeho výzor sa mi až na bokombrady celkom vytratil z pamäti. Stáli sme niekde, kde bolo možno položiť plechovku sardiniek na kameň, a chvíľu sme nasávali chuť vonkajšieho sveta. Asi sa ho Judita začala vypytať na našich rodičov, ale nie som si tým celkom istý. Boli sme mu veľmi vďační za túto návštevu. Zelník bol jednoduchý človek. Prečo nám ponúkol útočisko? Musel predsa jasne vedieť, že tým vystavuje seba a svoju rodinu nebezpečenstvu! Bol to záblesk odvahy uprostred devastovaných noriem ľudského správania, alebo (aká násilná myšlienka) nezodpovedné a osamelé gesto akejsi "huráodvahy" čeliacej zničeným hodnotám? Čo sa stane, keď okolnosti nedovolia človeku stať bokom, ale ho nútia nájsť v sebe odvahu postaviť sa do stredu javiska, kde sa odohráva dráma života?

VIANOCE

*Hudba má čaro
zjemniť surový dych.*

WILLIAM W. CONGREVE,
Smútiaca nevesta

KEĎ SA ZAMYSLÍM NAD TÝM, ako tvrdo som sa na tento krok pripravoval, myslím, že som bol určite dobre pripravený na katolicizmus. Už vtedy, keď sme prišli do Vrbového, sme Judita a ja brali súkromné hodiny katechizmu - cesty a viery kresťanstva. Všetko toto ešte nabralo na vážnosť po našom zázračnom odchode z tábora pred dvoma rokmi. Pamätam sa, že ma učil františkánsky kňaz v tmavohnedom habite s voľne previazaným povrazom na bedrách. Jeho zvláštne ostrihaná hlava bola navrchu holá, obklopená kruhom dobre vyčesaných vlasov. Vyzerala ako svätožiara na jednom zo svätých, ktorých sochy stáli po celom meste. Kňaza prekvapil môj počiatočný nezáujem, ale keď si uvedomil, že som ozajstná "tabula rasa", ktorú možno zmeniť jeho učením, pustil sa do svojej úlohy s veľkou vervou.

Osvetlenie v miestnosti, v ktorej vyučoval, bolo slabé. Väčšia časť svetla dopadala tam, kde som sedával, takže on ma videl celkom dobre, kým ja som ho videl len slabučko. Miestnosť bola prekúrená a bolo prijemné vstúpiť do nej po prechádzke vo vetre a snehu, ale po polhodine sa teplo stalo takmer neznesiteľným.

Spočiatku kňaz naliehal, aby sme prišli všetci štريا, ale po jednej či dvoch rodinných výučbách sme zostali len my dva a neskôr už chodil každý zvlášť.

Aňuka nám vysvetlila, že ak na konci nášho náboženského vzdelenávania prejdeme testmi, budeme priostení ku krstu a oficiálne sa z nás stanú kresťania. Len čo prestaneme byť židmi, bude naša bezpečnosť zaručená. To bol pre nás veľký stimul, a tak sme brali vyučovanie veľmi vážne. Veľmi mi pri tom pomohla moja výnimocne dobrá pamäť, vďaka ktorej som skoro plnulo recitoval všetky hlavné modlitby a viaceré pasáže z Nového zákona. Vôbec som však netušil, že ma práve moja pamäť dovedie k záchrane a uchráni pred takmer istou smrťou.

Na naše prvé Vianoce nám apuka priniesol stromček a rozvešal na ňom rôznofarebné gule. Žili sme v strede mesta, hneď oproti hlavnému kostolu a domu preláta, takže z nášho okna na druhom poschodi bolo vidieť veľký vianočný strom postavený mestom len niekoľko metrov od vchodu do nášho domu. V tom čase sa už rýchlo stmievalo a ja som netrpezivo čakal na súmrak, kedy sa stromček rozsvietil. Prichádzalo k nemu mnoho ľudí, aby

sa ním pokochali. Bolo to miesto prechádzok už dva týždne pred Vianocami a potom až do polovice januára.

Apuka slúbil, že k nám príde Mikuláš, a tak sme si zavesili ponožky na okno, aby k nám ľahšie trafil. Pamäťam si, ako som ho čakal a načúval jeho krokom, ale videl som len apuku, ako sa zakráda k oknu a napcháva ponožky sladkosťami zabalenými do jemného červeného papiera. Neprezradil som to nikomu a ráno som predstieral veľké prekvapenie.

(DLHÉ ROKY som potom používal nasledujúci príbeh na ilustráciu dôležitosti aj tých najmenších detailov osobných zážitkov na tvorbu charakteru: Dve identické dvojčičky vyrastajú spolu. Obliekajú sa do rovnakých šiat a rodičia s nimi zaobchádzajú tak, akoby šlo o tú istú osobu. Na Štedrý večer stoja pred zatvorenými dverami do obývačky, kde sa ozdobaoval stromček, pod ktorým sú teraz darčeky. Keď sa dvere konečne otvoria, obe deti vzrušene nazerajú do nádherne vysvetanej miestnosti. Keďže je tu len málo miesta, iba jedno z nich môže hľadieť priamo, kým to druhé musí pozerať spoza chrbta prvého. A od tejto chvíle - ako hovorí príbeh - už nikdy neboli identické.

Myslím, že som o tom niekde čítal, ale z nejakých dôvodov dostal tento príbeh v mojej pamäti priam kráľovskú výsadu. A po každý raz, keď som ho rozprával svojim študentom prvého ročníka psychológie, videl som sám seba v Žiline počas tých prvých Vianoc, ako nazerám spoza Juditinho chrbta do miestnosti a som pritom neobýčajne vzrušený.)

POD STROMČEKOM bolo, samozrejme, mnoho darčekov, všetky pekne zabalené. Všade žiarili svetlá, čo mi pripomienulo oslavu Chanuky pred dvoma rokmi vo veľkej synagóge v Piešťanoch. Apuka mi vyrobil malú modro-bielu zástavu s Dávidovou hviezdom. Spolu s ostatnými chlapcami som kráčal dookola, ženy nám hádzali z balkónov sladkosti a my sme sa snažili pozbierať z nich čo najviac. Táto spomienka patrí medzi moje najdojímavejšie a najradostnejšie.

Rodičia sa veľmi snažili, aby naše prvé Vianoce boli pekné, a keď sa skončili, stále som si ich v pamäti kriesil a obnovoval. Ale bývalo mi pritom aj smutno, a tak som sa neskôr naučil nemyslieť na staré priveľmi dobré časy, hoci ma tieto predstavy zvádzali a otvárali nestráženú bránu do môjho vedomia. No jediné Vianoce, ktoré sa mi naozaj rátali a ktorých vplyv nedokázala vymazať vôľa ani čas, boli Vianoce 1944 prežité v sirotinci.

Takmer štyri mesiace uplynuli od zemetrasenia a ja som vídal svoju sestru Juditu len zriedka. Chlapci a dievčatá vyrastali v sirotinci, aby sa ne-

skôr stali kňazmi alebo mníškami, a teda akýkoľvek kontakt medzi nimi bol zakázaný. Bol som jediným chlapcom, ktorý mal v sirotinci sestru, a len raz mi ju dovolili vidieť. Bola veľmi pekná a Fero, najstarší a najväčší z chlapcov, sa do nej zaľúbil. Chcel, aby som jej zaniesol lístok a priniesol naň odpoved. Za to sa mi dostalo od neho ochrany pred ostatnými.

Spôsob, akým sa deň začal, už predznamenával niečo zvláštne, lebo ani zvyčajný budíček sestry C. sa nezdal byť taký hrozný ako po iné dni. Jej bežný pozdrav "Pochválen buď pán Ježiš," vyslovila uvoľnenejším tónom a taká bola aj naša ospalá odpoveď "Na veky vekov, amen". Počas raňajšej omše sme zbadali, že prípravy na polnočnú omšu sú už v plnom prúde. Kaplnka bola vyzdobená čerstvými vetvičkami jedličiek a stovky sviečok čakali na zapálenie. Ešte aj naša do omrzenia podávaná rascová polievka - hlavné jedlo dňa - sa dnes ráno zdala byť teplejšia a hustejšia ako inokedy a krajec chleba čerstvnejší. Pri raňajkách nám slúbili, že chlapci a dievčatá budú večerať spolu, čo nás neobýčajne vzrušilo. Nešli sme do školy a cez deň sme upratovali, kúpalí sme sa a skúšali nové biele košeľe, ktoré sme dostali pri tejto príležitosti. Tešil som sa na možnosť stráviť s Juditou viac ako len pári minút, hoci sme nemohli dúfať, že budeme sami.

Celý deň ma opájala vôňa čerstvých koláčov, ktoré piekli sestry. Dúfal som, že sa niektoré z nich dostanú aj na nás stôl. Vôňa prichádzala zo vzdialeného kúta a napĺňala ma nádejami. Taký bol aj sneh, ktorý padal. Tie Vianoce boli biele a zdalo sa, že na polnočnú omšu príde oveľa viac ľudí ako zvyčajne. Po omši sme čakali, že prv, ako nás poslú do posteľ, budeme môcť chvíľu postávať pred kaplnkou a zdieľať vzrušenie davu.

Čakanie na večerné udalosti zapôsobilo na nás všetkých. Na chvíľu sme pri ňom zabudli na ustavičné dobiedzanie a súperenie, ktoré bolo naším stálym životným prejavom. Dostali sme uhlie a všetky časti sirotinca boli dobre vykúrené. Ako sa blížil večer, pocit spolupatričnosti k tomuto miestu ma po prvýkrát od môjho príchodu zahalil teplým blankytom pohodlia a blahobytu.

Večera sa nepodávala na zvyčajnom mieste, ale v malej a dobre osvetlenej miestnosti. Vianočný stromček stál v rohu, kým my sme sedeli po oboch stranach pekného dlhého stola. Videl som Juditu na jeho druhom konci. Viacero sestier sedelo medzi chlapcami a dievčatami. Pri každom tanieri bol čerstvý rožok, a keď sme sa modlili, nevedel som od neho odtrhnúť zrak. Rožky boli dobre prepečené, s tmavou kôrkou, niekde prelomenou. Hladiac uprene na ten svoj, videl som presne miesto, kde ho chytím, stlačím a prelomím. Rožky znamenali čosi iné ako chlieb; predstavovali rodinu, bezpečie a symbol normálnej existencie.

Spievali sme vianočné koledy. Zneli neskutočne; jednoduché radosťné melódie nás vziaľovali od reality uprostred divokej vojny, ktorá v Európe zúrila už šieste Vianoce. Narodenie malého dieťatka v Betleheme a magická hviezda označujúca cestu i teplo v malej jednoduchej maštali v blízkosti zvierat (hlavne ovečiek, pretože takmer v každej piesni boli ovečky) - to znelo úžasne nádejne. Mal som rád pesničky a rád som spieval. Matejčík mi raz povedal, že mám príjemný hlas, a preto som pri viacerých príležitostach, hlavne v kaplnke, spieval možno až príliš hlasne. Niektory som schválne zvýrazňoval určité noty, pokúšajúc sa pripojiť ku skupine svoj individuálny hlas.

Len čo sa spev skončil, začali sme jest. Môj rožok sa zlomil na nečakanom mieste a omrvinky z neho popadali na stôl. Naslinil som si prsty a zberal som ich jednu za druhou. Jedlo bolo delikátné a bolo ho dosť. Nemuseli sme ho jest hltavo, len aby ešte čosi zostalo aj na druhý raz. V zemiakovej polievke bolo dosť rasce, aby chutila, ale nie zas toľko, aby pripomínala tú raňajšiu, no hnaný zvykom prehítal som ju rýchlo a horúca tekutina ma pálila na jazyku a vnútri úst. Na chvíľu som sa zlakol, že nebudem vedieť vychutnať večeru, ale pomocou studenej vody sa problém vyriešil. Potom nastal čas, keď sme dostali mäso (*mäso!*); úplne som zabudol, čo je mäso.

Príjemný pocit teplého jedla v žalúdku nám rozviazal jazyk a v rozpore s naším zvyčajným núteným tichom sa počas jedla na viacerých miestach rozprúdila pri stole tlmená konverzácia. Na moje prekvapenie žiadna zo sestier nezasiahla a dokonca aj sestra C. vyzerala natešene. Judita a ja sme sa mohli vidieť, usmievať sa na seba, ale boli sme od seba príliš vzďialení, aby sme sa mohli pozahovárať. Dúfal som, že po jedle k tomu dôjde. Moja sestra vyzerala poblednutá. Vlasy mala nakrátko ostrihané a rozdelené na bok. Bola viditeľne najkrajšia zo všetkých dievčat v sirotinci a bol som na ňu hrdy. Lenže jej prítomnosť v miestnosti ma miatla. V tomto novom kresťanskom svete znamenala pre mňa akési premostenie do starého strateného sveta a keďže som bol súčasťou oboch, zosmutnel som z tohto zásahu.

Vymenili nám taniere a stôl zostal takmer prázdný. Čakali sme na koláč alebo zákusky, či čo to malo byť, čo tak krásne voňalo, až sme z toho celý deň prezíli ako v mrákokách. Zrazu sa dvere otvorili a vošla matka predstavená v sprievode nemeckého oficiera. Srdce sa mi rozbúšilo. Usmievala sa a on tiež. V pravej ruke držal veľký balík zabalený do jemného červeného papiera, aký bolo vítať v tomto čase v meste a do akých nám apuka balieval cukríky, ktoré vkladal do našich ponožiek, keď sa hral na Mikuláša. Podľa uniformy to musel byť generál. Matka predstavená ho viedla k vianočnému stromčeku na čelo nášho stola.

"Deti, veliteľ nemeckej posádky v Žiline je veriaci katolík a požiadal nás, aby mohol dnešný večer stráviť s vami. Priniesol vám aj pekný dar."

Ešte stále zmätény náhlym vývojom udalostí, pozoroval som, ako rozbaluje balík, z ktorého sa vykľul obrovský koláč. Kolektívne "óóh" pri pochádze na jeho hnédý povrch - asi od čokolády - mu na tvári vylúdilo úsmev.

"Prosím, pán veliteľ, sadnite si." Matka predstavená postavila dve stoličky k stromčeku a obaja si sedli. Jedna zo sestier začala krájať koláč. Hľadeli sme, ako do jeho polevy vchádza nôž. V tom sa otvorili dvere a do jedálne "vplávali" aj dva ďalšie koláče bez polevy, ale veľmi čerstvo voňajúce. Glória! Prišli Vianoce!

Ja som však už veľkú radosť z koláča nemal, lebo som sa nemohol zbaviť tiesnívho pocitu z príchodu veliteľa. Musia Nemci vnikať dokonca aj v túto noc do chúlostivého a krehkého ostrovčeka mieru, ktorý som sa usiloval pre seba vytvoriť? Zaumienili si, že budú navždy súčasťou mojej existencie? A pritom som sa tak dobre cítil v tento večer, ba mal som aj plán, ako sa priblížim k Judite. Keď som pozoroval, ako si pochutnávala na koláči, všimol som si aj to, aká je napäťa. S veľkými obavami sledovala, ako sa po jej ľavici usádzala pod vyzdobený stromček vysoký oficier. Boli sme na tom rovnako.

Po koláči prišla modlitba a potom sme znova začali spievať. Nepoznali sme veľa vianočných kolied, a tak sme niektoré opakovali už po druhý raz. Jedna zo sestier vždy začala a my sme sa k nej pridali. Zdalo sa, že si o ne požiadala komandanta, a my sme museli poslúchnuť. Zaklinený na stoličke vyzeral uvolnené a bol pohodlne usadený. Možno ani neexistovalo žiadne reálne nebezpečenstvo... Vtom niekto začal spievať "Tichú noc" a táto pomalá melódia nás držala ako modlitbu vo svojom krásnom zajati. Skončili sme a nastalo ticho, pretože za takouto melódiou už ľahko prichádzala ďalšia.

Komandant sa naklonil k matke predstavenej a niečo jej pošepkal. Po chvílikе váhania sa spýtala, či vie niekto zaspievať "Tichú noc" aj v nemčine. Nášmu ctenému hostovi by to urobilo veľkú radosť.

Srdce sa mi rozbúšilo: samozrejme, že som ju vedel zaspievať po nemčine, ved' som ju počul veľakrát od aňuky. Bolo bežnou samozrejmosťou, že židovské domácnosti v Československu ovládali nemčinu a zhovárali sa v tomto jazyku, robili to niekedy aj apuka s aňukou, keď nechceli, aby im ostatní rozumeli, alebo keď mali po nemecky hovoriacich hostí. Tak sme Judita i ja sem - tam niečo pochytili a dosť sme jej aj rozumeli.

Videl som Juditu, ako sa pomaly dvíha zo stoličky a kráča k nepriateľovi. Rozhodnutie takto už nebolo v mojich rukách, zdvihol som sa teda tiež, aby som sa k nej pripojil. Rozpačito stojac pred medailami na dobre vy-

žehlenej uniforme sme sa chytili za ruky a boli konečne spolu. Moja sestra na mňa pozrela a začali sme v duchu rátať do troch, aby sme si zladili začiatok.

"Stille Nacht, heilige Nacht...."

Ked' sme spievali, tvár nad medailami ožila a celkom sa vnorila do nášho predstavenia. Zhlboka som sa nadýchol. Pery sa začali pohybovať v súlade so slovami piesne a ja som čakal na hlas, ktorý bude nasledovať, lenže ten neprišiel. Blížili sme sa k najkrajšej časti *"Schlaf in himmlischer Ruh"* a pri poslednej vete, práve ked' sa mala zopakovať záverečná klesajúca časť, Judita zrazu zalapala po vzduchu a zastala. Neplakala, oči mala doširoka otvorené a v nich výraz totálneho prekvapenia. Bola príliš vystrašená, aby mohla pokračovať.

Vnímal som mäkký hlas svojej matky počas celého spevu kdesi v pozadí a bol som si istý, že Judita tiež. Keby sa bola rozplakala kvôli náhľemu návalu smútku, okamžite by som sa k nej bol pridal. City sa mi hromadili v prsiach a hrdle, len a len prepuknúť. Okamih, keď Judita prestala spievať, bol tým, pri ktorom som mohol už len predpokladať, že sa čosi stane; priam sa to nukalo. Ale prečo ten strach, tá absolútna hrôza v jej tvári? Aká hrozná myšlienka jej prebehla hlavou?

V tichu nečakanej pauzy, umocnenej stupňujúcim sa tlakom jej ruky na moju, mi zrazu konečne prebleslo hlavou: Prečo práve my dvaja poznáme nemeckú verziu piesne? Prečo nie aj ostatní? Ostatní nemohli, lebo v tejto krajine po nemecky vedeli iba Židia. A chlap s medailami to musel vedieť tiež, veď to bol predsa on, kto nás chytil do pasce.

Hlboký vzduch pohol medailami a obe ruky sa natiahli smerom k nám. "Sme vyzradení! Vyzradení!" Vykročili sme pomaly, uvedomujúc si, že matka predstavená znenazdania vstala, neopúšťajúc pritom priestor, kde sa mala odohrať budúca dráma. Chránila by nás aj potom, keď sme sa sami vyzradili? Uchránila by nás pred komandantom? Pomaly sme sa približovali k rukám, ktoré ešte stále čakali vystreté vo vítajúcej polohe. Nevidel som možnosť, ako sa im vyhnúť.

Nakoniec obe ruky spočinuli na mojej sestre. Ako som tam stál, tvár sediaceho dôstojníka sa ocitla priamo oproti mojej. Zdvihol ruky, aby sa dotkol jej vlasov, oči mu pritom zvlhli a zmäkli.

"Hab keine Angst, deine Mutter und dein Vater werden zurückkommen." (Neboj sa, tvoja matka aj otec sa vrátia.)

To posolstvo a neha, s akou bolo odovzdané, boli na nás už priveľa, a tak sme nevládali zadržať plač. Zatiaľ čo ju veliteľ pohládzal po vlasoch, Judita ma pozorovala. Matka predstavená sa chcela pridať, ale uvedomila si, že na to nie je tam dosť miesta, a tak si radšej sadla. To všetko sa odohráva-

lo za mojím chrbtom, ale ticho chvíle a šuchotanie jej habitu mi dopovedalo príbeh.

Strach a clivota nejdú spolu. Moje vedomie aj napriek povzbudaniu zareistrovalo, že veliaci dôstojník nemeckej posádky vie: sme Židia. Absolútna zraniteľnosť. Dnes v noci nám dožičila trochu bezpečia jeho clivota po domove vyvolaná melódiou nedokončenej piesne. Ale čo zajtra ráno? Ako sa zachová, keď sa dostane spod vplyvu melódie? Prevážia v ňom iné sily. Pre nás to už nikdy nebude to, čo sme očakávali od konca príbehu zrodeneho na Štedrý večer.

(PLNÝCH TRÍDSAŤ ROKOV sa myšlienka na Vianoce spájala s touto udalosťou. Bol som naivne presvedčený, že sa vždy bude skladať zo scény zloženej z akýchsi úlomkov: sirotinec, lahodné vône, moja sestra, nemecký dôstojník a jeho koláč, koleda a následná zmes strachu a údivu. Potom presne po tridsiatich rokoch a opäť na Štedrý večer musela Judita súrne vziať matku do nemocnice, kde do mesiaca zomrela. Spomienky na jej dôstojný boj s rakovinou a na jej chabé, zničené telo, ktoré s ľhou urputne bojovalo, pohtili napokon všetky predošlé spomienky, ponechávajúc im raz voľný priesitor, ale inokedy vytvárajúc už len akési čudné zlátaniny.)

SKÚŠKA

*Pravdivé bájky západu
Ak pravda, tak len tu*

MILTON
Stratený raj

Okrem častých Dominus vobiscum, Pater noster, Kyrie, Agnus Dei a Credo boli na programe aj nekonečné litánie. Sestry ich čítavali nahlas v latinčine, a kráčali pritom po dlhých chodbách či vnútri kaplnky, alebo - ak to počasie dovoľovalo - po samotnom nádvorí. Mali stále rovnakú chôdzu, ako keby práve ona pozdvihovala ich činnosť, v podstate akoby automatickú. Bolo zrejmé, že až na matku predstavenú ani jedna nevedela po latinsky, ale tak ako v Žalmoch, aj slová v litániach sa zväčša opakovali. Ešte aj dnes, takmer po polstoročí, si dokážem vybaviť znenie Miserere, ktoré som mal najradšej.

Rád som počúval latinčinu. Niečo jemné a hladké sa nieslo v monotonnosti hlasov, niečo, čo sa dá porovnať len s monotoným opakováním "Om mani padme hum" u budhistov, čosi, čo vyvoláva záujem, ba občas aj prekvapenie. Prípony zavádzali: "Saecula saeculorum" predpokladalo nejaký model usporiadania vyvolávajúci dojem blahobytu. To, že som musel celé hodiny odriekať modlitby, dalo základ môjmu príbehu, ktorý ma ešte stále fascinuje a zdá sa mi neuveriteľný.

Pojem "eidetické predstavy" je súčasťou psychologického žargónu, ktorý sa používa v prípade "fotografickej pamäti." Niektorým ľuďom stačí iba raz sa na niečo pozrieť, aby si neskôr vedeli vybaviť všetky detaily tak, akoby mali pred očami originálny podnet. Táto schopnosť je veľmi zriedkavá v extrémnej podobe. O niečo redukovanejšia verzia dobrej pamäti je samozrejme častejšia. Ako dieťa som mal šťastie, že som bol obdaréný vynikajúcou pamäťou rovnako vizuálnejou, ako aj sluchovou. Prvá mi umožnila naučiť sa skoro a rýchlo čítať a určite mi pomáhala aj pri šachoch, kym druhá mi prakticky zachránila život.

V neskorších rokoch sa mi pamäť postupne strácala, čo väčšmi než čokoľvek iné vyvolávalo pochybnosti o mojej nevšednej schopnosti práve vzhľadom na udalosti, ktoré chcem opísť. To, čo prichádzalo prirodzene a bez námahy v čase, keď som bol ešte dieťa, mi ešte i teraz pripomína zázrak, no rozpaky z môjho účinkovania v príbehu nevyvoláva len jeho obsah, ale aj jeho vplyv.

NIE SOM SI ISTÝ, ktorý zistil, že viem spamäti recitovať dlhé litánie. Možno to bola sestra C., i keď pochybujem, že by bola schopná reagovať tak rýchlo a vyrušiť matku predstavenú, aby sa s ňou poradila. No

mohla to byť len ona, lebo mala k nám bližšie ako ktokoľvek iný a Oberala nás aj o tie zvyšky súkromia, ktoré nám ešte zostávali. Možno moje váhanie v súvislosti s jej úlohou v tomto príbehu spočíva v protichodnosti citov, ktoré ma k nej viažu. Už od prvej chvíle môjho príchodu do sirotinca to bola ona, ktorá nespôsobne ráz strpčovala moje dni aj noci a neurobila nič v záujme toho, aby aspoň zmiernila svoju autoritu a tvárla sa neutrálne. No vzhľadom na to, že sme boli absolútne závislí na jej dobrej vôli, snažili sme sa jej vyhovieť. Priveľa bolo v stávke, pretože sestra C. bola strážcom nášho osudu.

Aby som to ešte väčšmi skomplikoval, zreteľne si spomínam, že sa jej postoj ku mne výrazne zmenil v čase, keď vyšli najavo moje schopnosti. Dnes však už nedokážem rozoznať príčinu od následku a neviem ani to, či ma skutočne objavila ona. Veď možno prišla k vlastným záverom až v súvislosti s mojím novým postavením v malom spoločenstve kláštora, ktoré pred vonkajším svetom chránila nielen viera, ale aj vysoké múry a ťažká, starostlivo zatvorená brána.

Nech už ktokoľvek upozornil matku predstavenú na moje zvláštne schopnosti späť odriekavať dlhé modlitby - pokojne to mohol byť aj niekto z chlapcov, ktorý zistil, že sa sám so sebou zhováram po latinsky - tento počiatocný zásah do môjho života, aj keď sa spočiatku nezdal byť taký významný, len čo prenikol do môjho vnútorného sveta, vyvolal v ňom také impulzy, ktoré sa potom, nekontrolované a široko rozbehli rôznymi smermi, aby sa nakoniec stali záhadou a veľkým zdrojom frustrácie, keď som sa snažil interpretovať svoj životopis. Nazdávam sa, že moja skúsenosť platí aj v prípade iných ľudí.

NACHÁDZAL SOM SA v izbe matky predstavenej. Bola to miestnosť, v ktorej môj otec diskrétnie vyjednával podmienky nášho príchodu do sirotinca. Vchádzalo sa do nej priamo z tmavej chodby vedúcej do dvora. Nikdy som tam predtým neboli a vôbec netuším, prečo sa posledná časť ich rozhovoru udiala práve na chodbe a nie tu. Možno šli von a stalo sa im pri tom niečo nezvyčajné, čosi prveľmi dôležité, a oni už nechceli strácať čas vracaním sa späť do súkromných priestorov. Bolo to vtedy, keď sa matka predstavená spýtala, čo bude s nami, ak sa ani jeden z našich rodičov nevráti? Alebo ak napriek všetkému Nemecko vyhrá vojnu? Možno apuka zaviedol reč na miesta, z ktorých sa dajú získať ďalšie peniaze, aby sirotinec nezostal v budúcnosti bez podpory, či aňuka potrebovala ubezpečenie, že sa matka predstavená osobne postará o Juditu, ktorá mala čoskoro začať menštruovať (chlapci o tom po večeroch často rozprávali), no nie je vy-

lúčené, že to bolo kvôli mojim pravidelným kontrolám zraku s prispôsobovaním dioptrií.

Keď som sa v miestnosti ocitol ja, bola takmer úplná tma a všetko v nej vyzeralo prísne. Matka predstavená sedela za starým, ľažkým stolom čelom k vchodu. Nad ňou, trochu zakrytý z mojej strany veľkým krídlom jej čepca, visel malý drevený krucifix. Zdal sa mi oveľa menší, než aký som vídal v kláštore; bol dokonca menší ako kríž v našej chlapčenskej izbe. Na ľavej strane jediným doplnkom na inak holej stene bol obraz Svätej matky s dieťaťom. Napravo za sestrou C. sa nachádzala polička s knihami.

S jemným úsmevom na perách mi matka predstavená ponúkla miesto na stoličke vedľa sestry C., ktorá sa, ani neviem prečo, usmievala tiež. Keď sme vstupovali do miestnosti, chytila ma na chvíľu za ruku, akoby jej na mne osobne záležalo. Keďže jej rukávy boli dosť dlhé, nemohol som ju držať za ruku bez toho, aby som sa nedotýkal jej naškrobených, na dotyk veľmi tvrdých šiat. Keď potom sedela upätá pred matkou predstavenou, vsunula si ruky do rukávov a celkom si ich zakryla.

“Počula som, že máš veľmi dobrú pamäť. Je to pravda?”

Až do tejto chvíľe som netušil, o čom sa chce so mnou matka predstavená zhovárať. V jednej chvíli sa mi zdalo, že začujem od nej dobré správy, ale iba preto, aby za nimi nasledovali zlé. Bolo to uprostred zimy 1945, keď ešte nič nenasvedčovalo tomu, že sa vojna čoskoro skončí. Naopak, všade bolo vidieť množstvo nemeckých vojakov, ktorí prechádzali mestom smerom na ruský front. Každý o ňom rozprával, dúfajúc, že z neho raz len prídu posledné rozhodujúce správy. Často som sa pýtal, kde ten ruský front môže byť, ale nikto mi nevedel dať odpoveď. Podľa mojich odhadov to muselo byť niekde veľmi ďaleko, možno až v samotnom Rusku.

Keď prišla sestra C. do kuchyne, kde som mal službu, pomysiel som si, že som urobil čosi zlé, alebo že jeden z chlapcov sa znova pokúšal ukradnúť džem a obvinil ma, že som ho do komory poslal ja. Stávalo sa to často a bral som to už ako samozrejmosť. Rýchlo som si umyl ruky umazané od zmrznutých zemiakov, ktoré sa takmer nedali šúpať, a už dopredu som rezignoval na to, čo sa bude diať. Nikdy predtým ma nevolali k matke predstavenej, dokonca ani vtedy nie, keď ma Hans lživo obvinil, že som sa na hodine náboženstva smial.

Čo sa vo mne odohrávalo? V zahanbení som sa zahľadel na svoje ruky a na špinu zo zemiakov, ktorá sa mi tvrdošijne držala za nechťami, no nevedel som, čo mám povedať.

“Neboj sa, Ďuri” (Bola to zdrobenina môjho mena – ach, ako dávno ma už tak nik neoslovil!), “Ved’ sa na teba nehnevám.” A po chvíli znova:

“Pozri sa na mňa, Ďuri.”

Pomaly som sa odvážil zdvihnuť zrak, aby som sa stretol s jej láskavým pohľadom. Úsmev v ňom ešte stále pretrvával a ako kývala hlavou, kručifix za ňou sa ukázal celý, aby sa vzápäť skryl za horou bieloby.

“Je to pravda, že niektoré litanie vieš odriekať späť?”

Tak o to teda šlo! Keď mi spadlo z plieč ľažké bremeno, bol som jej vďačný za hrejivý pocit. Áno, bola všetkým, čo som o nej počul rozprávať - láskavou starou ženou, skutočnou mníškou a pritom pravou kresťankou.

“Áno, sestra,” odpovedal som jej povzbudený. “Niektoré som si zapamätať.”

Len čo som to dopovedal, zahniezdili sa vo mne pochybnosti. Začal som sa znepokojovať. Mal som právo na takéto oslovenie? Nemal som ju nazvať radšej “matkou predstavenou”, alebo iba “matkou”? Neurazil som ju tým nevhodným oslovením? Ale ona otvorila knihu litánií a začala z nej nahlas čítať. Po chvíli sa ma spýtala: “Poznáš to?”

“Áno, sestra.”

“Môžeš mi povedať, ako je to ďalej?”

Odkiaľsi z hlbky pamäti začali vyvierať slová, ktorým som nerozumel. Bol to jazyk mojej novozískanej viery. Slová plynuli ľahko, každé melodicke nadväzovalo na predchádzajúce aj vďaka uznanlivému úsmevu tejto ženy, takej odlišnej a predsa takej podobnej mojej milovanej matke.

Zrazu ma premohli city. Uprostred litánií som sa znenazdania rovzlykal a cez prizmu sĺz som nevidel jeden krucifix, ale niekoľko a pred ním aj niekoľko hláv matky predstavenej. Akoby všetky tancovali a nemohli sa upokojiť. Vtom sa cez stôl načiahli akési ruky a dopadli mi na hlavu, kde sa potom stretli v jedinom dotyku. Zažmúril som oči a vytlačil z nich zvyšky sŕz. Chrbotom ľavej ruky - vreckovky už boli dávno preč - som sa ich snažil zotrieť, no celý čas som bol sústredený na jediný dotyk toho množstva rúk, ktoré ma nežne pohládzali po vlasoch.

“Neplač, Ďuri. Bol si dobrý, bol si veľmi dobrý!”

Hrozil mi ďalší citový výbuch, ktorý by bol všetko pokazil, ale ruky sa ma prestali dotýkať a ja som sa ovládol. Pomaly som celkom otvoril oči a zistil som, že jej úsmev vystriedal akýsi zvláštny výraz smútku, ktorému som nerozumel. Odkiaľ pochádzal? A prečo zdvihla obočie? Keďže sestry nosili čepce veľmi nízko, niekedy im obočie zakrývali, jej však nie. Naopak, u nej belosť hlbšie do čela nasadeného čepca ostro kontrastovala s nezahaleným tmavým obočím, v ktorom sa zrazu zjavila pochybnosť.

“Ako si to dokázal? Vari ich čítasť potajme, aby ťa nikto nevidel? Povedz mi, Ďuri,” moje meno teraz už neznelo tak mäkkoo, ale skôr obviňujúco, “ako si vieš zapamätať všetky tie latinské slová?”

"Neviem, sestra." Ledva ma bolo počuť. "Nerobím pre to nič. Slová mi prichádzajú na um samy od seba."

Prísne: "Si si istý?".

"Áno, sestra."

Po dlhej pauze sa jej výraz znova zmenil. Zjavne sa jej uľavilo, že som neklamal. Oči jej zmäkli, hlas tiež. Obrátila sa na sestru C. a povedala: "Nechcem zatiaľ, aby o tom niekto vedel. Musím si ešte premyslieť, čo s tým, a preto by som nechcela, aby sa to dostalo ďalej." A otočiac sa ku mne (nehadol som si pomôcť, ale cítil som radosť nad povinným prikývnutím sestry C.): "Ty mi tiež musíš slúbiť, že si to nechás pre seba a nebudeš o tom hovoriť s nikým. Je to veľmi dôležité."

Nerozumel som, prečo to tajomstvo, a prečo je také dôležité. Ani som si neuvedomoval, čo sa deje, ale moje "Áno, sestra" znelo prirodzene a bez veľkých ceremonií sa rozhovor skončil tak náhle, ako sa začal. Cestou späť sestra C. znova vzala moju ruku do svojej a jemne ma viedla k východu. V dlhej, smutnej chodbe bolo svetlo prichádzajúce z dvora príliš oslepujúce. Kráčali sme k nemu bez slov. Počul som šuchot jej naškrobeného habitu. A keď sme potom vyšli na nádvorie, zrazu bez varovania povedala: "Budem sa za teba túto noc modliť," a nechala ma tam zmäteného.

PREŠLO NIEKOĽKO DNÍ a keby nebolo tej zvláštej zmeny v správaní sestry C., bol by som považoval celú vec za skončenú. V našej každodennej rutine som už nedostal možnosť zhovárať sa s matkou predstaveneou a vidieť som ju mohol len z diaľky počas rannej bohoslužby a zblízka, keď som miništroval. Po stretnutí s ňou som sa začal oveľa viac zaujímať o miništrование. Keď bolo treba, hlásil som sa aj dobrovoľne. Niežeby bola veľká konkurencia, vedľ miništrование nebolo ľahké ani zľava, a tým menej už z pravej strany. Dobrá pamäť bola obzvlášť vitaná, lebo ani jeden z knazov neboli rádi, keď museli našepkávať, alebo pripomínať miništrantom, čo majú robiť.

Niekoľko dní som sa márne snažil nájsť v tvári matky predstavenej akýsi odkaz pre seba. Tvárla sa nevšimavo. Jedno sa však zmenilo: stále viac som mal do činenia s litániami a často som sa prichytil, ako sa ich snažím zapamätať. Akoby som si bol uvedomoval, že ten ozajstný test mám ešte iba pred sebou. Keď som kráčal za sestrami, niekedy som s pozornosťou, aby som lepšie zachytil znenie latinčiny:

Kyrie eleison.

Christe eleison.

Kyrie eleison.

Iesu, audi nos.

Iesu, exaudi nos.

Pater de caelis, Deus, miserere nobis

Fili, redemptor mundi, Deus, miserere

Spiritus Sanctus, Deus, miserere

Sancta Trinitas, unus Deus, miserere

Iesu, Fili Dei vivi, miserere.....

Keď som v noci ležal v posteli, často som sa snažil spomenúť si na nové pasáže. Niekedy, keď sa mi to nedarilo, som spanikáril a zbytočne trápil svoju myseľ. Teraz, keď som si už uvedomoval svoje schopnosti, pochytil ma strach.

Jedného popoludnia (všetko sa udialo vždy popoludní) ma sestra C. požiadala, aby som sa okúpal, vzal si čistú košeľu a pripravil sa na odchod do domu prelata v spoločnosti matky predstavenej. Keďže to bola najvyššia náboženská autorita v meste, bývala v priestrannom dome nedaleko hlavného kostola presne oproti domu, v ktorom sme kedysi bývali my. Myšlienka, že tam pôjdem, mi naháňala strach, odkedy som sa dozvedel, že ho obsadili cudzí ľudia. Nechcel som sa s nimi stretnúť. Spočiatku som chodieval k nemu potajomky, možno som dúfal, že sa doň moji rodičia vrátia z Osvienčimu. Odvážil som sa tam ísť len pod rúškom noci, lebo som sa bál, že ma niekto spozná a udá slovenskej garde. Jedného večera som videl doň vchádzajú mladú dvojicu; muž použil kľúč - nás kľúč - a obaja vošli dnu. Bol to veselý páru, smiali sa, a zhovárali nahlas, mali radosť zo života. Ochvíľu som videl, ako sa v obývačke zažalo svetlo a potom sa v okne zjavila silueta ženy. Onedlho sa vytratila a ja som opustil scénu rozhodnutý nikdy sa tam už nevrátiť.

Ale mal som aj ďalší dôvod na strach zo stretnutia s prelátom. Bol mojím susedom dva a pol roka, iste si ma zapamätal. No čo, ak si pamätá aj incident s vodou? To by bolo strašné! Prezliekol som si košeľu, učesal krátke vlasy a vyšiel z izby.

Bolo neskoré popoludnie (opäť ako refrén z Lorcovho "Plaču za Ignaciom Sánchezom Mejíasom:" *A las cinco de la tarde / Ay, que terribles cinco de la tarde* (Päť hodín popoludní / Ach, tých osudných päť hodín popoludní). Bolo leto, všetci boli vonku.

Prišiel priateľ, smutne sme postávali na balkóne a sledovali rušnú ulicu, ako aj rozbehnutý futbalový zápas na jej vzdialenejšom konci tesne predtým, ako zahľa ostro do ľava. Nebolo však futbalovej lopty; sotva mal niektorý z hráčov ozajstnú loptu. Chlapci improvizovali so špagátkmi zvia-

zanými do uzla, aby do nich mohli kopáť, hoci táto "lopta" nemala žiadnu pružnosť a nemohla sa ani odrážať. Táto napodobenina lopty (po slovensky handrák) bola veľmi tvrdá a stávala sa častou príčinou rozbitých okien. Len čo sa niektorý uzol uvoľnil, úder jeho voľným koncom sa stal pri odrážaní "loptí" hlavou neobyčajne bolestivým. Hralo len šesť hráčov, vrátane dvoch brankárov. Z času na čas hru prerušilo auto, ale takéto prestávky boli zriedkavé.

Po chvíli nás prestalo baviť hľadieť z okna na nezáživnú hru a snažili sme sa vymyslieť niečo zaujímavejšie. Priateľ navrhol, aby sme polievali vodou hlavy nič netušiacich ľudí pod oknami. Spočiatku som váhal, lebo pri možnej búrke by on odišiel domov, kým ja by som zostal, ale po chvíľke nátlaku som s ním súhlasil. Najprv som pripravil pohár vody, potom džbán a nakoniec sme naplnili celé vedro. Takto pripravení sme čakali na vhodnú obeť.

Bolo to vzrušujúce. Prešli viacerí susedia, ale podarilo sa mi zabrániť priateľovi, aby začal príliš skoro. Hoci sme si dali slovo, že nebudeme vyberať nikoho zo známych, stále som dúfal, že to bude nejaké dievča odvedľa, možno Marína, ktorá bývala na druhej strane ulice. Rád som ju videl. Po niekoľkých minútach napätého čakania sme videli blížiť sa nejakého chlapca. Keď už bol takmer pod oknom, vyliali sme mu na hlavu pohár vody a zdúchli sme do domu. Po niekoľkých sekundách sme priliezli k oknu, ale videli sme len postavu vzdaľujúceho sa chlapca, ako prechádza ulicou bez toho, aby sa obzrel. Nevedeli sme, či to bol neúspech alebo úspech. Nikto si nič nevšimol, čo nás povzbudilo, a tak sme vyprázdnili ďalší plný pohár na akúsi sedliačku, ktorá v rukách niesla doma vyrobené maslo vo veľkých zelených listoch. Znova sme sa skryli, ale tentoraz sme vyšli dosť zavčasu, aby sme videli, ako si utiera tvár šatkou. Keď skončila, hodila pohľad smerom k nám, usmiala sa a šla svoju cestou.

Keď si na to spomínam, uvedomujem si, že sa všetko mohlo skončiť rozumne, keby sa bola nahnevala a začala nadávať, lenže to, ako prijala našu zábavku, ma celkom zbavilo zábran. Len čo zašla za roh, zjavil sa prelát kráčajúci po našej strane ulice. Vyzeral pôsobivo: mal na sebe dlhú modrošarlátovú róbu a zlatý šál. Na bedrách mal previazaný široký čierny saténový pás. A čo bolo najdôležitejšie, na hlave mu kraľoval úžasný klobúk - čierny a so šarlátovou stuhou. Klobúk bol taký veľký, že sa nijako nedal minúť. Skôr, ako som sa pokúsil zabrániť najhoršiemu, môj priateľ, ktorému doteraz stačila úloha spokojného diváka, zdvihol džbán a vylial jeho obsah presne na neodolateľný ciel.

V šoku som sa neodvážil vyjsť z falošnej istoty úkrytu, aby som sa pozrel, čo sa vlastne stalo. Všade zavládol ruch a viacerí susedia vyšli z by-

tu, aby sa ho zúčastnili. Môj priateľ zvláštne stíhol. Pochádzal z väčnej katolíckej rodiny a len teraz si uvedomil, čo vyviedol. To mu však nezabránilo, aby nevykukol. Vzápätí mi referoval, že vodou naplnený klobúk klesol na prelátovu tvár. Potom utekal dolu schodmi k Zelníkovej pálenici a odťať hľadal cestu, ako uniknúť pohrome bez toho, aby musel prejsť cez ulicu.

Pre židovské dieťa znamenala pohana najvyššej katolíckej vrchnosti mesta nemalé komplikácie aj za normálnych čias. Tento letný deň v roku 1943 bol však hotovou samovraždou.

Čakanie mi pripadalo najhoršie. Prešlo niekoľko hodín, už sa stmievalo, a stále nič. Matka prišla domov, videla ma schovaného v izbe, ale nebola som jej schopný povedať, čo sa stalo. Nebolo to len preto, lebo som dúfal, že sa to skončí dobre, ale skôr preto, lebo som si nechcel pripustiť, že som svoju nerozvážnosť ohrozil bezpečnosť celej rodiny.

Keď zazvonil zvonček pri dverách, utiekol som do kúpelne; ani som nerozsvietil, zamkol som sa tam a sediac v tme som počúval zlovestné hľasy. Keď ma Judita volala von pred popravnú čatu, ani som nemukol. Opakovala svoju výzvu, úpenlivu ma prosila, ale márne. Potom som počul matku, ako ma prosí, aby som vyšiel a povedal, čo sa stalo. Pokúšalo ma vyjsť a zvaliť všetku vinu na priateľa, ale uvedomil som si, že by mi neuverili - a keby aj, mal som na celej veci aj ja svoj podiel viny. V tej chvíli mi nič iné neostávalo, len mlčať a zostať zavretý. Potom som ešte počul útržky rozhovoru a napokon návštěvník alebo návštěvníci odišli.

Zrazu zostalo v byte ticho. Nevedel som, čo ďalej. Svetlá v obývačke čoskoro zhasli a po chvíli som sa chcel nenápadne vytratiť do posteľe s úlavou, že je iba utorok a otec sa vráti až v sobotu. Kým príde, možno sa mi s trochou šťastia podarí zmierniť hnev. Takto povzbudený, ale pritom vyčerpany som si ľahol do posteľe a našiel vykúpenie v spánku.

Stalo sa, že prelát si vybral tú najľahšiu cestu, dobre si pritom uvedomujúc, o koho ide - úmyselne na incident zabudol. Jeho nechuť k nacistom aj napriek tomu, že prezident Tiso bol katolíckym kňazom, si vyslúžila obdiv u tých párr posledných židov v Žiline. Sotva som mohol chápať, že ho jeho odpor voči Nemcom mohol vyjsť veľmi draho a že som sa prakticky stal očitým svedkom toho všetkého.

V sirotinci, keď som sa práve chystal predstúpiť pred preláta, sa mi celá záležitosť zdala byť už prvejmi vzdialená. Dúfal som, že si možno na ňu ani nespomenie, ale bolo aj tak dosť zvláštne uvažovať o tom, že sa konečne musím pred neho postaviť. Tentokrát však nebolo žiadnej kúpeľne, do ktorej by som sa schoval. Vedel som, že skúška je nevyhnutná.

BOLA ZIMA a keď sme vyšli zo sirotinca, už sa zmrákalo. To bolo dobre. Bol chladný a jasný podvečer; čerstvo napadnutý sneh bol napoly zmrznutý a vŕzgal pod nohami. Matka predstavená a sestra C. kráčali v ľom dosť namáhavo a svoj dlhý habit si museli pridŕžať oboma rukami. Ten po hyb bol nádherný, načisto vzdialený od predstáv týkajúcich sa mnišok. Pár krokov za nimi, ale pritom dosť blízko, aby som bol aj sám súčasťou tejto zvláštnej misie, sme prešli námestím. Moja nervozita a napätie krok za krokom rástli.

Bude si ma prelát pamätať? Je to naozaj taký dobrý človek, ako mi vravela matka? Čo sa stane, ak neprejdem jeho testom? A čo, ak ho zvládнем? Nevedel som si predstaviť, čo sa stane. Za predpokladu, že si spomeniem na siahodlhé latinské modlitby - čo to bude pre nich znamenať? A čo je na tom také zvláštne? Je na tom vari niečo zlé? Žeby to mohlo byť rúhanie?

Zrazu sa matka predstavená pokízla a keby sa v poslednej chvíli nebola zachytila ramena sestry C., bola by spadla. Vydala zo seba len krátky povzdych. Počuť ho od matky predstavenej však bolo čosi nezvyčajné a ja som mal stiesňujúci pocit z vniknutia do jej súkromia.

Táto príhoda nakrátko prerušila moje myšlienky. Začal som sa sústredovať na úlohu, ktorá ma čakala. V mysli som si zopakoval úvodné slová viacerých litánií. Nevedel som ich názvy - ani to, či vôbec nejaké majú - a jediným spôsobom, ako ich od seba rozoznať, boli len ich úvodné riadky. Problém spočíval v tom, že viaceré úvodné riadky zneli rovnako a len z ďalších častí som mohol vytušiť, o ktoré ide.

Minuli sme otvorený priestor námestia. V úzkej uličke vedúcej k nášmu domu snehu takmer nebolo. Toto miesto bolo chránené od vetra; teplo vychádzajúce z množstva tesne vedľa seba žijúcich ľudských tel sa vyparovalo a pokrývalo parou väčšinu výkladných skriň. Vždy som mal rád prechod z chladného dňa do tepla obchodov. Tak veľmi som túžil práve teraz vstúpiť do jedného z nich, o ktorom som vedel, že je v ľom dobré osvetlenie aj napriek zabarikádovaným vitrínam (ako ochrana pred náletmi lietadiel boli všetky okná zakryté). Tak veľmi som túžil, aby sa niečo stalo, kvôli čomu by som nemusel ísť k prelátovi. Čo keby matka predstavená náhodou spadla a zranila sa? Pokračovali by sme v ceste, alebo by sme naše stretnutie odvolali?

Vedel som, že sú to diabolské myšlienky a že im musím odolať. Diabol sa opäť pokúsil dostať sa do mojej mysle a ja som musel byť silný a dobrý, aby som ho odohnal. Jedinou metódou, o ktorej som vedel, že je spôsobil, bolo pomodiť sa zopár Otčenášov, kym bol ešte čas. Kňaz, ktorý nás učil katechizmus, bol na tieto veci ako remeň. "Práve rýchlosť je dôležitá," hovorieval ohromenej triede, "lebo aj diabol koná rýchlo a ak mu dáte čo len

niekoľko sekúnd, nikto nevie, ako sa to skončí." Vlastne som nikdy nechápal, čo sa môže stať, ale akosi to súviselo so strašným nebezpečenstvom "nečistých myšlienok". Určite som sa nemohol sťažovať na ich nedostatok. Prichádzali odniekiaľ a dosť nečakane, ale väčšinou večer pred spánkom. Mnohé z nich boli prijemné a nebyť toho, že predstavovali strašné nebezpečenstvo, bol by som sa nimi zaoberal stále. Neskôr som sa naučil jednému dobrému triku: odhodlane som bojoval s Diabolom tým, že som vždy mal naporúdzi Otčenáš, a takto vyzbrojený som si kedykoľvek dovolil zopár nečistých myšlienok, vediač, že pomoc je na dosah. Ako hovoril kňaz, Diabol prichádzal vtedy, keď sme nemali ani tušenia, aký je nebezpečný. Takto som sa ho zbavoval a nebezpečenstvo značne zredukoval. Väčšinou to fungovalo.

Obe mnišky sa pohybovali rýchlo a keďže som sa zasníval, len sťažka som s nimi držal krok. Teraz sme sa nachádzali na konci úzkej uličky pri križovatke s našou ulicou. Pred niekoľkými týždňami tu stál nádherný veľký vianočný strom. Oproti nám boli schody zostupujúce dolu do mesta smerom k železničnej stanici. Po našej pravej strane sa nachádzal hlavný kostol so svojimi strohými a vysokými mûrmi, kym druhý dom zlava bol ten, v ktorom sme pred časom bývali a kde teraz bývajú *oni*. Rezidencia prelátka sa nachádzala takmer oproti na druhej strane ulice.

Keď sme mali prejsť cez ulicu, matka predstavená ma vzala za ruku. Uvedomovala si, kde sme? Cítila, čo sa vo mne odohráva? Alebo sa len obávala, že by som jej mohol v poslednej chvíli ujsť? Lenže mne bolo jedno, prečo to urobila, bol som šťastný, že ma vedie za ruku. Kráčajúc popri nej nevedel som si však obzrieť nás dom. Na to som myšiel krátko predtým, ako ma k sebe nevdojak či zámerne pripútala. Skôr, než sme vošli pod železnú bránu a zazvonili, pozrela mi skúmavo do očí. Jej pohľad bol vrúcny, ale zrkadlili sa v ľom aj akési obavy. Až oveľa neskôr som si uvedomil, že svojím spôsobom to bola skúška aj pre ňu; patril som k jej obľúbencom a bol to jej nápad priviesť ma až sem.

Zvonček nepatril medzi obyčajné. Namiesto zvonenia vydával len akési dvojtónové zvuky ako naozajstný zvon. Okamžite nám prišla otvoriť akási starena, ktorú som nikdy predtým nevidel. Buď bola nová, alebo nikdy nevychádzala z domu. Veľmi sa hrubila a sotva si nás všimla; vziaľa nám len kabáty a zaviedla nás k prelátovi.

Srdce mi začalo rýchlo tlčiť. Spôsob, akým prelát vital matku predstavenú, prezrádzal veľkú úctu. Niekoľkokrát pokýval hlavou a usadil ju v pochodlnom kresle. Potom ponúkol miesto sestre C. a nakoniec sa obrátil ku mne. Nikdy predtým som nevidel poriadne jeho tvár, pretože ju zakrýval veľký klobúk. Teraz však mal len malú čiapočku, podobnú tej, akú nosia fran-

tiškáni (veľmi sa podobá židovskej jarmulke), ktorá zakrývala jeho šediny. Jeho tmavé oči ostro kontrastovali s hustým sivým obočím. Miestnosť bola taká vysvetlená, že som videl aj chumáče tmavých chípkov vyčnievajúcich z jeho uší. Nepamätam sa, že by som bol niekedy čosi podobné videl, a to ma tak fascinovalo, že som nemohol od nich odtrhnúť oči, ale jeho prenikavý pohlád čoskoro vtiahol môj zrak do svojho zorného poľa.

Chvíľu som mal dojem, že ma spoznal, ale neboli som si tým celkom istý. Na perách sa mu pohrával slabý úsmev. Mal upokojujúcu tvár. Teraz som sa mohol posadiť na svoje miesto na stoličke medzi oboma sestrami. Stolička bola vysoká a aby som si mohol na ňu sadnúť, musel som sa oprieť oboma rukami a zozadu na ňu vyskočiť. Takto sme sa ocitli všetci na svojich miestach a napokon sa posadil aj prelát na svoje kreslo, odkiaľ nás mal v polkruhu pred sebou.

Teraz prišlo čosi celkom nečakané. Prelát sa otočil k matke predstavenej a začal sa jej vypytať na sirotinca. Hovorili spolu o zásobách jedla, o zemiakoch a kapuste, o tuhej zime, ale aj o problémoch so zháňaním uhlia na vykurovanie. Potom sa spýtal na jej plány týkajúce sa založenia poľnej nemocnice pre ranených vojakov v areáli sirotinca. Chcel vedieť, v ktorých priestoroch by bola umiestnená a kedy by začala pracovať. Bolo to po prvýkrát, čo som počul rozprávať o poľnej nemocnici, a bol som hrdý, že som sa o tom dozvedel medzi prvými. Keď skončili rozhovor o nemocnici, začal klásť otázky o zdravotnom stave rádových sestier; podľa rozprávania sa im viedlo dobre. Zdalo sa, že sa teší zo spoločnosti matky predstavenej, a keďže nemal veľa príležitostí stretnúť sa s ňou, rozhodol sa využiť tento čas.

Moja myseľ sa začala odklánať od tých dvoch a po chvíli sa mi oči stretli s očami sestry C., ktorá musela mať pocit, že je tu zbytočná. Pátral som po kríži, ale žiadny som nevidel, ibaže by bol za mojím chrbotom. Mal som silné nutkanie otočiť sa a overiť si to, ale nemal som odvahu urobiť patričný pohyb. Nakoniec sa prelát a matka predstavená pustili do rozprávania o vojnovej situácii a to som začal byť samé ucho. Všetko, čo sa týkalo vojny, ma zaujímalo. Prelát hovoril potichu, akoby mal strach, že ho niekto začuje. Hovorili spolu o Američanoch a Britoch vo Francúzsku a o tom, ako ich zima zdržuje. Potom o ruskom fronte a partizánoch. Vtedy poznamenal, že Nemci budú určite porazení. To prakticky len zašeplal, ale mne sa zdalo, že to povedal nahlas a jasne. Bol by som to počul, aj keby si to bol len mysel. Keď to povedal on, musí to byť pravda. Lenže kedy? Bude to skoro?

Akoby odpovedal na moju nevyslovenú otázku, varoval matku predstavenú, že Nemci sa nevzdajú ľahko. Budú bojovať až do konca, hoci aj za cenu mnohých mŕtvych. A určite sa budú snažiť potrestať kolaborantov,

alebo tých, ktorí sa tešia z ich porážky. To bolo presne to, čo hovorieval apuka, keď nám rozprával o situácii na fronte s kopou máp Európy pred sebou. Tým, čo prišli za ním, aby si podebatovali o vojne, sa nepáčilo, čo hovoril, a jeho chronický pesimizmus ich dráždil. Prekvapilo ma, že prelát vidí veci rovnako.

Potom pokračoval v inštrukciách matke predstavenej, ktorým som však nerozumel. Slová "poľná nemocnica" prichádzali na pretras vždy znova a znova - asi to znamenalo prípravu na konečnú fázu vojny. Gestapo nezávidelo všetky náboženstvá a kresťanská vrchnosť musela byť pripravená na najhoršie. Pre istotu bolo treba ukryť nielen všetky cenné dokumenty, ale aj relikvie.

Mal som pocit, že by sa o takýchto veciach malo hovoriť súkromne, ale z nejakých dôvodov prelát zabudol na opatrnosť a hovoril tak, aby sa dosťal k podstate veci. V matke predstavenej jeho slová zanechávali hlboký dojem; prikyvovala pri nich na znak súhlasu čoraz horlivejšie. "Áno, Vaša excelencia"; "Samozrejme, Vaša excelencia"; "Správne, Vaša excelencia"; a tak podobne.

Už som viac nevládal sledovať ich konverzáciu a vrátil som sa k svojim vlastným myšlienкам. Bolo mi treba cikáť. Rozrušený prípravou na návštevu som na to celkom zabudol a za žiadnych okolností by som nebol prerušil Jeho excelenciu prosbou o dovolenie použiť jeho kúpelňu. Bolo by to absurdné, lebo ani v sirotinci neprichádzalo do úvahy, aby chlapci používali iné zariadenie ako svoje vlastné. A to isté platilo pre dievčatá. Prečo som to neurobil, keď som sem išiel!? Nervózne mrviac nohami cítil som sa čoraz horšie. Najprv som sa pokúšal nehýbať sa a potom na to nemyslieť.

Uprostred tohto neúspešného zápasu som si zrazu uvedomil, že sa rozhovor končí. Šepkanie a mrmlanie nahradila dosť dlhá pauza. Až v tom tichu som si uvedomil, že pred pauzou sa moje meno vo formálnejšej verzii vyskytlo v rozhovore dvakrát - z každej strany raz. Sestra C. sa pomrvila na stoličke a všetci teraz pozerali na mňa. Matka predstavená povedala: "Ďuri, hovorila som Jeho excelencii o tvojom dare." (Prečo "dar"? Od koho?) "Veľmi rád by o ňom vedel viac. Vieš predsa, že sme sem kvôli tomu prišli, však?"

"Áno, sestra."

"Jeho excelencia by sa chcela na niečo spýtať."

"Áno, sestra."

Úvod sa skončil a ona sa po prvýkrát pohodlne oprela. Teraz som prišiel na rad ja.

Stál som tam v obklúčení; predo mnou prelát, pripravený zaobchádzať so mnou, ako sa mu zachce, čo sa týkalo aj urovnania tej staršej záležitosti s vodou, a napravo matka predstavená, viditeľne potešená úlohou kritického diváka. Sestra C. stála naľavo, medzi mnou a dverami, meniac na marnosť všetky moje snahy o únik. A navyše, za mojím chrbotom bol kríž. Nevidel som ho, ale cítil som jeho prítomnosť v krku.

(DLHÉ ROKY, čo som prednášal na univerzite, som mal stále do činenia so strachom či naozajstnou panikou u väčšiny študentov prichádzajúcich na ústnu skúšku. Ako výskumník zaoberajúci sa stresom som nenašiel nikdy nič, čo by sa aspoň vzdialene priblížilo k intenzite tejto úzkosti. Mladí ľudia pri príhode na skúšku sú celkom stratení, možno väčšmi než pacient pred operáciou či vojací pred bitkou. Ich panika je neprimeraná tomu, čo ich objektívne čaká, a väčšinou nemá nič spoločné s ich skúsenosťami. Nie je to strach z výsledku, skôr zo samotnej situácie. Nachádzať sa v miestnosti s viačerími skúšajúcimi a byť odkázaný na milosť a nemilosť ich vrtochom a ich vlastnému poňatiu spravodlivosti, alebo im dokazovať svoju cenu, musí evoковаť v mnohých z nich dosť veľa z klasickej situácie rodič - dieťa, plnej emocionálneho náboja. V mojom prípade to vyzeralo tak, že som pred nimi sedel v ten osudný zimný večer - lebo už bol večer - ako sirota so všetkými vidiel'nymi atribútmi, olemovaný Dobrou a Zlou Matkou, čeliac Svätému otcovi a so Synom Božím za chrbotom. Bola to teda skúška nad všetky skúšky.)

"POZRI sa, syn môj!" povedal otec naznačujúc, že mám celú situáciu vnímať predovšetkým z náboženského hľadiska. Strelol som sa s jeho poľhadlom a strašne som sa pritom usiloval nepozerať na tmavé chĺpky vyrastajúce mu z usí.

"Ako sa voláš, syn môj?"

"Duri otče."

"Duri či?" Zábavka sa skončila. Bol som pripravený na najhoršie.

"Duri Breznitz, otče"

Pauza. Husté oboče sa sústredene zdvihlo.

"Povedal si Breznitz?"

"Áno, otče."

"Si synom Jozefa Breznitza, ktorý býval oproti?"

"Áno, otče."

Tmavé tiene. Potom sa jeho oči pozreli na mňa mäkšie.

"Nemci ti odvliekli rodičov?"

Zabudni na vodu, och, zabudni na vodu!

"Áno, otče." Ale prečo len "Áno, otče"? Prečo nie "Už dávno, otče. Do Osvienčimu, otče. Chýbajú mi, otče. Mám strach, že ich zabili, otče. Vráťa sa niekedy, otče?"

Obrátil sa k matke predstavenej: "Prečo ste mi to nepovedali?"

"Nemyslela som, že je to dôležité, otče." Bola taká prekvapená, že zabudla na svoje oslovenie "Vaša excelencia" a použila môj výraz "otče."

"Ale to je dôležité, sestra, to je veľmi dôležité," povedal pomalým a vzdialeným hlasom. Potom sa obrátil ku mne:

"Kedy si prestúpil na kresťanstvo?"

"Pred dvoma rokmi, otče."

"Si dobrý kresťan?"

"Dúfam, otče."

"Modlís sa?"

"Áno, otče."

"Poznáš svoje modlitby naspamäť?"

Približoval sa nepriamo, akoby na spôsob fianchetta v šachu pri otvorení hry. Strelec (alebo v tomto prípade prelát) ide po stranách, ale skôr či neskôr ovládne celú dlhú diagonálu.

"Dúfam, otče."

"Ukázal by si mi, ako ti to ide?"

"Áno, otče." Tak konečne! Keby to trvalo len o niečo dlhšie, naozaj by som už musel použiť kúpeľňu.

A začal sa test. Prelát použil rovnakú knihu litánií ako matka predstavená. Šlo mi to dobre. Misereres prešli dobre, Liberas a Ora pro nobis tiež. Keď bolo po všetkom, nastalo ticho. Pri skúšaní mojej pamäti som sa pozeral dolu na svoje hompáľajúce sa nohy a nemal som odvahu zdvihnúť zrak. Bol som spokojný, ale zároveň aj zahanbený týmto "darom." Spomenul som si na vysokú stoličku v kaviarni; práve som vyhral hru a čakal apuku (môjho otca), aby ma z nej hrdo dostať a potom, po ľahkom privinutí, keď ma dvíhal zo stoličky, vzal za ruku a odviedol z bojového poľa.

Prelát vstal, približil sa ku mne a jemne ma pohladkal. Cítil som na čele jeho mäkké ruky, ale aj tvrdosť jeho veľkého zlatého prsteňa. Potom ma zosadil zo stoličky (nezdvihol, neobjal) a zaviedol do susednej miestnosti.

Zmatlo ma to, a tak som sa zabudol pozrieť na kríž za mojím chrbotom. Nová miestnosť bola oveľa tmavšia a s obrazmi svätých na stenách.

"Počkaj tu, syn môj."

Vrátil sa k sestrám a zavrel za sebou dvere. Akiste hovorili o mne bez o mňa. Porota sa nachádza vo vedľajšej miestnosti a vynáša rozsudok. Tak rád by som sa zavrel do kúpeľne, to jediné som teraz chcel, ale bol som

väzňom a ani všetci svätí na čele s mojim oblúbeným svätým Jurajom mi nemohli pomôcť.

AŽ OVEĽA neskôr, po mnohých mesiacoch, keď sa vojna skončila, som zistil, o čom sa vtedy hovorilo. Dnes som vdáčný, že som tam nemusel byť. Keby som tam bol, tak by som schopnosť, ktorú som mal a ktorá mi možno zachránila život, určite stratil, len čo by som si tú správu uvedomil.

Ale čitateľ, podobne ako diváci v hľadisku, by mal vedieť, čo sa vlastne stalo. "Tak je to tu", ako mi to povedala matka, ktorej to zasa vyrozprávala matka predstavená.

Opäť bola zima, hoci už iná; a my sme sedeli v kuchyni. Práve som prišiel zo školy a na tanieri som mal dva veľké krajce chleba. Chlieb bol čerstvý, nahrubu natretý husacou masťou. Nebesá! "Ďurko môj" ("Ďurko môj," je pre mňa to najjemnejšie z najjemnejšíeho), "musím ti povedať niečo veľmi dôležité," prihovorila sa mi matka.

Ruka, ktorá brala chlieb, sa zastavila na polceste a srdce tiež. Iba jedno bolo dôležité - správa o mojom otcovi. Vrátil sa? Videl ho niekto živého? Alebo ho videl niekto umierať?

Asi vycítila moje myšlienky, preto si prisunula stoličku bližšie a lásavo pokračovala. "Nie, nie je to o apukovi." A potom: "Jedz, iste si hladný." Vychutnával som čerstvý chlieb s husacou masťou, sedel v našej kuchyni, pri svojej matke - nemohlo teda ísiť o nič významné. A to, čo povedala, predstihlo aj samotný kontrast v porovnaní s nezvyčajnosťou príbehu.

"Ďurko, pamätaš sa na nebohého preláta?"

S plnými ústami som prikývol hlavou. Ako sa ma mohla na také niečo pýtať? Možno všetko, čo sa stalo pred zemetrasením, sa jej zdalo byť nedôležité, akoby vymazané z pamäti. Áno, pamätam sa na neho veľmi dobre. A nikdy som nezabudol na spôsob, akým zomrel. Rozhodol som sa jej o tom niekedy porozprávať.

"Pamätaš sa, ako si ho navštívil s matkou predstavenou?"

"Áno, bola pri tom aj sestra C. Vtedy ma skúšal." Musím sa na to pripraviť, prehľtaval som navlhčenými perami.

"Dnes ráno mi o tom rozprávala matka predstavená. Musíš pozorne počúvať, je to veľmi dôležité." Hlboko si vzdychla a začala. "Preláta si veľmi dojal tým, čo si dokázal. Povedal, že s niečím podobným sa nikdy predtým nestrelol. Nikto, tým skôr nie osemročné dieťa, si predsa nemôže zapamätať toľko latinských modlitieb! Bol si istý, že sa to nedá vysvetliť a chápať ako normálna ľudská schopnosť. Taká výnimočná pamäť mala podľa jeho spôsobu myslenia pôvod v božskom vnuknutí či v nadpozemskom dare a mala sa chápať ako *znamenie*, ako prísľub byť vyvoleným."

Využil som krátku prestávku na nádych. Vybaľil som si pritom pocit samoty v miestnosti plnej svätých, s nohami prekríženými, aby som sa nepocíkal pred práve zasadajúcou porotou.

"No čo sa zdalo prelátovi najvzrušujúcejšie, bola skutočnosť, že si žid. Zrazu si spomenul na legendu o židovskej sirote, ktorá sa jedného dňa stane pápežom. Nevedel povedať kedy, ale táto legenda musela byť dosť známa, lebo aj sestry ju poznali. Naliehal na ne, aby ťa úzkostlivu strážili a dávali na teba pozor. S prichádzajúcim koncom vojny bolo veľmi dôležité chrániť ťa pred Nemcami za každú cenu. Bolo treba zachovať všetko v tajnosti; nikto, dokonca ani ty sám si to nesmel vedieť. A tak, *Ďurko môj*, robili všetko, aby ťa ochránili, v presvedčení, že keď vyrastieš, všetka námaha sa im zúročí."

Onemel som. Zrazu mi isté veci, ktorým som predtým celkom nerozumel, začali dávať hlbší zmysel. Ale pápež?

"Povery v tejto časti sveta nemajú hranic, či už ide o dobré alebo zlé. Židia používajúci krv kresťana, aby upiekli maces na paschu; cigáni, ktorí kradnú deti. Keď sa vojna skončila, matka predstavená určitý čas nesúhlasiла, aby si odišiel zo sirotinca. Až keď si uvedomila, že môj návrat z Osviečenčimu sa nezhoduje s legendou, musela chtiac-nechtiac zmeniť svoj názor."

Aké je to všetko málo pravdepodobné. Či už sirota, alebo pápež. Aká to zvláštna voľba! Bol pápež Pius XII. sirotou, alebo spĺňal len tú časť legendy, ktorá hovorí o židovskom pôvode?

(POSÚDENIE: Dôsledky toho všetkého sú pre sestry a hlavne pre matku predstavenú dosť nespravodlivé. Chránili ma len kvôli povere? Samozrejme nie! Chránili predsa aj Juditu, chránili Ruda a Fischera, takže nič im nemožno výčitať, veď to robili z čírej starosti o naše životy. Ale chodí mi po rozume jedna kacírska až paranoidná myšlienka, že to robili preto, lebo moja bezpečnosť bola aj ich záujmom. Keď si vybavujem v spomienkach tvár sestry C. a jej zúfalý pohľad, kým pre mňa hľadala úkryt v najhlbších a najnedostupnejších katakombách kláštora, ľažko nachádzam spravodlivý verdict. Ale skrývali nás už aj predtým, pri mnohých príležitostach a oveľa skôr, ako som stihol podstúpiť *test*, čo znamená, že ten prinajlepšom len posilnil v nich už existujúcu potrebu ľudskosti, bez ktorej by nebolo nič platné.)

ÚTOK NA SNEHU

Dnes beriem nebo i zem
proti vám za svedkov

Piatá kniha Mojžišova 4:26

PREŠLO NIEKOĽKO TÝŽDŇOV od skúšky; je začiatok marca. Tak ako Nemci ani zima sa nechce vzdať a mesto pokrýva vrstva čerstvo napadaneho snehu. Je plné nových nemeckých jednotiek, ktoré prichádzajú zo všetkých strán. Niektoré vyzerajú opotrebovane a iste bojovali unavene. Iné sú čerstvé, prichádzajúce z domova. Noví vojaci sú mladí, nemajú viac ako šestnásť-sedemnásť rokov. Po nich pochodujú námestím ešte mladší chlapci, ktorí patria k Hitlerovej mládeži. Niektorí z nich sú Nemci, iní sú členmi slovenskej Hlinkovej gardy. Napriek strachu, ktorý som z nich mal, nemohol som si pomôcť a počas prehliadok som ich pozoroval. Bolo čosi mocné a vzrušujúce v ich čistých a svietiacich uniformách, v hučaní stoviek bubnov, v zástavách s háko-vými krížmi a v dramatickom zvuku fanfár. Bál som sa, ale som aj závidel.

Ruský front sa čoraz väčšmi približoval k Žiline; občas bolo počuť zvuk ľažkej kanonády z diaľky. Počas jasných noci bolo vidieť na východe oranžové zore. Bol to hrozný pohľad.

Noci sa stávali hlučnejšími a nebezpečnejšími. Skupiny opitých vojakov snorili po uliciach, hľadali vhodné obete, na ktorých by mohli ventilovali svoje frustrácie. Slávna disciplína nemeckej armády sa nám strácala pred očami. Hovorilo sa o znásilneniach a rabovačkách, ktoré sa komandant marno snažil prišťať na vrub partizánov. Dvakrát denne, na poludnie a o šiestej večer, krátko po tom, čo odbili zvony na veži, amplióny v meste spustili Beethovenovu Piatu symfóniu. Bol to signál, po ktorom sa začínali dôležité správy alebo oznamy.

“Achtung! Achtung!” Nenávidené nemecké slovo pred samotným oznamom, ktorý bol už v slovenčine. Sila neustáleho opakovania spôsobila, že mrazivé úvodné slová sa pre mňa stali súčasťou krásnej melódie a zostali mi podnes. Tieto správy hovorili o úspechoch nemeckej armády najmä na ruskom fronte. Potom pokračoval dlhý výpočet ukrutnosti partizánov, ktoré spáchali na mierumilovných občanoch Slovenska, a rovnako dlhý zoznam protipartizánskych akcií podniknutých v záujme obyvateľstva. Čím beznádejnejšia bola situácia Nemcov, tým dlhšie boli ich oznamy.

Niekedy používali aj starý spôsob: bubeníkov - hlásníkov. Bubeník sa zjavoval na dôležitej križovatke alebo na hlavnom námestí, kde bubenoval až dovtedy, kým sa k nemu nepriblížili ľudia. Potom buben odložil, rozvinul hlá-

enie a na plné hrdlo ho prečítal. Jeho kópiu prilepil na stenu alebo na stĺp kolonády. Tento archaický spôsob komunikácie mal niečo do seba, lebo zdôrazňoval dramaticosť situácie a veľmi sa hodil k tomuto mestu, ktoré malo veľa stredovekých uličiek. Už samo bubenovanie bolo desivé a teraz sa zdalo, že sa ozýva zovšadial.

Ako sa pamätám, oznamy vždy prinášali zlé správy a len čo sa ozval amplión, matka vždy stuhla. Jedinou výnimkou bolo nešťastné partizánske povstanie v minulom roku. Tých pár dní nádeje vystriedal rýchly a masívny príchod nemeckých vojsk a gestapa. Pre našu rodinu to znamenalo stratu akejkoľvek nádeje, že prežijeme vojnu spolu. Zemetrasenie sa blížilo. Uvažoval som nad tým, či niekedy príde deň, keď amplión bude hrať inú melódiu a prinesie iné správy.

Bolo nedeľné dopoludnie a po omši sa viacerí z nás išli hrať na čerstvý sneh. Po čom sme najväčšmi túzili, bolo najst ľadovú plochu - klzisko. Naháňali sme sa a kízali po nej veľkou rýchlosťou. Na čerstvom snehu sme si museli najprv pripraviť dráhu a upraviť jej povrch, aby sa na ňom dalo kízať. Bolo to nebezpečné pre okoloidúcich, najmä keď napadol nový sneh. Jediný krok na skrytej ľadovej ploche takmer vždy znamenal pád.

Námestie sa zaplnilo ľuďmi, ktorí sa vybrali na nedeľnú prechádzku. Boli to väčšinou rodičia s deťmi. Snehu bolo dosť; nefúkalo, ale svietilo zubaté slnko. Predavač gaštanov stál na rohu oproti hotelu Grand. Vôňa gaštanov bola lákavá, no nikto z nás nemal na ne peniaze. Vybrali sme si miesto smerom do stredu námestia a začali sa po ňom kízať. Plocha bola dosť veľká - stačila na plných štyri či päť sekúnd.

Zrazu sa zvuk vzdialeného bubenovania priblížil. Znepokojil som sa a čakal. Ľudia odchádzali z otvoreného priestranstva do úzadia pod ochranu kolonády. Všetky strany námestia boli pod stíporadím, ale väčšina chodcov využívala kolonádu pri sirotinci a priľahlú stranu vedúcu k hlavnému kostolu a do dolnej časti mesta. Prečo si ľudia vyberali len jednu stranu ulice, je pre mňa záhadou aj dnes a ľažko na to nájsť racionálne vysvetlenie.

Ako sa bubenovanie približovalo, tiež sme hľadali ochranu pod kolonádou pred holičstvom v blízkosti sirotinca. Potom sme sa pomaly presunuli do ľava v očakávaní, že sa každú chvíľu zjavia pochodujúci. Bubenovanie sa skončilo a vystriedalo ho synchronné pochodovanie. Onedlho sme zazreli vodcov skupinky Hitlerovej mládeže vchádzajúcich na námestie. Pred nimi kráčali vlajkonosiči; hákové kríže viali zvysoka. Za nimi pochodovali bubeníci a ja som vedel, že čoskoro znova začnú krátko bubenovať ako predtým. Choreografia spočívala v oznamovaní ich príchodu už z diaľky, potom nastalo krátke ticho, ktoré malo vzbudiť pozornosť, a napokon, keď už hlavná

skupina prišla na námestie, zdôrazniť ich príchod. Musel to byť nádherný pocit pochodovať v tichu a potom bubnami ohlásiť celému svetu: "Tu som! Všimnite si ma!"

Nebolo vidieť tých, čo oznamovali príchod skupiny fanfárami, zato mnohí mali v pravej ruke čierne palice, aké nosila slovenská milícia. To bolo čosi nové. Palice boli dlhé a ako sa im ruky pohybovali v rytme pochodu, takmer sa dotýkali snehu.

"Prečo s palicami?" pýtali sa ľudia nesmelo. "Vari plánujú pogrom? A na koho? Židia v meste už nie sú, ani jeden."

Ako som ich počúval, v žalúdku sa mi nástočivo ozvalo známe napätie. V duchu som videl týchto zdravých a dobre oblečených mladíkov, ako s palicami v rukách snoria v meste po židoch, hľadajú aspoň jedného jedineho žida, čo aj katolíckeho - ciel svojej smrtonosnej hry. Frustrovaní, že ho neobjavili, hrozivo zvyšujú hlas: "Juden! Juden!" Akoby zmiznutie do zabudnutia bolo najväčším previnením židov, hodným exemplárneho trestu. Židia, neschopní zomrieť dvakrát, im tak pokazili majstrovskú hru plnú radosti.

"Možno nás chcú len nastrašiť." Nová úvaha. "Asi aby sme nepomáhali partizánom."

"Skántrili už dosť ľudí bez zmyslu. Načo sú im palice? Čo to má znamenať?"

"Začínajú šalieť."

"Možno si myslia, že mladí naháňajú väčšiu hrôzu."

Bubny zahučali, nebolo už nič počuť. Dlhý zástup pochodoval okolo námestia smerom zľava doprava. Vodcovia kolóny sa rýchlo približovali z pravej strany, ale ešte nebolo vidieť koniec zoskupenia, pretože stále prichádzali noví a noví. Až keď sa tento had celý otočil do akéhosi kruhu a jeho hlava sa dotýkala vlniaceho sa chvosta, no neprehltla ho ako v mytológii, bolo vidieť koniec. Čelo teraz pochodovalo na mieste, umožňujúc chvostu, aby sa zomkol a zaujal svoje miesto. A potom na jediný povel všetko stíchlo. Celé námestie stíchlo.

Potom nasledovalo hajlovanie. Trikrát. Vodca zakričal "Sieg!" a ostatní odpovedali "Heil!" Finále sa skončilo povelom "Pohov!" a pochodujúci s nohami naširoko rozkročenými držali oboma rukami palice za chrbotom. Hľadal som očami vodcu (iste to bude najvyšší z mladíkov s inou a krajšou uniformou), ale nepodarilo sa mi ho nájsť. Nejaký tam však musel byť, lebo inakšie by asi sotva vykonávali povely v takom perfektnom unissime. Museli si to všetko dopredu perfektne nacvičiť až do najmenších detailov.

Napriek snehu mali na sebe oblečené iba svetre na hnédych košeliach a boli bez klobúkov. Museli byť veľmi zdatní, keď dokázali takto po-

chodovať. Potom začali spievať známu nemeckú vojnovú pieseň. Znala ako všetky ostatné a hoci som ju dobre nepočul, vyrážali z nej slová "Kamerad" (kamarát), "Krieg" (vojna) a "Tod" (smrť). Zvláštne bolo, že spievali v pochodovom rytme, ale pritom mali pohov. Rytmus si žiadali pohyb.

Len čo skončili jednu pieseň, začali druhú a potom ďalšiu. Všetky boli veľmi podobné - v každej sa spievalo o smrti a boji. S každým novým veršom znečíhlasy čoraz vyzývavejšie, akoby chceli ospevovať vlastnú smrť, alebo sa ju pokúšali prekonať tým, že vyvolávali jej meno. Tváre im červeneli od námahy, za chrbtami zvierali v rukách zbrane, prisia sa im dvíhali (nie tak, ako keď sme sedeli v pozore v Matejčíkovej triede) a plavé vlasy viali v smere vetra; boli ako jeden. Sledoval som ich rituál vystrašený, ale aj fascinovaný.

Zrazu začali bubny svoje trrram, trrram, trrram, pam, pam a po krátkej prestávke trrram, trrram, trrram, pam, pam. Novú pauzu prerušili výkriky. Znova prestávka a výkriky, nie však nadľho. Rev bol čoraz zúrivejší a za ním prichádzali bubny; najprv len zopár, ale rýchlo sa k nim pridávali ďalšie. Čosi nesedelo. Kričali po nemecky, ale nerozumel som im. Potom sa hľasy skoordinovali a všetko sa skončilo rytmickým pohybom palíc vysoko nad hlavami. Ďalším unissimo výkrikom som zrazu šokovaný porozumel.

Jesus war ein Judenkind! Jesus war ein Judenkind! Kristus bol židovské dieťa!

Ako sa had začal postupne odvijať, prešlo ním chvenie. Jeho pohyb sa zrýchli. Hlava a chvost vošli do úzkej uličky smerom k hlavnému kostolu a had sa prelomil niekde v strede. Celá formácia sa preťala. Uniformovaná masa a palice však vykračovali rovnakým smerom. Úzkou uličkou postupovali čoraz pomalšie, začali sa tlačiť a sácať.

Trvalo mi niekoľko sekúnd, kým som sa spamäta, ale vzrušenie z drámy ma stále príťahovalo. Z námestia bol ešte jeden vchod do kostola. Bol nielen vzdialenejší, ale aj o čosi širší. Ponáhľal som sa k nemu spolu s ostatnými. Len čo sa námestie vyprázdnilo, krik ustal a z ničoho sa nedalo usúdiť, kam sa ponáhľame. Mohli sme byť masou idúcou na futbalový zápas, alebo zvedavcami, ktorí chcú vidieť cirkus prichádzajúci do mesta.

Masívne múry hnedého kostola dovysoka obklopoval sneh. Zostali sme vonku a pozorovali okolie. Na križovatke bolo vidieť zrážajúce sa palice a uniformy. Svieži vzduch niesol výkriky tým smerom, kde sme stáli.

Jesus war ein Judenkind! Jesus war ein Judenkind!

Zdravá a dobre oblečená Hitlerova mládež neustále prichádzala.

Tlačila sa pred prelátovým domom a možno čakala na ostatných, alebo chvíľu váhala, kým sa had nezačal meniť na gang. Čoraz viac ľudí prichádzalo z námestia, čoraz ľažšie bolo niečo vidieť. Viacerí z nás vyliezli na

kostolný múr. Sneh na ňom bol zmrznutý a ako som tam liezol, poranil som si prsty. Keď som sa naň konečne dostal, bolo to v okamihu, keď sa dvere prelátovho domu prelomili pod mocným náporom čižiem a palíc. Viacerí mladíci sa vrhli dnu. Spomenul som si na starú ženu, ktorá nám len pred niekoľkými týždňami prišla otvoriť dvere.

Dav zalapal po vzdachu, keď zazrel preláta v jeho nedeľňajšom habsite, ako ho vyvliekli von na ulicu. Na chvíľu som zazrel jeho krásny široký klobúk so šarlátovou stuhou, ktorý sa vzápäť stratil pod zúrivým palicovaním. Výkriky čoraz väčšimi silneli, akoby sa tí, čo stáli vzadu a nemohli sa zúčastniť na čine priamo, chceli podieľať aspoň touto formou.

Takto som sa stal svedkom vraždeného útoku na preláta. Sledoval som ho z bezpečnej vzdialenosťi. Nikdy som už potom preláta nevidel, ani som nemal odvahu sa na neho spýtať. V ten deň som videl ľudí, ako všetko pozorujú z okien nášho bývalého domu rovno nad scénou. Zrazu mi oči začali slzy. Rozbehol som sa do sirotinca. Ten starý a láskavý muž mi bol blízky. Bol to dobrý človek, správal sa ku mne milo. V tichu a v samote našej kaplnky sa mi začali z hlavy vynárať jednoduché slová: *"Requiescat in pace. Amen!"* Odpočívaj v pokoji. Amen! A neskôr, keď ma strach z násilia celkom premohol: *"A morte libera nos, Domine."* Oslobod nás od smrti, Pane.

SKRÝVANIE

*Každý z nich bude
ako útočisko pred vetrom*

Izaias 32:2

POLNÁ NEMOCNICA už fungovala naplno. Vyčistili sme celú pivnicu, odnesli z nej niekoľko sudov kyslej kapusty, zmenšujúcu sa kopu zemiakov a kusy starého nepotrebného nábytku. Keď sme ju vyčistili, dali sme tam poľné lôžka. Plachiet nebolo, ale každá posteľ mala deku. Boli veľmi staré a naše pokusy o ich dezinfekciu nemali veľký význam. Celkovo sa poľná nemocnica skladala zo štyridsiatich lôžok zoradených do dvoch radov. Pach kyslej kapusty prenikal do všetkého. Neprekážal mi, najmä keď sa miešal s pachom uhlia, ktoré bolo uložené v bočnom krídle pivnice. Hrubé múry boli vlhké a niektoré pokrýval mach. Jediné svetlo vychádzalo z dvoch malých lámp visiacich z vysokého stropu.

Nemocnica v meste bola celkom preplnená. Stále do nej pribúdali nemeckí vojaci z ruského frontu. Keďže nebolo dosť vlakov, ktoré by ich odviezli do Nemecka, ležali tu na zemi v dlhých chodbách. Preto nikoho neprekvapilo, keď ich naša poľná nemocnica začala prijímať ešte pred svojím oficiálnym otvorením.

Slovo "nemocnica" nebolo tým najvhodnejším pomenovaním, lebo chýbali lekári, operačná miestnosť a prakticky aj lieky. Rehoľné sestry vykonávali činnosť zdravotných sestier - podávali pacientom vodu, obmedzené množstvo potravy, zopár obvázov a sem-tam aj aspirín. Imobilným pacientom dávali nočníky, ktoré potom vynášali. Raz za pár dní pomohli raneným pri umývaní.

Od samého začiatku bolo jasné, že hlavnou funkciou nemocnice bude poskytnúť raneným a umierajúcim aspoň také pohodlie, aké im môže dať cirkev. Sestry trávili dlhé hodiny modlitbami za umierajúcich a často volali kňaza kvôli poslednému pomazaniu.

ŠTYRIDSAŤ LÔŽOK sa rýchlo naplnilo a denne privážali ďalších ranených. Občas pred sirotincom zastalo nákladné auto, vyložilo vojakov a odišlo bez toho, aby sa šofér presvedčil, či sú voľné miesta. Počul som, ako sa sestričky sťažujú, že to robia zámerne, aby mali istotu, že ich prijímú, lenže ani tak sa nikto z kresťanov neopovážil nechať raneného vojaka bez povšimnutia pred svojím vchodom. Títo chlapci s ľahšími zraneniami prešli často pešo celú vzdialenosť z frontu do mesta a väčšinou boli na pokraji síl - priveli vyčerpaní aj na to, aby dokázali niečo povedať.

Hoci šlo prevažne o Nemcov, našli sa medzi nimi aj iní. Tak, ako sa front približoval k Žiline, partizáni boli čoraz smelší a vyvolávali mnohé potýčky. V jednu noc, keď som mal službu, zazvonil pri dverách zranený slovenský partizán, ktorého sme prijali. Jeho lôžko bolo v kúte, trocha ďalej od ostatných. Sestra K., ktorá mala službu, ma odviedla nabok a požiadala ma, aby som nikomu nič nepovedal, lebo by nás mohli Nemci všetkých postrieť. Ale čoskoro prišli ďalší a ako sa vojnová situácia Nemcov zhoršovala, dodržiavanie podobných opatrení už nebolo také prísne.

V nemocnici teraz trávilo svoj čas mnoho sestier. Potrebovali pomoc, aby ju samy mohli dávať. Stával sa zo mňa oddaný katolík a dobrovoľník v nočných službách. Bola to ľažká úloha - sotva som mohol pri nej pomyslieť na spánok, ale čím bola ľažšia, tým som bol šťastnejší. Službu mávala sestrička so svojou pomocníčkou, zvyčajne niektorou zo starších dievčat. Do služby som sa pýtal od sestry C. zvyčajne hneď po večeri. Často mi kládla otázky, akoby chcela niečomu porozumieť, ale potom slúbila, že o dovoľenie požiada sestru K. Vracala sa od nej rýchlo, možno až priveľmi rýchlo. Niekoľko som však povolenie nedostal, lebo tvrdila, že si musím oddýchnuť, ale väčšinou nemala námietky.

Hoci som v mŕtvosti dúfal, že si moje úsilie všimne matka predstavená a sestra C., netušil som, k čomu ich to dovedie. Brali to ako príznak svätości, teda ďalší dôkaz, že nebohý prelát mal, čo sa mňa týka, pravdu. Potom, čo ho barbari zabili, jeho slová nabrali na váhe. Uprostred noci, medzi zomierajúcimi pacientmi, sa legenda o židovskej sirote, ktorá sa má stať pápežom, pomaly ujíma.

Pach gangrény postupne víťazil nad kyslou kapustou. Rany hnialisi a keďže nebolo dosť obvázov, prali sa staré, aby sa mohli opäť použiť. Moja nemčina sa zlepšovala, lebo som sa dlhé hodiny zhováral s vojakmi. Niekoľko som sa za nich modlil a nemecké slová Otčenáša a Zdravas Márie sa mi zdali čoraz bližšie.

Z nejakých neznámych dôvodov väčšina ranených skonávala v noci. Spočiatku ma náhla maska padajúca na tvár strašila, ale neskôr som si na ňu zvykol. Keď nebola nablízku sestra, dokonca som sa osmelil aj zatlačiť ich oči. Iné to už bolo s rozďavenými ústami; často som z nich mal nočné mory. Nazdával som sa, že viem odhadnúť, kedy niektorý z nich zomrie, ale často som sa mylil. Moja fascinácia smrťou sa stala obsesiou. Bol to hlavný dôvod, pre ktorý som sa dobrovoľne hlásil do nočných služieb.

Myslel som si, že nenávidím všetkých Nemcov, lebo mi odvliekli starých rodičov, strýkov, tety, sesternice a napokon aj mojich rodičov. Zabili každého žida a keby našli mňa a Juditu, zabili by aj nás. Zabili dokonca aj pre-

láta. No niečo nešlo dohromady. Mysleli sme si, že Nemci sú zdraví, silní a nezdolní, ale obviazaní vojaci v poľnej nemocnici boli iní. Mali veľké bolesti, trpeli túžbou po domove a veľa času trávili nad fotografiemi svojich blízkych. A potom umierali. Mohol som nenávidieť SS a gestapo, Hitlera i väčšinu Nemcov, ba dokonca aj Hansa, ale nie tých, čo prišli do našej nemocnice. Preto som sa za nich modlil, dával im vodu a čuchal ich gangrénu bez nenávisti.

Tieto prejavy súčitu neušli pozornosti dvoch sestier, ktoré mali sledovať môj vývoj. Preto boli neskôr, keď som sa musel skrývať, dôkladne pripravené.

ČO SA VLASTNE SKRÝVA ZA FASCINÁCIOU ZO SKRÝVANIA. Malé deti často prechádzajú inteligenčným testom, v ktorom im ukážu nejaký predmet a ten sa pomaly vzdáluje z ich zorného poľa a napokon vloží do škatule alebo pod šatstvo. Ak pohyb nie je príliš rýchly, dieťa ho dokáže sledovať dovtedy, kým nezmizne. "Zíde z očí, zíde z mysle." Jeho pohľad sa vráti späť k dospelým, ktorí ho skúšajú. Predmet, ktorý sa mohol blýskať a byť lákavý, prestal preň v tom okamihu existovať. Až oveľa neskôr, keď sa dieťa oslobodí od absolútnej závislosti na senzorickom vnímaní "tu a teraz", bude schopné podržať ho vo svojej mysli v podobe obrazu ešte dlho potom, čo zmizol z dohľadu. Len čo to dokáže, začína sa preň obdobie, v ktorom sa obzera po nevidenom a hľadá, čo je skryté.

Sotva nájdeme kultúru, v ktorej by sa deti nehrávali na schovávačku. Všeobecne sa predpokladá, že bohaté skúsenosti z tejto hry môžu byť nositeľom istého významného prenosu. Predovšetkým ide o hru na vynaliezavosť. Dieťa, ktoré sa schováva ("obet"), musí odhadnúť, kde ho hľadajúci ("lovci") budú hľadať. Zrejmé miesta musí vylúčiť. Problémom je, že aj hľadajúci to vedia. Deti si úlohy vymieňajú a tým sa učia prenášať pocity obete a lovca jeden na druhého.

Obet prežíva obrovské napätie vo chvíli, keď sa lovec približuje; musí byť absolútne ticho, dokonca aj zastaviť dych; cíti, že môže byť každú chvíľu objavené, ale ešte má šancu tomu uniknúť. Ide vlastne o akési opojenie, ktoré je podstatou hráčskej väsne.

Z istého hľadiska, ktoré je v mojom príbehu dôležité, sa hra môže stať zavádzajúcou, lebo na konci vedie takmer vždy k odhaleniu. Ten, kto hľadá, najde. Poučenie, ktoré z toho vyplýva - skrývanie môže v najlepšom prípade len oddialiť konečný výsledok. To tvrdil aj môj otec zakaždým, keď sa hovorilo o ukrývaní. Skôr či neskôr by Nemci našli každého, pretože lov na židov bol až priveľmi systematickou hrou, aby ich v nej bolo možno obalamutiť akýmsi "dočasným zmiznutím".

JE OPÄŤ POPOLUDNIE. Do miestnosti vchádza sestra C., lapá po dychu. Nemci sú už na nádvori, niet času na komplikácie. Súri chlapcov, aby okamžite odišli, a mňa ťahá do stredu miestnosti k Hansovej posteľi, kde ma schová pod veľkú prešívavú prikrývku. Potom starostlivo zahladí stopy a odíde. Je tma, ťažko sa mi dýcha. Srdce mi rýchlo tlčie, potrebujem kyslík. Všetko sa odohráva veľmi rýchlo, som zmätený. V náhlivosti ma sestra C. strčila na opačný koniec posteľe, cítim tam zatuchnutý pach špinavých nôh. Uplynie minúta a len čo sa trocha uvoľním, otvoria sa kopnutím čižmy práve dvere. Lovci vchádzajú. Kričia niečo po nemecky, ale im dobre nerozumiem, lebo hlasy tlmí hrubá prikrývka. Potom začujem ženský hlas. Je to matka predstavená, alebo sestra C.? Potom opäť nemecké hlasy, zvuk čižiem kopajúcich do postelí a vzápäť zvuk pripomínajúci rázne odkrývanie prikrývok. Tuhnem. Chcem sa zhlboka nadýchnuť a zadržať dych, ale nedostáva sa mi dosť vzduchu. Aj smrad je silný a začínam sa potiť. Ako sa kopance blížia, v hlave mám už iba jedno: prečo do Hansovej posteľe? A prečo do stredu? Lebo jeho prikrývka je najhrubšia? Alebo preto, že je Nemec? A ďalej: kde je Rudo? Kde je Judita?

Počujem, že sú blízko, a som si istý, že ma objavia. Zrazu ma niečo nútí odkryť prikrývku a nadýchnuť sa. Keď je to tak či tak márne, prečo sa mám dusiť? Možno sa nado mnou zlútujú... Určite by prejavili viac zlútovania, ako keby ma sami našli. Aká bláznivá myšlienka, ved' sú to Nemci! Je to, akoby som sa skrýval pred smrťou. Ale dokáže sa niekto skryť tak, aby ho smrť nenašla?

- - -

(SOM SI ISTÝ, že keby som bol v tom čase starší a poznal historku o Samarkande, určite by som si bol na ňu spomenul, keď som ležal pod Hansovou prikrývkou. Odkedy som ju počul, navždy som si vtíkol do hlavy, že akékoľvek ilúzie sú zbytočné, a určite by mi v hlave zostali len dovtedy, kým by som si spomenul na ten jednoduchý príbeh:

Po trhovisku kráča muž, keď tu zrazu stretne Smrť, ktorá sa k nemu bliží s hrozivou gestikuláciou. V panike uteká k majstrovi a žiada ho o radu. Majster mu povie: "Musíš okamžite odísť do Samarkandu, aby ťa Smrť ne-našla." Krátko na to, ako muž odcestoval, majster stretne na ulici Smrť a vyčíta jej, že straší ľudí. Smrť na to odpovie: "Nechcela som ho vyťakáť. Bola som len prekvapená, že ho vidím tu, mali sme sa predsa stretnúť až zajtra v Samarkande!"

Možno bolo dobré, že som tú historku o Samarkande nepoznal; ale možno by sa malo jej šírenie zakázať.)

TERAZ JE rad na neviditeľnej sestre, ktorá zvyšuje hlas. Vedie to k vzrušenej výmene názorov, ale zvuk čižiem sa na okamih zastaví. Hlasy pokračujú, a zdá sa, že sa už blížia k dverám, ale neodchádzajú. Nemôžem dýchať, obracam hlavu. Ešte pár sekúnd a omdliem. Rozhodnem sa rátať do desať a potom to vzdám. Počítam, akoby to bola len hra; vedome spomaľujem, klamem sám seba. V zápäti sa pomaly, ale cieľavedome sústredím na myšlienku výchádzajúcu odkial'si z tieňa: "Čím som zhrešil, že si toto zaslúžim?"

Za fascináciou zo skrývania stojí nezvyčajnosť a istý komplex, lebo ide o pocit viny. Skrývame sa, keď sa bojíme trestu za niečo, čo sme urobili. Vari som sa neschovával celé hodiny v kúpeľni po incidente s prelátom? Ale či nie práve to umožňuje lovcovi pocit absolútneho víťazstva? Ved' jeho korist' si myslí, že si zaslúžiť byť chytená.

(Z NEJAKÉHO DÔVODU je emocionálna teória Jamesa-Langea zameraná v prvom rade na strach, a to podľa základnej tézy, že ak utekám, musím sa báť. Môžem rovnako argumentovať, že ak sa skrývam, musím cítiť vinu.)

TERAZ ČELÍM novému nebezpečenstvu, pretože motivácia viny hľadá aktívny trest. Keď som vychutnal tiché uvoľnenie, ktorého sa mi došalo zo spovede, začala vo mne silnieť potreba rozrehenia - nutkania očistiť sa raz a navždy. Ale čo bolo mojím hriechom? Moje židovstvo? Moje zanovité lipnutie na živote, keď to už ostatní mali za sebou? Alebo moja túžba revanšovať sa Hansovi? Moja dobrá pamäť? Chcel som využiť tento "dar" nejakým hriescnym spôsobom? Vari pri nočných službách išlo len o hriescny pokus zakryť svoju nepatričnosť?

Taký som bol zaujatý myšlienkami, že mi chvíľu trvalo, kým som si uvedomil, že hliadka už opustila miestnosť. Nadvhynem trocha prikrývku; cez otvor preniká ku mne trocha svetla a plúca sa mi napĺňajú šťastím.

Uvoľnenie však trvá krátko. Keď začujem kroky, nemám už čas zakryť sa skôr, než sa otvoria dvere. Sestra C. odtiahne prikrývku a zašepká: "Rýchlo sa prezleč do svojich nemocničných šiat a pod' so mnou. Šli pre psy, budú tu každú chvíľu."

"Psy nie! Len nie psy, prosím!" Vyskočím z posteľe, schmatnem zo skrine špinavé, páchnuce šaty, ktoré nosievam počas nočných služieb, a začнем sa prezliekať. Sestra C. sa na mňa sústredene pozera a ja sa dokonca i teraz, keď po budove snoria prenasledovatelia, bojím, že zbadá môj obrezaný penis. Prezliekam si najprv košeľu, dufajúc, že je dosť dlhá, aby ma zakryla. Ona nalieha, aby som sa ponáhľal, a tak si po chvíli zaváhania vy-

mieňam nohavice a spodky. Sestra C. poskladá moje šaty a uloží ich do skrine. Odchádzame známymi chodbami a schodiskom do pivnice, potom do poľnej nemocnice. Sestra K. (vie niečo?) ma vezme za ruku a odvedie do kúta, kde sú uložené obväzy, ktoré sa majú vyvariť na sporáku. Obzerám sa za sestrou C. (prešli sme spolu dlhú cestu), ale už je preč.

“Duri, nechaj obväzy dobre vyvariť, kým ich zložíš.”

“Áno, sestra.”

Už som dlho neboli cez deň v nemocnici, ale nie je v tom žiadny rozdiel. Denné svetlo sem nikdy neprenikne. Smrad je trocha slabší, hoci neviem prečo. Aj tak je úporný, preniká do všetkého. Napáchli ním aj moje šaty a po jedinej nočnej službe som ich už nemohol nechať na sebe. Matejčík by ma vyhodil z triedy a v kaplnke by znesvätili vôňu kadidla.

Zrazu som pochopil. Dali ma sem, aby ma schovali. Mali na to viačero dôvodov. Ranení nemeckí vojaci ma poznali a obľúbili si ma, čo sa mohlo hodí. Miesto som poznal, vedel som sa tu správať celkom prirodzene a nie ako prenasledovaná korisť, no najdôležitejšie bolo, že pach gangrény bránil psom, aby zachytili moju stopu - akúkoľvek stopu. To bolo jediné miesto, kde bola ich urputnosť mŕvna. Takto sa stal pach smrti perfektnou kamuflážou pre “smradlavého žida”.

(SKRÝVANIE SA NA OTVORENOM priestranstve je niekedy tým najlepším spôsobom, ako zmiasť prenasledovateľa. Pre gazely africkej savany znamená bezpečnosť splynutie so stádom, ale funguje to len dovtedy, kým sa prenasledovateľ nezaujíma o identitu koristi. Ak áno, šťastie jedného závisí od nešťastia druhého. U ľudí je to perfektný spôsob, ako si vytvoriť pocit viny. To málo, čo mi bola ochotná matka povedať o Osvienčime, bol denný výber tisícov ľudských tiel, ktorými sa mali nakŕniť plynové komory. Keď sa niekto priblížil k Mengelemu, k lovcovi, bolo dôležité, aby kráčal vzpriamene, poštípal si líca a vyzeral zdravo, zhlobka sa nadýchol, zanechávajúc dojem mocného hrudníka, ale predovšetkým aby nepozeral na neho. A ešte aby dúfal, že iní to nezvládnu a kvóta smrti sa v ten deň už naplnila.

Od chvíle, keď si lev alebo leopard vyhliadne gazelu za ciel, upne sa na otvorený útok a na ostatných mu už prestane záležať. Bude prenasledovať svoju korisť neúnavne, až kým jej budú stačiť sily, hoci sú naporúdzti aj lepšie príležitosti. Korisť práve tým, že je pre niekoho cielom, zbavuje starostí iných. Historka o Samarkande o tom nehovorí, ale možno sa ten muž, ktorý videl loviť Smrť na trhovisku, chcel schovať v dave. Na chvíľu sa zdalo, že všetko bude v poriadku - až do chvíle, kedy neboli vyhliadnutý a potom už na trvalo poznačený.

“Prečo ja?” pýta sa žena, ktorá sa práve dozvedela výsledok biopsie. Ak si ťa rakovina, tento najúčinnejší a najtichší lovec, raz nájde, potom už nič nemôže byť rovnaké.)

POZORUJEM vyvárajúce sa obväzy. Bubliny prerážajú husto tkanú látku a len čo sa dostanú na povrch, pomaly miznú. Nahrádzajú ich nové a voda mení farbu. Ochvílu ju bude treba vymeniť. Veľký hrniec je však príliš ľahký. Keď z neho povyberám obväzy, musím s ním zájsť do provizórnej latríny, vyliať do nej vodu, potom znova naplniť hrniec čistou vodou a vrátiť sa s ním späť. Voda je veľmi studená a dlho trvá, kým zovrie. Nájdu ma tu Nemci? Prvé známky vriacej vody ma zaujmú, začнем ich pozorovať, ale musím toho ešte veľa urobiť a všeličo sa pritom môže stať.

Ak sa Nemci vrátia so psami, tak iste vedia, koho hľadajú. Psy sú predĺženou rukou prenasledovateľa, lebo hľadajú jeho korisť. Povedal niekto Nemcom o mne a o Judite? Bol to Hans, výrastok so smradlavými nohami? Alebo si sám komandant spomenul na tajomstvo, ktoré objavil na Štedrý večer? Možno dostał nejaké zlé správy z domu, alebo veľa pil a veľa toho povedal. Možnosti sú rôzne. Ešte dobre, že ma teplé výpariny a stále bublanie vody pomaly upokojuje.

(Podobne ako Ahabova výprava za bielou veľrybou aj prenasledovanie koristi je akousi obsesiou. Myšlienka, že niekde v šírych priestoroch Európy prežilo zopár stratených židovských detí, sa stáva potupou majstrovského zápasu. Ich vyhubenie je preto ešte dôležitejšie, než víťazstvo vo vojne. Nech si ranení nemeckí vojaci idú pešo do žilinskej poľnej nemocnice, vedeť vlaky sú na to, aby vozili náklad do Osvienčimu. Zdá sa, že lovec, podobne ako Ahab, zabúda na svoj blízky zánik a odoláva!)

“Áno, pravdaže sa vrátili,” odpovedala sestra C. na moju otázku na druhý deň ráno. “Čo si si myslieš?”

“So psami?”

“Áno, so psami.”

“Čo sa stalo?” Bál som sa o Juditu. Vedel som, že Rudo a Fischer sú v poriadku, ale na omši som nevidel svoju sestru a bál som sa na ňu spýtať.

Všetci ostatní už odišli na raňajky, len sestra C. a ja sme zostali vo veľkej izbe. Odpovie mi? Lenže prečo by sa mala ona alebo niektorá iná sestrička zhovárať s jedným z najmladších chránencov? No jej nutkanie vyrozprávať, čo sa vlastne stalo, bolo našťastie také mocné, že mu neodolala.

"Matka predstavená im nedovolila vojsť. Stála vo dverách a odmietla pred nimi ustúpiť. Vojaci nevedeli, ako ju odtiaľ dostať, a odišli po inštrukcie. Onedlho sa vrátili v spoločnosti nejakého vyššieho dôstojníka. Matka predstavená tam ešte vždy stála, ale ju jednoducho odstrčili. Predstav si, tie mrchy!"

Sestra C. bola vzrušená a zdržiavala rozhovor. Bál som sa, či ju neomrzeli moje otázky, ale mýlil som sa.

"Sestry chceli zatarasiť dvere, ale matka predstavená nechcela o tom ani počuť. Bolo by to príliš nebezpečné pre kláštor, povedala. Tak sme potom sledovali udalosti z chodby."

"Kde boli psy?" Hlúpa, naozaj hlúpa otázka. Spýtal som sa na to preto, lebo v tom čase som bol dolu v nemocnici a čakal som, že prídu aj so psami.

"Boli tam, vzpínali sa na obojkoch, ale matka predstavená ich zastavila."

"Ako?"

"To neviem, ale keď chceli všetci traja aj so psami nasilu vojsť dnu, čosi zakričala, čo donútilo psov zastať. Potom všetci odišli."

To nemohlo byť gestapo, tých by nič nezastavilo. Ale čo mohla také povedať, že tým zastavila prenasledovateľov? A prečo ohrozila seba aj celý kláštor? Vari preto, aby nás chránila?

- - -

(FASCINÁCIA zo skrývania je v porovnaní s mystériom odvahy len akýsi slabý odvar, najmä ak jedno slúži druhému. Keď strach velí *bež* a myseľ prikazuje *stoj*, keď telo velí *nie* a *dúša* diktuje *áno*, začína sa odvíjať hrudinský zápas medzi odvahou a zbabelosťou, ktorá je jej spoločníkom.)

"LENŽE ONI ZNOVA prídu, Ďuri. Iste sa vrátia, zas a znova." Písal sa marec 1945 a budúcnosť ešte stále nahrávala lovcom.

ZVON

*Najprv zaľahne uši
strašné ticho
a v tom tichu my
v búrke strachu.*

JOHN DRYDEN
Astraea Redux

STALO SA TO 30. apríla. V ten deň som sa dostal do takej blízkosti smrti ako nikdy predtým. Už niekoľko týždňov sa front nachádzal iba niekoľko kilometrov od Žiliny. Nevedeli sme, že vojna sa už takmer skončila a že dokonca kapituloval už aj Berlín, ale nebolo pochýb, že sa blíži jej definitívny koniec. Z nejakého dôvodu sa Žilina stala posledným izolovaným ostrovom nemeckého odporu. Chorí a ranení, ktorí neustále prichádzali do nemocnice nášho sirotinca, boli v tom čase zvláštnou zmesou Nemcov, Rusov, ba aj partizánov. Ležali a zomierali jeden vedľa druhého. Sestry sa už nejaký čas vzdali pokusov držať ich oddelene.

Partizáni boli blízko, okupovali okolité hory. Smerom od Dubňa (bol to najvyšší vrch zo severu) sa ozývalo neustále bombardovanie. Obrys vrchu bolo vidieť zo všetkých strán a len čo si na ňom partizáni vybudovali základňu, mohli si vyberať ľubovoľné ciele. Niekoľko dní a nocí pokračovalo bombardovanie. Zvuky akoby rozprávali. Najprv bolo počuť bas vzdialeného výbuchu, potom nasledovala niekoľkosekundová pauza, po ktorej prišiel hvízd letiaceho granátu, a napokon ďalšia explózia s desivým hlukom. Posledné dni sme všetci žili a spávali v pivnici nedaleko miesta, kde zostalo ešte zopár sudov kyslej kapusty postavených vedľa seba. Poľná nemocnica bola na druhej strane, ale prenikavý pach gangrény nepoznal hranice.

Potom bombardovanie zrazu prestalo. Náhle ticho skrývalo niečo hrozivé. Netušil som, čo to znamená.

(NESKÔR SOM MAL podobnú skúsenosť vo východnej Afrike. Slnko pomaly zapadalo, bol to najnebezpečnejší čas; počuli sme leoparda potulovať sa nablízku. Zvieratá i vtáky sa vzájomne hystericky varovali. Tak to šlo istú chvíľu, kým nepadla tma, kedy si zrazu uvedomili, že nepoznajú jeho presnú polohu. V tom okamihu všetko stíchlo. Napätie tajuplného ticha rástlo spolu s uvedomením si blížiaceho sa nebezpečenstva.)

DNES UPLYNULI tri dni, odkedy sa neozval ani jeden výstrel. Blížilo sa poludnie; ďalší deň uplynul bez vyzváňania zvonov. Zvony v našom sirotinci tvorili súčasť žilinského života - vyzváňali trikrát denne, častejšie

v nedelu a vo sviatok. Zvonica sa týčila nad hlavným námestím, bola najvyššou stavbou v meste. Mala dva zvony rozdielnej veľkosti, väčší sa dal len veľmi ľahko rozozvučať. Povraz, ktorým sa ľahal, bol veľmi hrubý, ale aj keď som sa naň zavesil, bez pomoci som ním nepohol. To by dokázal len oveľa väčší a silnejší chlapec. Ale keď sa raz podarilo zvon rozhojdať, potom to už šlo ľahko. Veľmi som sa tešil, keď ma poverili, aby som šiel zvoníť, a urobil by som všetko, len aby som mohol liezť nahor točitými schodmi nad kaplnku a zvoníť. Na samotných zvonoch, ale aj na ich mocnom zvuku bolo čosi úžasné. Zavesený na lane som cítil silu zvona, ktorý ma dvíhal, i svoju vlastnú silu, ktorá ho stáhovala - pre mňa to bol pozemský raj. Viackrát sa mi podarilo dostať sa hore s niektorým zo silných chlapcov, ktorý zvonil na veľkom zvone, kým ja na menšom. Zvuk menšieho zvona mal vyšší tón a po hyboval sa oveľa rýchlejšie, takže som zvonil dvakrát na každý jeden ľahký, hlboký zvuk. V tomto duete som zabúdal na všetko: na to, kto som, kde som sa ocitol a čo sa deje vo svete. Ticho posledných dvoch dní, kedy sa zvony neozývali vo zvyčajnom čase, sa mi zdalo ešte hrozivejšie než ustavičné bombardovanie.

Zrazu sme sa s Rudom len tak vyparili z prízemia a rozhodli sa vyliezť schodmi na zvonici a zvoníť na poludnie, ako bývalo zvykom. Po troch dňoch v slabo osvetlenom prízemí nás oslepl nádherne jasný jarný deň. Ako sme liezli hore schodmi, zarazilo ma ticho okolo nás. Na námestí nebolo živej duše - niečo, čo sa nestávalo ani v neskorých nočných hodinách. Veľmi sme sa ponáhľali, aby sme prišli načas, a stihli sme to asi minútu pred dvanásťou. Hodiny boli tesne pod zvonmi a keby sme sa boli vyklonili, mohli sme sa ich dotknúť. Celú minútu sme oddychovali, lapajúc po dychu.

Obaja sme boli vychudnutí; vedeli sme, že sa nám nepodarí pohnúť veľkým zvonom bez pomoci toho druhého, preto sme šli na to dvaja. Keď sa čas bližil, chytili sme hrubý povraz, odrazili sa od posledného schodíka a voľne sa húpali na vrchol zvonice. Naša spoločná váha nám pomohla, ale museli sme sa ešte niekoľkokrát rázne odraziť, aby sme zvon rozozvučali. Len čo sa ozval, rozbehol som sa k menšiemu. O niekoľko sekúnd už veselo vyzváňali oba zvony, akoby sa nič nedialo.

Vtom sme začuli hvízd granátu a hned' za ním ľahkú explóziu priamo v strede zvonice. Skôr, ako sme si stihli uvedomiť, čo sa stalo, nás sila výbuchu odhodila nabok, naťastie sme pristali na schodoch. Všade bolo plno prachu a my sme boli v šoku. Keď zvony konečne stíchli - prečo im toľko trvá, kým onemejú? - zbadal som, že krvácam. Rana bola povrchová, iba na prste, ale očividne šlo o kúsok šrapnelu. V obavách sme ešte chvíľu vyčkali a len potom sme konečne pozbierali odvahu a zliezli dolu schodmi do pivnice.

Výstrely už viac nezazneli. V skutočnosti bol tento jediný výstrel, namierený na zvony, posledný v meste a rád by som veril, že aj v Európe.

(**ČO ZNAMENAL TEN VÝSTREL?** Znamenal vôbec niečo? Prečo sa museli zvony odmlčať? Bolo to úmyselné? Mal niekto z veliteľstva v horách na to nejaký dôvod, či šlo len o nejakú nutkovú potrebu vychádzajúcu z hlbky duše unavenej bojom? Vnímala zvuk zvonov, ktorý sa niesol až k vrcholu hory, ako formu odporu? Alebo čakala, že zvony budú mlčať až do chvíle oficiálneho oslobodenia?)

Laurens Van Der Post v jednom nádhernom príbehu opisuje najjemnejšie poryvy duše japonského dôstojníka, ktorý velí vojenskému zajateckému táboru. Je hlavným zdrojom táborového násilia a jeho schopnosť nenávidieť a mučiť nepozná hranice. Potom sa zrazu v jednu noc všetko zmení, pretože jeho správanie ovplyvní spln mesiaca. Sám som sa kedysi podľa svojej matky pod jeho vplyvom zmenil. Priznám sa, že často myslím na vojaka, ktorý z akéhosi tajomného dôvodu musí kričať ako Othello "Mlčte, vy strašné zvony!" a vystreliť tým smerom, odkiaľ prichádza ich zvuk.)

NASLEDUJÚCEHO RÁNA som sa zobudil ako zvyčajne, hoci raňajšiu omšu zrušili. Bolo veľmi nebezpečné vymeniť fyzickú istotu pivnice za duchovnú, ktorú sme nachádzali v kaplnke. Absolútne ticho, ktoré zaľahlo na mesto, bolo desivé, ale zároveň aj nádejné najmä odvtedy, ako sme v noci počuli prechádzať ľahké konvoje vojenských áut. Bud' to boli ustupujúce nemecké konvoje, alebo ruské, ktoré prichádzali. Neistota a dlhé čakanie boli pre mňa mučivé, pocíťoval som naliehavé nutkanie vyjsť von. Nemohol som však ani pomyslieť na to, že vybehnem na ulicu alebo sa vyberiem k zvonici. Jediné, čo sa dalo urobiť, bolo vyliezť tajne na druhé poschodie a sledovať z malých okien hlavné námestie.

Keď som sa dostal k oknu, zbadal som, že svitá. Hlavné námestie bolo prázdnne. Po dlhej noci vo vlhkej a zatuchnutej pivniči som potreboval čerstvý vzduch, a preto som odchýlil okno. Ovial ma chlad, ktorý som zhlboka vdychoval.

Zrazu som začul vzdialený zvuk pripomínajúci klusajúceho koňa. Zvláštne. Čo by robil kôň uprostred bojového poľa tak zavčasu ráno? Zvuk postupne silnel; zdalo sa, že prichádza z opačného konca, sprava. Zatajil som dych a vyčkával. Prázdna kolonáda odrážala zvuky a zdalo sa, že teraz prichádzajú zo všetkých strán naraz. Srdce mi prudko bilo a môj dlho zadržovaný horúci dych sa konečne uvoľnil a ako tenký film orosil studené sklo.

Zrazu zvuk ustal, akoby váhal. Niekoľko sekúnd na to som zazrel jazdca v zelenej uniforme na bielom koni, ako vstupuje na námestie. Bolo to ako zjavenie. Spomalil, otočil sa v polkruhu doprava a pokračoval v obchôdzke. Hlavu mal vztyčenú, puška mu visela na chrbte. Bol to dôstojný a nebojáčny vstup, pretože nič ho nechránilo pred osamelym ostreľovačom číhajúcim spoza niektorého okna. Niesol sa na svojom bielom koni tak, ako by mu patrilo celé mesto.

Až keď sa jazdec priblížil takmer k vchodu sirotinca, spoznal som jeho ruskú uniformu. Videl som už takú, ale zakrvavenú na niektorých vojakoch hľadajúcich úkryt v nemocnici. Teraz som bol svedkom jej najkrajšej podoby. Chcel som skríknut: Červená armáda je tu! Konečne sme oslobodení! Vojna sa skončila! Ale zjavenie bolo príliš blízko a ja som sa bál otvoriť ústa. Namiesto toho som vyčkal, kým jazdec dokončí okruh a strati sa v tmavej uličke, len potom som bežal ohlásieť svoj objav.

Bol som veľmi rozrušený a nedokázal som ani poriadne opísť, čo som videl - nedávalo to zmysel a nikto mi neveril. No sestre C. to stačilo, aby sa šla poradiť s matkou predstavenou. Niekoľko dlhých hodín sa nič nedialo a každý si myslel, že som si toho osamelého jazdca na bielom koni vymyslel. Všade bolo ticho ako za posledných pári dní.

Lenže potom, asi okolo desiatej, sa rozpútalo peklo. Stovky tankov, áut a obrnených vozidiel vtiahli do mesta. Bola to Červená armáda. Nikde ani stopa po Nemcoch. Tisícky ľudí vyšli do ulíc, aby privítali vojakov kyticami kvetov a tradičným chlebom a soľou. Oni zas rozdávali deťom čokoládu a sladkosť a brali ich na obrovské tanky. Okolo poludnia vypukol karneval plný hudby, tanca a šťastia. Ruská armáda načasovala svoj príchod na najväčší sviatok - Prvý máj.

Nikdy nezabudnem na uvoľnenie a všadeprítomnú radosť, ktorá sa zračila na tvárich. Celý ten krásny jarný deň som hľadal dôstojníka na bielom koni, ale nikde som ho nevidel. Nikde som sa nestretol ani s jedným z tých tisícov vracačujúcich sa ľudí, ktorí šli po stopách oslobodzujúcej armády. Ich príchod sa začal až v nasledujúci deň.

ČAKANIE

*Nádej má
krídla -
umiestnené na
duši -
a vyludzuje tóny bez
slov -
nádej je večná*

EMILY DICKINSONOVÁ

DO MESTA VIEDLI VIACERÉ CESTY, nedokázal som ich však všetky kontrolovať. Väčšina vyhnancov prichádzala z ruského frontu, videl som, ako prúdia v dlhých radoch po zablatenej ceste. Hodiny a hodiny som trávil ich tichým pozorovaním. Bol to nekonečný zástup slabých a ranených ľudí všetkých národností putujúcich ruinami Európy. Bolo niečo hypnotizujúce v dlhých radoch pohybujúcich sa pomaly a nemotorne, vyžarovala z nich nesmierna únava. Cesty boli poškodené a takisto aj mnohé mosty preklenujúce nespočetné rieky. Íšť ďalej bola Božia skúška vytrvalosti. Jedla bolo veľmi málo a mnohí títo čudní cestovatelia vystávali v radoch na horúcu polievku, ktorú dával Červený kríž. Kdesi našli misky a taniere, ktoré sa im teraz stali cenným majetkom. Okrem toho už veľa nemali - možno len starú deku, či pári topánok. Ako naši prví predkovia, čo brázdili zemeguľu hľadajúc prvotnú existenciu, tak aj svedkovia Osvienčimu cestovali naľahko.

Nevzdával som sa a všade som hľadal stopy po rodičoch. Nemohol som ich hľadať oboch naraz, a tak neviem prečo, pristihol som sa, že väčšinou hľadám len matku. Tým, že som sledoval ženy, sa moja úloha zdala byť očividne oveľa ľahšou, ale každá z nich bola veľmi chudá, mnohé mali oholené hlavy, a tak som si niekedy nebol istý, či je utečenec muž alebo žena.

Dokážem spoznať svojich rodičov? Chcel som si vybaviť ich obraz, ale neúspešne: ich tváre sa mi nedarilo udržať v centre pozornosti. Zrazu som sa zhrozil, že si ich už nikdy nebudem vedieť vyvolať v pamäti, a ak sa skoro nevrátia, ich obraz celkom vybledne. Nepomohli mi ani tie najúpenlivejšie pokusy.

Zistil som, že jediným spôsobom, ako si ich zrakovo sprítomniť, je prejsť myšľou epizódami, v ktorých som si ich pamätal. Napríklad som rád spomíнал na typické nedel'né popoludnie. Apuka prišiel domov neskoro v noci a ako som ležal v posteli, nebol som si istý, či som sa vôbec zobudil a počul, ako sa spolu potichu zhovárajú s aňukou, alebo či som spal a sníval o tom, čo sa stalo pred týždňom. Keď som však vstal, zbadal som, že apuka je doma a leží vo vedľajšej miestnosti. Trpeživo som čakal na signál, kedy zavolá Juditu a mňa, aby sme k nim prišli. Vliezli sme k nim do posteľ pod po-

kŕývku a preberali, čo sa stalo za uplynulý týždeň. Teraz mala aňuka príležitosť povedať apukovi o mojich najnovších neplechách a ja som vedel, že ma za ne skôr či neskôr vyhreší. Matka to nemala ľahké: vychovávala dve deti sama a keď bola z nás zúfalá, hovorievala: "Počkajte, keď príde apuka - ten vás poriadne vyhreší!" Ale po niekoľkých dňoch buď zabudla, alebo to vykreslia miernejším tónom, takže apukov hnev neboli nikdy priveľký. Sotva sa však mohol naozaj hnevať v tie nádherné nedeľné rána, keď sme všetci štvoria zdieľali jednu veľkú posteľ.

Roky som v zime dobrovoľne zohrieval aňukinu posteľ, len aby sme ušetrili trocha peňazí za kúrenie. Najprv som sa celý chvel od zimy, ale keď sa mi už teplo príjemne šírilo telom, zavolal som na matku, že má posteľ pripravenú, a rýchlo som skočil do vlastnej vo vedľajšej izbe, kde ma opäť pochytila triaška.

Apuka spal vždy v posteli na pravej strane a na jeho nočnom stolíku boli striekačky s ihlami na inzulín. Vedel som, že si ich pichá každý deň, ale strašne som ho musel prosiť, aby mi to ukázal. Keď si stiahol nohavice, ukázal mi miesta, kam si pichal ihly - na stehnách mal nespočetné bodky. Vzal do rúk kúsok vaty, otvoril fľaštičku s alkoholom (spomínam si, ako nádherne vonala), vybral si miesto na ľavom stehne, vydezinfikoval ho vatou, potom zobrajal ampulku s inzulínom, prepichol ju ihlou a vtiahol do striekačky číru tektutinu; odmeral presné množstvo a vytlačil zvyšok, pričom inzulín spravil veľký oblúk vo vzdachu a ešte skôr, ako som sa mohol na to pripraviť, si ho pichol do stehna. Všetko sa udialo veľmi rýchlo a musím povedať, že som sa potom už nikdy nebál injekcií a vždy som im dával prednosť pred liekmi.

Keď som vyzeral rodičov, mohol som si ich predstaviť ako v nejakom filme odvájajúcim sa podobne ako tie nedeľné rána s posteľou, ihlami a so všetkým okolo. Chvíľu som ich pred sebou videl, ako hrajú svoje úlohy. Ale podržať ich v statickom portróte som nedokázal. Vždy šlo o odvájajúcu sa epizódou, ktorá mala svoj vlastný život, a veľa priestoru na pozorovanie mi nezostávalo. Občas som sa usiloval tento film zastaviť a vidieť ich lepšie, ale obraz nezadržateľne bledol a jediným spôsobom, ako sa k nemu vrátiť, bolo začať odznova.

Prečo mi nedali svoju fotografiu skôr, ako odišli? Počas tých dlhých mesiacov som chcel mať aspoň ich obrázok. Bolo by také nádherné obzerať si ho počas studených ranných hodín; napríklad cestou do školy, ešte prv ako prejdem nebezpečnou križovatkou, či počas samotného vyučovania, keď by som si ho vložil do zošitia a potajme vyťahoval, aby to Matejčík nevidel; alebo vo chvíľach, keď som sa cítil hladný, zúbožený a osamelý. Pokrýval by som ich fotografiu bozkami a slzami. Bol by to môj najväčší po-

klad, ale bol som príliš malý a nerozumný, aby som vtedy myšiel na fotografiu a požiadal ich o ňu.

Urobili tak v presvedčení, že sa asi nikdy nevrátia a pre mňa bude lepšie, keď nebudem mať nič, čo by mi ich pripomínaло a čo by mi pomohlo, aby som sa rýchlejšie vyrovnal s ich smrťou? Bol to naozaj pádný argument? Azda platil len v ten osudný deň, keď sa v snahe o naše prijatie do sirotinca o nič iné nestarali, len aby uľahčili našu rozlúčku? Uľahčili, ale pre koho? V každom prípade to bol len dočasný argument. Napokon aj tie najbolestivejšie epizódy majú svoju váhu len istý čas, po ktorom nevyhnutne zoslabnú. A nespôsobuje to len čas, ale aj naše úsilie prekonáť ich, čo nám uľahčí emocionálne vyrovnanie. Je zvláštne, že práve znovuprežíváním tej istej drámy umožňujeme našej mysli postupné zmierenie sa s ňou. Aké čudné a nenáležité je, keď od týchto jedinečných udalostí vyžadujeme, aby si navždy zachovali svoj emocionálny náboj, ktorý nás udrží pokope aj v časoch nášho každodenného desivého bytia.

Vzali si rodičia moju a sestrinu fotku so sebou? Ak áno, spoznali by nás? Keď som videl sestru naposledy, sám som sa čudoval, ako sa zmenila. Vyrástla a hoci bola vychudnutá, videl som, že jej rastú prisia. A čo ja? Zmenil som sa tiež? Videl som sa inak, ale vidia to aj druhí? Zdalo sa mi, že ten starostlivo vychovaný a čistučký chlapec z dobrej rodiny už dávno prestal existovať. Okuliare som si rozbil pri bitke a odvtedy mi už nikto nijaké nedal. Nakrátko ostrihané vlasy som mal pokryté chlastami, lebo všetci chlapci v sirotinci mali akúsi kožnú chorobu. Bol som vychudnutý až na kosť a podvýživený, s červenými zapálenými očami; občas som trpel jačmeňom na oku a stále mi tieklo z nosa. Vreckovky som už dávno nemal, naučil som sa používať pravú ruku. Ale aj tak som to bol stále ja a keby rodičia prišli, určite by ma hned spoznali.

Čo sa však stane, ak sa už nikdy nevrátia? Čo je to za chorú myšlienku? Je to predsa hriech a prejav bezbožnosti. Hriechom je to, keď človek stráca nádej. Jasne si pamätám, ako to raz povedal knaz počas kázne. Tak ako každé pokušenie, aj hrievne myšlienky čihajú vždy v úzadi a čakajú na príležitosť, aby sa mohli predviesť. Robia to v okamihu, keď to najmenej čakáme. Je veľmi ľažké brániť sa im a prv než odídu, nechávajú biľag na duši. To musí byť práca samotného diabla a oddanému katolíkovi, ako som ja, neostáva nič iné, len sa pred nimi rýchlo prezehnať. No nie vždy to zabraľo a myšlienka, že sa moji rodičia už *nikdy* nevrátia, útočila na moje vedomie, akoby pripravovala pôdu pre ďalšie, ešte účinnejšie útoky v budúcnosti.

Slovo "nikdy" človeka desí. Najčastejšie sa používa vtedy, keď sa opisujú pekelné muky. Tam hrievnici zostávajú naveky a už *nikdy* nedostanú

ďalšiu šancu. Ako dlho trvá to *nikdy*? S aňukou trvalo aj to najdlhšie *nikdy* vždy len niekoľko dní. Mohlo byť *nikdy* aj oveľa dlhšie? Keď som sa bil s Jožom, v duchu som sa mu vyhral, že mu nikdy neodpustím. Hoci to bolo len nedávno, už si vôbec nespomínam, prečo sme sa pobili a či sme na to mali nejaký vázny dôvod. Keď je niekto dieťa, *nikdy* je pre neho buď veľmi krátky čas, na ktorý rýchlo zabudne, alebo vôbec nepochopí, čo tento pojem znamená. Keď mi hlavou preletela myšlienka, že sa mi rodičia možno už nikdy nevrátia, na chvíľu ma ovládla, ale keď som sa ľhou začal zaoberať, rýchlo sa zmenila na nepodstatnú.

Dni plynuli a prúd ľudí prechádzajúcich našim mestom neustával. Tí, čo práve prichádzali, museli prísť z veľkých diaľav, možno z Poľska, Nemecka alebo dokonca z Ruska. Občas som videl vozy plné ľudí. Kone, prežívali vo vojne ľažké časy; mnohé z nich zabijali kvôli jedlu. V Žiline bola továreň na papier, ktorú prerobili na výrobnu klobások. Plnili ich drevenými pilinami zmiešanými s konským mäsom. Raz som ich ochutnal - boli veľmi červené a sladké. Hoci som bol hladný, keď som sa dozvedel, čo v nich je, bolo mi z nich na vracanie a už som nedokázal prehltnúť ani kúsok. Kone, ktoré ľahali vozy, mali šťastie - zostali nažive. Vyzerali staro a unavene, najmä keď sa štverali horie brehom do stredu mesta. Bolo mi ich ľuto a keď som začul konské kopytá na vydláždenom námestí, nutkalo ma dostať sa k nim bližšie.

Po tie dni sme mali viac voľného času ako inokedy, lebo koniec vojny uvoľnil strnulú rutinu nášho žitia. Neviem povedať, čo sa vlastne zmenilo, ale niečo celkom určite. Vstávali sme stále o pol šiestej, zúčastňovali sa na omši a dostávali svoju obvyklú misku rascovej polievky, chodili sme aj do školy, kde sme plnili svoje povinnosti, ale predsa sa čosi zmenilo. Žeby to bolo jarou, ktorá znamenala veľkú úľavu po mimoriadne studenej zime? Alebo to bolo náhľou zmenu v Hansovom správaní? Vyzeral, akoby sa bol zmenšíl a zneistiel, keď vyšlo najavo, že Nemci prehrali vojnu. Už som prestal byť stálym terčom jeho vrtochov a niekedy akoby sa v spôsobe, akým sa na mňa zahľadel, keď ho nikto nesledoval, zjavila smutná žiadosť o odpustenie. Trápila ho lútosť, alebo sa len bál? Mal strach pred Rusmi a partizánmi, ktorí pátrali po kolaborantoch, alebo pred Božím trestom v pekle? Prichádzalo do úvahy - nie, to predsa nebolo možné! -, že jednoducho mal zo mňa strach? Teraz, keď sa začali moje modlitby čiastočne plniť, išlo o akúsi predzvest, že sa aj tie ostatné splnia a všetko sa čoskoro zlepší? Alebo práve naopak? Keď Nemcov porazili, mohol ma Boh v snahe konať nestranne pripraviť o rodičov? Alebo to bolo celé inak: keď Boh zistil, že mi Nemci zabili rodičov, dovolil, aby prehrali vojnu? Nech by sa čokoľvek podobné stalo, na rodičov by som čakal márne.

Keď sa na mňa tie desivé myšlienky začali valiť zo všetkých strán, často som mysel na sľub nemeckého veliteľa, ktorý mne a Judite dal na Štedrý večer: "Nebojte sa, otec i matka sa k vám vrátia." Bol to veľmi dôležitý nemecký oficier a iste musel o tom niečo vedieť, keď to povedal tak presvedčivo. Okrem toho bol jediným človekom, ktorý mi dal takýto príslub, a jeho slová nabrali na váhe. Nepamätam sa, že by boli apuka a aňuka slúbili, že sa vrátia, i keď mohli. Prečo to sami neslúbili, prečo nedali sľub dvom malým deťom, ktoré ešte berú slová vážne? Pre ten istý dôvod, pre ktorý nám nenechali svoju fotografiu? Vedeli čosi, s čím sa s nami ešte nemohli podeliť?

ČAKANIE JE ZVLÁŠTNA VEC. Je to akýsi pokus naplniť čas jeho preskočením, vkladaním budúcnosti do prítomnosti. Táto číra ľudská aktivita chce udalosti formovať podľa vlastných želaní a nádejí. Napokon ešte existuje samotný čas, ktorý je sám osebe fenoménom v podobe čakania. Problémom je, že väčšina snáh naplniť čas ho vlastne iba predĺžuje a sústredením sa naň len prešlapujeme v jeho stopách.

Napätie z čakania býva najväčšie vtedy, keď je bezprostredná blízkosť predpokladanej udalosti vopred známa. Ako sa udalosť blíži, city, ktoré ju sprevádzajú, dokážu zmonopolizovať celé naše bytie. Naopak, keď nevieme, kedy sa má udalosť odohrať, nedokážeme žiť v dlhodobom napäti. Po istom čase sa aj samotné čakanie na niečo dôležité zmení na rutinu, no len čo sa zjavia známky bližiacej sa udalosti, vzrušenie okamžite vzrástie. Často čakáme len na malé veci a len občas na veľké. A keďže sme takí, akí sme, malé veci môžu ľahko nadobudnúť význam niečoho veľkého. Práve tým sa tzv. "malé čakanie" lísi od "veľkého."

Niekedy je čakanie pasivitou, akýmsi zotrúvaním v beznádeji. Je to tým, že pod jeho nepriateľskou egidou môže aj tá najmenšia a evidentne ničím neoverená hrozba získať moc, ktorá dominuje našej myсли. Príkladom môže byť napr. čakanie na niekoho blízkeho, kto mešká. Nedá sa s ním nadviazať kontakt, aby sme zistili, čo sa stalo, a jedinou vecou, ktorá zostáva, je čakanie. A naozaj, optimistické myšlienky aspoň nakrátko prevládnú: "Čoskoro príde, určite príde. Prešlo len pár minút od dohodnutého termínu schôdzky a niet dôvodov na paniku." Možno sa dokonca vrátite k čítaniu knihy, aby ste vzápäť zistili, že vaša myseľ nesústredene uniká, a hoci čítate, neviete čo. Sedieť na mieste sa nedá; vstávate, nemáte ani chvíľu pokoj. Zapnete televízor, prepíname jeden kanál za druhým, ale nikdy nepozeráte dosť dlho, aby ste pochopili, o čom to je. Všetko sa zdá byť nepodstatné a nedôležité; neraz sa prichytíte, že opäť pozeráte na hodinky. Prešlo len dvadsať minút, hoci sa zdá, že odvtedy, čo ste ich kontrolovali, uplynulo oveľa viac času.

"Musel či musela zmeškať autobus alebo vlak, mešká, lebo sú preplnené cesty," myslíte si, pokúšajúc sa o vysvetlenie nepríjemnej situácie.

Ako čas plynne, nechtiac si začnete uvedomovať, že myšlienky opäťovného ubezpečovania najlepšie fungujú po prvýkrát. Oživovaním postupne strácajú účinnosť a s každým novým použitím aj viero hodnosť. V mysli sa vám vybaví, že to nie je po prvý raz, čo sa tak stalo, a vždy sa veci skončili dobre. Toho večera vás to nahnevá po prvý raz, ale nie naposledy. Čo je dosť zvláštne, hneď má v sebe čosi komfortné, keďže znamená, že s dotyčnou osobou je všetko v poriadku a problém je bezvýznamný, ale ten nedostatok ohľaduplnosti predsa len dráždi.

V určitej chvíli vás pochytnia akési obavy či pochybnosti, že sa niečo mohlo stať, čo dotyčnému zabránilo prísť, a tie vám potom vstúpia do vedomia. Nie je vylúčené, že sa vo vašej mysli zahniezdia neurčité obavy o možnej nehode v sprievode príslušných vizuálnych obrazov. Hoci štatistika hovorí čosi iné, takýchto myšlienok sa zbavíte len dosť ľahko. Čím extrémnejšie sú tieto myšlienky, tým ľahšie sa stratia, ak si uchováte logiku a zdravý úsudok. No aj keď sa vytratia, kde si zostáva pachúť možnej katastrofy. Možno je najväčším efektom krátkej úvahy o katastrofách práve to, že dláždia cestu podobným myšlienkom v bezprostrednej budúcnosti. Čím dlhšie je čakanie, tým sa človek postupne čoraz väčšimi vystavuje rušivým možnostiam.

Aby ste sa ich zbavili, podídeťe k oknu a pozriete von v nádeji, že konečne uvidíte osobu, na ktorú túžobne čakáte. Po chvíli sa musíte vzdať, aby ste si neprivolali pohromu, že naozaj nepríde. Potom sa rozhodnete rátať do sto v nádeji, že sa ešte pred dopočítaním zjaví. V polovici spomalite, klamejte sám seba, lenže aj tak to nefunguje, a vtedy vám po prvý raz blysne hlavou, že človek, ktorého čakáte, jednoducho zabudol prísť. Je to veľmi bolestné, možno ešte bolestnejšie ako myšlienka na nehodu. A znova ide o horšiu možnosť, ktorá sa začína udomáčňovať vo vašom vedomí - že nezabudol, ale jednoducho nechcel prísť.

A teraz ste už naozaj na dne, lebo neexistuje nič horšie ako strata lásky. Je to až príliš, nedá sa o tom uvažovať. Zraňuje vás to na najcitlivejšom mieste. Vtedy už úzkosť dosahuje stupeň, ktorý vás ničí. Modlite sa, aby dotyčná osoba prišla. Iba tento jediný raz, prosím! Sám sebe kladiete otázku, v čom ste spravili chybu. Zaprisahávate sa, že v budúcnosti budete lepsi, dokonca ani sa nenahneváte, ale na svoje slová okamžite zabudnete, len čo sa otvoria dvere.

Na čakaní je zvlášť pôsobivé, že dokáže ľahko a rýchlo odlupovať povrchové vrstvy vedomia, ktoré nám dávajú falosný pocit bezpečia a vyrovnanosti. Nikdy nebudem dosť starí, aby sme prekonali v sebe dieťa, ktoré má

strach, že bude opustené. Lenže aj ja som bol dieťaťom a veľmi som sa bál, preto som deň za dňom sledil po všetkých možných prístupových cestách do mesta a vyzeral svojich rodičov. Bolo to veľké čakanie - najväčšie v mojom živote.

MOJA NÁDEJ NEUSTÁLE ŽIVILA predstavu blaženého stretnutia. Mal som veľa takýchto imaginárnych stretnutí. Vyskytovali sa na rôznych miestach, s rôznymi variáciami. Najčastejšie šlo o klasické: Stojím pred sirotincom a pozerám na šíre priestranstvo hlavného námestia pred sebou. Dve postavy naň vchádzajú z opačnej strany; jedna sa poberá k nášmu domu. Cítim hrozné napätie a len s veľkou námahou zostávam stáť. Keď sú v polovici námestia, konečne ich spoznávam, a všetci traja si bežíme v ústrety najprv výchavo, ale potom s narastajúcou netrpezlivosťou, roztápajúc totálne opustenie v objati.

Ale mal som aj inú predstavu: Kráčam okolo nášho domu a zrazu zbadám svetlú v oknách na druhom poschodí. "Vrátili sa!" Som si vedomý, že to nemusí byť pravda, preto chvíľu sledim pod oknami. "To predsa nemôžu byť oni," hovorím si výchavo a s napäťom upieram zrak na dom. Vidím tieň približujúci sa k oknu; je to iba tieň, ale veľmi povedomý. Po chvíli výchania otvorím vchodové dvere, vybehnem po schodoch a zazvoním. Po nekonečne dlhom čakaní sa dvere otvárajú; naozaj sú tam a napodiv vyzerajú dobre, vôbec nie ako tí, čo sa vracajú z koncentračných táborov. Objímame sa, ale uprostred nekontrolovateľného plácu mi znenazdania napadne zdrvujúca myšlienka, že tu možno žili stále a že ich v skutočnosti Nemci nikam neodvliekli.

Predstava, ktorú som mal najradšej: Moji rodičia prichádzajú v noci k mojej posteli potichu našlapujúc a vzápätí ma nežne bozkávajú na čelo. Zobudím sa ospalý a mechanicky objímam najprv jedného, potom druhého. So šťastným úsmevom pozbieram svojich párov vecí a tak ako kedysi, keď sme odchádzali z tábora, opúšťam sirotinec.

CELE Mesiace som sa usiloval vôbec nemyslieť na rodičov, lebo som sa bál, kam ma tieto myšlienky dovedú, ale teraz, keď sa vojna skončila, už som nemal v hlave nič iné.

Chcel som tie myšlienky kontrolovať, ale prichádzali samy od seba smerujúc tam, kam chceli. Niekoľko som sa s nimi pohrával možno až po hranice absurdity, a keď ma už prepadli, nemal som šancu zbaviť sa ich skôr, než by som ich dovedol do zvyčajného konca.

Často som si predstavoval naše stretnutie tak, ako naň podľa mňa myslievali rodičia. Tiež sa museli v duchu pýtať, kráčajúc z jedného mesta do

druhého a pomaly sa blížiac k Žiline, či sme ešte nažive. Možno počuli, že už nie. Iste vedeli, aký osud stihol druhý sirotinec, keď prišli Nemci. Možno ich sem ľahá už len to, aby si overili svoje neblahé tušenie. Keďže som vedel, že sme obaja nažive, veľmi rád som sa uberal vo svojich snoch práve týmto smerom. Jednoducho som predpokladal, že keď sme živí my, budú živí aj oni. Myslel som si, že im je omnoho ľahšie kráčať k Žiline, ako mne pasívne vyčkávať na ich príchod.

Keby meškali, znamenalo by to, že sú mŕtvi? Bola vzdialenosť taká veľká a cesty také zlé, že nemohli prísť skôr, hoci sú nažive? Mohli na nás z nejakého dôvodu zabudnúť? V nemocnici, kde som pracoval, som videl zo mierať mnohých vojakov, ktorí sa na nič nepamäタali, ktorí zabudli dokonca svoje mená. Zdalo sa, že spoznávali sestru K. a mňa, ale o minulosti nevedeli vôbec nič.

No keby rodičia žili a spomínali na nás a keby ani vzdialenosť neboľa taká veľká a cesty také zlé, znamenalo by to, že sa k nám nechcú vrátiť? Všeličo som vyparabil, často som bol neposlušný, ale zaslúžil by som si taký trest? A čo Judita? Bola predsa dobrá a obaja ju veľmi milovali; to všetko nedávalo zmysel.

Keď sa muky čakania skončili, všetko prebehlo, prirodzene, celkom inak ako v mojich predstavách.

OČI

*Odkiaľ a prečo
sme? Z akej scény sme,
herci či diváci?*

PERCY BYSSHE
SHELLEY
Adonais

VOLALA SA MARÍNA, mohla byť asi v Juditinom veku a bývala oproti nášmu domu. Dom bol bledomodrý, čo bolo dosť nezvyčajné v tomto kúte sveta. K jeho vchodu viedlo niekoľko schodov, na ktorých Marína rada sedávala a pozorovala okoloidúcich. Naša ulica sa volala Dolný val, čo znamenalo dolné opevnenie, a jej meno pochádzalo zo stredoveku, keď samotný stred Žiliny chránili viaceré pevné okruhy valov a priekop. Zvláštne, že si vôbec nepamäタám na nijaké horné opevnenie, hoci názov Dolný val vlastne predurčuje existenciu horného. Niekedy som ju videl z balkóna alebo okna. Raz, keď sedela na schodoch a rozprávala sa s priateľkou, som jej nazrel medzi nohy a predstieral pritom, že mi niečo spadlo. To, čo som urobil, bolo škaredé a Marína si to určite všimla, ale nespravila vôbec nič - ani len nepriatiahla nohy k sebe, ani mi nevynadala. Nevidel som ju, odkedy som prišiel do sirotinca, hoci som na ňu istý čas pred spaním myslal. To však už bolo veľmi dávno, no keď sa znenazdania zjavila na nádvorí a hľadala mňa a Juditu, bol som veľmi zmättený. Bola oveľa vyššia, než som si ju pamäタal, a hoci bola vychudnutá, už sa črtala jej dobre tvarovaná postava. Červené lica a vysunuté lícne kosti jej ešte zostali, ako aj charakteristický široký úsmev.

Tentoraz však malo moje vzrušenie celkom iný pôvod; keď som ju zazrel, hned som vedel, že sa stalo niečo dôležité. Veď prečo by nás prišla hľadať len tak z ničoho nič? Judita, bledá a rozrušená, na ňu začala naliehať, aby rýchlo povedala všetko, čo vie.

“Čo sa stalo? Rýchlo povedz, čo sa stalo!”

Ale Marína sa nedala vyviešť z rovnováhy a okrem toho, že nás žiadala, aby sme sa ponáhľali, neprezradila nič.

“Ale prosím, prosím, povedz aspoň, či žijú!

Myslel som si, že Judita sa každú chvíľu pustí do plácu, ale nerozplakala sa. Len ma chytilla za ruku a keďže sa zbytočne snažila z Maríny niečo dostať, všetci traja sme vykročili smerom k našej ulici.

KDE SOM BOL v čase, keď sa okolo mňa odohrávali tieto dejé môjho žitia? Zvláštne otázka, na ktorú sa dá len ľahko odpovedať. Nakoniec, kde som mohol byť? A prečo sa na to pýtať?

Predovšetkým som sa stal jedným z aktérov drámy. Ako postupne naberala na tempe, ocitol som sa v strede javiska oslepený silným reflektorm citového náboja. Sotva sa mi darilo dýchať a srdce mi búšilo opreteky. Ako sme sa náhlili podop arkády, Judita mi stískala ruku, kladúc tým nevyslovenú otázku: "Je to otec?" A ja som takmer okamžite a bez váhania odpovedal: "Nie. Je to matka." Zvláštne, že obaja používame slovenské slová namiesto apuka a aňuka, ktoré sú maďarského pôvodu a ktoré sme používali doma. Asi je to tým, čo si obaja uvedomujeme, že sa niečo od základu zmenilo a naša rodina už nikdy nebude ako predtým.

Detaily tejto krátkej cesty, ktorú možno nazvať mostom medzi temnotou a jasom, sú v mojej pamäti také živé, lebo okrem toho, že som sa ocitol v strede drámy, hľadel som na ľu zároveň aj z diaľky. Bolo to, akoby moja myseľ - orgán môjho vedomia, ktorý je jadrom všetkého - bola aj oblasťou paradoxného vnútorného pokoja, podobne ako jadro najzúrievnejšieho hurikánu.

Pamätám sa na svetlo otvoreného námestia i na tieň kolonády, ako aj na pocit z dotyku Juditinej ruky, ktorá kráčala po mojej pravici. Marína si to šinula tesne pred nami a to, ako sa náhlila, bolo výrečnejšie než slová. Dokonca aj nádej vychádzajúca z jej netrpezlivosti znamenala čosi veľmi dôležité. Musím sa dozvedieť, ku komu nás vedie! Je to otec, ako verí Judita, alebo matka, ktorej obraz sa mi len hmlisto vynára z pamäti, hoci sa oň možno už po tisici raz pokúšam? Otázok je veľa. Prečo neprišla sama? Je chorá? A prečo zo všetkých možných ľudí poslala po nás práve Marínu? Ale prečo trvá tak dlho, kým prejdeme námestím?

Neviem pochopiť, prečo nebežíme a prečo naše kroky, hoci dosť rýchle, zdržiavame. Určite to nemá nič spoločné s ukážkou dôstojnej vyrovnanosti; na tú sme primladí. Adekvátnejší dôvod bude skôr strach pred tým, čomu musíme čeliť, po čom túžime, ale čoho sa zároveň aj obávame. Možno ide o nevedomý pokus vyrovnáť sa s traumou z čias, keď sme ešte chodili opačným smerom; čosi ako opravná skúsenosť na odčinenie istej časti škody. Nech by bol dôvod akýkoľvek, Marína, ktorá si to všetko ani zdáleka neuvedomovala, predsa len čosi vedela, čo nám nechcela prezradiť. Zastavila sa, aby na nás počkala, a začala nás súriť, aby sme sa ponáhľali. V tej chvíli sa mi zahniezdila vo vedomí hrozná myšlienka, že matka je asi veľmi chorá a ponáhľať sa je dôležité. Našťastie Marína sa stále usmievala, čo bolo dobrým znamením.

Námestie sme konečne nechali za sebou a vošli sme do tmy úzkej uličky spojenej s našou ulicou. V minulosti som ju prešiel azda tisíckrát, ale odkedy som bol v sirotinci, snažil som sa jej vyhnúť; blízkosť známych pries-

torov ma mimoriadne vyvádzala z miery. Mimochodom, vždy veľmi záleží na súvislostiach, ale aj napriek tomu dokážem rozoznať ten zvláštny pocit intimity prechádzajúci do klaustrofóbie, ktorú vo mne vzbudzuje prechod z otvoreného priestranstva do atmosféry tejto uličky evokujúcej stredovek. Niekoľko, najmä v skorych večerných hodinách, bývala ulica taká preplňená, že sa ľuďmi nedalo prejsť. Keď som chcel pred niekym ujsť, hľadal som záštitu medzi ľuďmi. Len čo som sa sem dostał, znamenal to pre mňa akúsi výhodu aj napriek tomu, že väčšina chlapcov bežala rýchlejšie. Tu ma už nemali šancu dostať, lebo mi pomáhalo dokonca aj moja chatrná telesná schránka. Niekoľko tu matka nakupovala, lebo po oboch stranach uličky bolo plno malých obchodíkov každého druhu. Blížiaci sa koniec uličky znamenal citelné uvoľnenie napäťia, lebo na jej konci čakala odmena v podobe nádherného výhľadu na hory a na dolnú časť mesta. Tu stával vianočný stromček postavený mestom a tu sme bývali rovno oproti vyrabovanému prelátkovmu domu.

Len čo sme sa dostali na otvorené priestranstvo, prudko sme zabočili do ľava smerom k nášmu domu, ale Marína potriašla hlavou a viedla nás k nim. Ich dom stál na ľavo od prelátkovho. Bolo veľmi teplo a mnoho svetla; ruky sa nám obom potili. Schody (tie slávne schody do domu!) boli úzke; brzdil som Juditu a ona ma zas ľahala za sebou. Zachytával som šepot prenikajúci z miestnosti napravo, ale ako sme sa bližili, zrazu zostalo ticho. Z izby vychádzali ľudia, medzi nimi pravdepodobne aj Marínini rodičia, a odchádzali alebo zostávali stáť vo dverách, aby sledovali vrcholiacu ľudskú drámu. Nevedel by som však povedať akú, lebo keď som sa dostał do miestnosti, do ktorej ma jemne vtlačili, moja snaha byť pozorovateľom sa celkom stratila, aby sa opäť prejavila až oveľa neskôr, po bûrke. Takto som zostal na scéne sám ako hlavný herc, ktorý v očakávaní ešte navyše dostał aj nemalú trémú.

V miestnosti bola takmer úplná tma, závesy zostali stiahnuté, ale rozoznával som niekoho, kto sedel v kúte na sofe. Nech to bol ktokoľvek, musel nás vidieť vojsť, lebo sa pri našom príchode vzrušene pohol. Ten krátky a mimovoľný pohyb prišiel v tom istom okamihu, keď som počul sám seba zhlobka sa nadýchnuť. Znelo to ako nejaký dlhý vzlyk, po ktorom som cítil hrozný tlak na prsiach. Prestal som dýchať.

Oči mi postupne privyklí na tmu; začal som v nej rozoznávať obrys chudej hlavy ostrihaného nakrátko podobne, ako bola moja. Patrila k chorej stranej tvári, ktorej vzhľad sa podobal mnohým neznámym bytostiam, ktoré som vídal prechádzať mestom. Čosi mali všetky tie tváre spoločné, niečo, čo zdieľali a čím sa na seba navzájom podobali, lenže táto mi bola strašne povedomá. Nebol som si ešte istý, ale čím dlhšie som sa na ľu pozeral - už som

začal byť napäty a neschopný odtrhnúť od nej zrak - tým silnejší bol môj pocit, že ju odkiaľsi poznám.

V tej chvíli som spoznal oči hlboko vsadené do veľkých jamiek; hľadeli na mňa s láskou a ich neskonalé teplo zahnalo aj posledné moje pochybnosti.

"Mama," kričím konečne uvoľňujúc z plúc uväznený vzduch. "Mama! Mama! Mama!"

Len čo to vyslovím, už ma nič nedokáže zastaviť. Vytrhnem ruku z Juditinej a utekám k tým očiam. Matka, otvárajúc náruč, aby nás oboch objala, vydáva potláčaný vzlyk, ktorý rýchlo naberá na intenzite a čoskoro sa spolu s našim mení na nezadržateľný pláč.

TERAZ TÍŠKO. Teraz nech nič, ani tie najvrúcnejšie slová nerušia túto chvíľu. Na okamih - aspoň na prchavý okamih - nech kraľuje Najvyšší.

PREČO LUDIA plačú od šťastia? Vari je to priame svedectvo o jeho krehkosti? Napokon medzi šťastím a smútkom vždy býva blízky vzťah, lebo len veľmi málo chýba, aby sa šance v našom živote nečakane zvrtli z jedného na druhé.

To, že si моji rodičia vedeli udržať nádej na naše prežitie, spôsobila náhoda. Len čo sa matke podarilo nahradíť slzy úsmevom, vyrozprávala nám, čo zažili. Stalo sa to v Osvienčime. Keď ju a otca vytiahli z vlaku, ešte prv ako ich od seba oddelili, zbadala skupinku detí. Šokovalo ju (ešte bola schopná šoku?), že v nich spoznala všetky konvertované židovské deti, ktoré vzali do sirotinca pri kláštore benediktínok. Len dva dni predtým ich videla za bezpečnými múrmami kláštora, ako ich rádové sestry predvádzajú, dokazujúc mojom rodičom, prečo nás nemôžu priať. Kláštor benediktínok bol prvý, ktorý vyhľadal, a veľa nechýbal, aby sme sa stretli v Osvienčime o čosi skôr, ako by nás poslali spolu s ostatnými deťmi do plynu.

Lenže aj tento neuveriteľný závan šťastia sprevádzala hrozivá otázka: Čo sa mohlo stať, ak Nemci zobrať deti? Budť sa ich vzdali sestry benediktíny samy od seba, alebo sa gestapo dozvedelo, že sa tam skrývajú. V oboch prípadoch to poukazovalo na nepatrné šance, že sme obaja aspoň v relatívnom bezpečí. Neboli si však vôbec istí, či už aj my nie sme v Osvienčime. Začali po nás pátrať, dúfajúc, že nás tam nenájdú. (Ako asi dospelí hľadajú niečo, čo sa nemá nájsť?)

"Ani neviem, prečo som musela vidieť tie deti. Bola v tom hrozná beznádej, no napriek tomu som ju prekonala vďaka myšlienke, že vy dvaja ste nažive."

Toto všetko nám rozprávala uprostred objati a bozkov, ktorými sa ubezpečovala, že sme naozaj spolu.

"My sme sa hrozne báli, že sa k nám už nevrátite," povedala Judita.

"Nevracali ste sa."

Matka smutne pokývala hlavou: "Nemohla som prísť skôr, bola som veľmi slabá, nevládala som chodiť." A po chvíli dodala: "A vlastne som ani nechcela, aby ste videli, ako vyzerám. Aj teraz musí byť na mňa hrozný pohlad."

Zostala, ostatne ako vždy, dámou. Zachovala si dôstojnosť napriek tomu, čo mala za sebou. Tma znenazdania dostala celkom iný zmysel. Už viem, prečo neprišla za nami do sirotinca. Požiadala, nech zavrú okenice, aby mohla zostať v šere, a my sme ju najprv spoznali po duši a len potom prostredníctvom jej zmenených čft. Všetko teraz zapadalo do seba.

(**KEĎ MATKA ZOMRELA**, okrem niekoľkých fotografií som si z jej vecí nechcel ponechať nič, ale i tak máme Judita a ja niečo, čo si strážime ako oko v hlave. Je to špinavý a zlomený hrebeň, ktorý si priniesla z Osvienčimu. Vymenila ho za celodenný prídel chleba, aby si mohla učesať svoje nakrátko ostrihané vlasy.)

"**POČULI STE** niečo o oteckovi?" (Zvláštne! Použila predsa slovenský výraz "otecko", a nie maďarské "apuka." Takže ide vlastne o nový začiatok na oboch stranach.)

"Nie," povedali sme, "nič. Ty áno?"

"Ešte nie, ale musíme byť trpežliví."

Potom nám začala rozprávať o návrate nášho otca z ruského tábora po prvej svetovej vojne. Nešlo o nový príbeh, ale v tomto kontexte aj on dosial akýsi nový zmysel. Otec bol husárskej dôstojníkom v rakúsko-uhorskej armáde a padol do rúk nepriateľa. Keď sa vojna skončila, nebolo po ňom ani chýru, a tak ho po istom čase začala rodina považovať za mŕtveho. Len po dvoch rokoch (*dva roky!*) sa celkom nečakane vrátil zo Sibíri.

Čo to má znamenať? Budeme vari musieť tiež tak dlho čakať? Je možné, že keď raz napriek všetkému náš otec predsa prišiel, vráti sa domov aj po druhý raz? Pravdu povediac ani vo svojich najdivokejších snoch som nepredpokladal, že tento príbeh spôsobí, že ho matka bude čakať stále. Napriek všetkým informáciám proti, i napriek cukrovke, pre ktorú musel brať denne inzulín (v Osvienčime?), ho nečakala rok či dva, ale celý život.

NA MIESTACH SPOMIENOK

Sladká je spomienka
na problémy,
keď si v bezpečí

EURIPIDES
Andromeda

ROKY som odkladal návštěvu starej vlasti. Nebola v tom len opatrnosť, ale aj nedostatok záujmu. Hovoril som si, že z mojich známych už aj tak nie je nikto nažive, a samotné miesta ma nezaujímali. Lenže po páde starého režimu sa to zmenilo. Prestal som mať strach o svoju bezpečnosť a uvedomil som si, že moja predstieraná ľahostajnosť bola iba výhovorkou. Preto ma ani veľmi neprekvapilo, keď som sa konečne rozhodol vystretnúť, klamúc naďalej sám seba, ako sa len dalo.

Najprv som si naplánoval cestu do Prahy, krásnej "stovežatej Prahy", v ktorej som nikdy predtým neboli. Bola to iná časť krajiny, podobná, ale aj s iným, hoci tiež podobným jazykom. Mesto s krásnymi pohľadmi spôsobilo, že som sa aspoň čiastočne cítil byť pozorovateľom, takmer turistom.

Okrem toho som si načasoval na túto prvú časť svojej návštevy množstvo profesionálnych aktivít s českými kolegami. Moja úloha akademika diskutujúceho o vedeckých otázkach bola dobre nacvičená a konala sa pod záštitou tzv. "objektívneho odstupu". V širokej galérii rozličných "ja" sa mi však dostalo nového poučenia. Myslím, že zovšadial sa dá niečo získať, a to aj napriek mnohým rokom od zemetrasenia.

Najdôležitejšia však bola skutočnosť, že som nebol sám. Bola so mnou moja žena Zvia, ktorá sa pre mňa stala akýmsi mostom do prítomnosti. Bolo treba otupiť vplyv obnovených spomienok na minulosť. Takto vyzbrojený som sa vydal na cestu. Zámerne som si vybral zimné obdobie, lebo väčšina mojich spomienok sa spájala s chladom.

LETEL som Swissairom z Tel Avivu do Prahy cez Zürich. Mojim pocitom pohody vychádzajúcim z domnelej neutrality a odkladania vplyvu zrazu otriaslo hlásenie pilota, že práve preletíame nad Norimbergom. Zavrel som oči a predstavil som si nádheru pohanských ceremonií, ktoré sa tu konali pred polstoročím. Moje predstavy súzneli s filmami a obrázkami, ktoré som za tie roky videl. Boli jednoduché a pritom banálne. Po chvíli som radšej s doširoka otvorenými očami pozoroval husté oblaky, ktoré sa rozprestierali nad celou strednou Európu. Moje oči nemohli preniknúť cez ich ochranný kordón a zem pod nimi bola neskutočná. Počas poludňajšieho medzipristátia v Zürichu som asi vypil priveľa vína (ďalšie zavádzanie?) a teraz by som

si už najradšej nič nedal. Slabé a neurčité obavy sa mi pomaly začali vynárať z mysle.

Budem rozumieť jazyku? Bude tam chladno? Je rozumné požičať si auto? Majú vôbec nejakú techniku na odpratávanie snehu? Som ešte stále *persona non grata*? Bude im pas s miestom narodenia v Bratislave podozrivý? A čo víza, sú v poriadku?

Vedel som, že ide o hlúpe obavy. Veď už tam boli tisícky ľudí pred mnou. Dokonca aj Judita až dvakrát. Keď sa vrátila, hovorila o sirotinci, z ktorého sa stalo múzeum. Kaplnka tam ešte stále je, ale všetko ostatné sa zmenilo na nepoznanie. Po roku 1950 zaobchádzali s kňazmi a mniškami ako s nepriateľmi štátu. Až na malé výnimky sa kňazi vzdali verejnej náboženskej činnosti a podobne aj mnišky. Museli odísť z nemocní a zo škôl a zamestnať sa na poliach alebo v ťažkom priemysle. Za štyridsať rokov sa roztrúšili po celej krajine, žili v malých skupinkách, pokúšajúc sa zachovať aspoň zlomok svojho poslania. Mám nádej, že niektorá zo sestier je ešte nažive?

KONEČNE! Neúprosne, akoby pod vplyvom obsesie som sa na vzdory všetkému odkladaniu a manévrovaniu dostal k podstate veci. Na pozadí monotónneho zvuku lietadla letiaceho nad nekonečným oceánom oblakov som mysel na sestričky, ktoré mi zachránili život - na tie, ktoré som si ešte stále pamätať, i na tie, ktoré sa po rokoch stali už len akýmsi tmavomodrým habitom s bielym čepcom a s krídlami plieskajúcimi okolo beztvárných tvári. *Moje sestričky.*

Keď som odchádzal, bol som príliš malý, aby som chápal odvahu, ktorú museli mať, ak nás chceli chrániť, a teda neschopný sa im za to patríne podať. Teraz by som chcel vedieť mnoho vecí, toľko otázok by som im chcel položiť. No revolúcia prišla neskoro a šance, že ešte nájdem niektorú z nich nažive, boli mizivé. A keby aj, kde ich mám hľadať po štyridsiatich siedmich rokoch? Má Jan Urban pre mňa nejaké informácie? Musí ich mať, veď poznám tu len jeho, len on mi môže dať v tomto smere nejakú nádej. Nechal som si na tento účel tri dni z cesty, možno štyri.

Po prvýkrát som sa s Janom Urbanom stretol v New Yorku a hneď som si ho oblúbil. Vo svojej domovine patril k popredným bojovníkom proti totalitnému režimu a teraz sa ocitol v centre nespočetných úloh. Jeho bezbrehá energia a prirodzený optimizmus boli nákarlivé. Vyrozprával som mu svoj príbeh a podelil sa s ním o svoj sen nájsť sestry sv. Vincenta z malého sirotinca v Žiline. Sľubil, že mi v tom pomôže. Íšť po ich stopách bolo však takmer nemožné, lebo čas je neúprosný. Nádejné bolo len to, že niektoré sestry

mohli mať vtedy približne dvadsať rokov a teraz by mohli mať okolo sedemdesiatky. S istou dávkou šťastia by mohli ešte žiť.

DLHÁ CESTA do Bratislavы sa pomaly končila. Obrysу mesta sa jasne črtali na horizonte; ponáhľali sme sa, aby sme stihli prísť ešte pred zotmením. Mal som päť rokov, keď naša rodina opustila byt na Grösslingovej 52, zanechávajúc s ním aj tzv. "dobré časy." Po nich prišli skúšky, ale kým si rodina zachovala vonkajšie zdanie normálnosti, zmeny sa dali prijať s istým nadhľadom. Po vojne som aspoň dvakrát cestoval vlakom zo Žiliny do Bratislavы, ale boli to len krátke návštevy a ako dospeviajúcemu mi vôbec nenapadlo vyhľadať nás starý dom. Ani teraz, keď sme sa konečne dostali do mesta, som si neboli istý, či k nemu naozaj potrafím; mal som len matnú predstavu, kde by som ho mal hľadať, lebo mená ulíc sa odvtedy niekoľkokrát zmenili. Znovu som musel závidieť Švajčiarom; ich krajina je súčasťou kontinentálnej Európy, ale ich ulice nemenili svoje mená prakticky po celé dvadsiate storočie. Neuveriteľné!

Cesta, po ktorej sme vchádzali do mesta, sa znenazdania skončila, a keď som sa ocitol pred križovatkami, bez váhania som odbočil. Mesto sa ohromne rozrástlo, nič mi v ňom už nepripadal známe; a predsa sa zdalo, že sa auto pohybuje správnym smerom. Po niekoľkých semafóroch a zákručtách sme sa dostali k mostu cez Dunaj do Petržalky. Bol to most, na ktorom som sa kedysi ako dieťa stratil - most mojej prvej spomienky. Znenazdania som po našej pravici zbadal uličku s miestom na parkovanie. Vypol som motor a zhľboka sa nadýchol.

"Niečo strašne známe je na tomto mieste. Nás dom musí stať niekde nablízku." Vykročili sme a spýtali sa okoloidúcich na Grösslingovú, ale nezdalo sa, že by o nej vedeli. Aj starší ľudia si len matne spomínali na jej meno a hovorili, že musí byť niekde tu na okoli. Kráčali sme takmer automaticky a rýchlo sme zabočili do blízkej ulice, po celý čas hľadajúc dom so šiestimi balkónmi v dvoch stíporadiach. Hned' sa mi vynorila vägna spomienka na balkóny, prameniaca z archaických hlbín knižnice môjho mozgu, aby sa stala ústredným bodom, jediným spojivom nášho hľadania. Ocitli sme sa na ulici Červenej armády, na nepárnej strane, v blízkosti čísla 27. Ochvíľu sme na opačnej strane, stále ešte z diaľky, zbadali dom s balkónmi, ktorý zapadal do mojich spomienok. Naše vzrušenie rástlo zároveň s tým, ako sme začali odratúvať zvyšné domy, predvídajúc jeho číslo. S istým pocitom sklamania som si uvedomil, že namiesto 52 šlo o číslo 56, dokonca 58. Nechal som sa pomýliť, alebo som len nezvládol zázračné vidiny priveľmi vzdialenej minulosti?

Ako sme sa blížili ku koncu ulice, pomyslel som si, že to vzdám, ale v tom som si uvedomil, že tri príahlé domy, ktoré sa zdali byť na prvý pohľad oddelené - dokonca boli odlišné aj odtiene ich starej omietky - majú rovnaké číslo. Jednoducho človek musí mať trocha šťastia... S potešením som zistil, že jeden z domov má šesť balkónov. Ale čo potom znamená pomenovanie *Ulica Červenej armády*? Videl som starú ženu pomaly kráčajúcu smerom k "môjmu" domu a slovenčinou vydolovanou z hĺbok pamäti som sa jej opýtal zrazu: "Prepáčte, prosím, vedeli by ste mi povedať, kde je tu Grösslingová ulica?" Usmiala sa, akoby prezáradzala nejaké tajomstvo: "Toto bola za starých čias Grösslingová ulica."

Nemal som v úmysle vojsť do domu, v ktorom som prežil prvých päť rokov života, ale pokušenie prísť aspoň k vchodu bolo priveľké. Prešli sme tri poschodia, chvíľu postáli pred bytom číslo 16, o ktorom sme sa dozvedeli, že v ňom teraz býva nejaký inžinier - presne ako bol môj otec. V normálnom svinete, alebo možno v takomto viac-menej vyrovnanom, som tu ešte stále žiť mohol. Otázne je iba jedno: bol by som niekto iný?

Vybrali sme sa do Mendriky, malej dedinky v Čechách, kde sme mali dohovorené stretnutie s jednou zo sestier sirotinca. Prvých pár hodín, čo sme s Janom Urbanom opustili Žilinu, sme prechádzali krásnymi zasneženými horami. Cesty boli zladovatené, musel som dávať dobrý pozor. Za Olomoucom sa terén vyrovnal a hmla sa trocha zdvihla. Až vtedy som si mohol premietnuť vo svojom vedomí udalosti z posledných dvoch dní. Akoby sa boli vynárali odkiaľsi z vlastnej hmloviny, ešte stále nesústredené, nevytriedené, neartikulované, ale postupne naberajúce na intenzite.

Začalo sa to návštevou rádových sestier v Pezinku, kde sme od jednej z nich získali podrobne informácie o sestričkách zo sirotinca svätého Vincenta v Žiline. Tam sme po prvýkrát počuli aj o ich ľažkom postavení počas komunistickej éry. Bolo zvláštne počúvať sestru A., ich matku predstavennú, ako rozprávala o prežitých útrapách. Prišiel som kvôli tomu, aby som si obnovil svoje vlastné zážitky, ale namiesto toho som sa stal svedkom trápenia iných. Môj súcit sa miešal so štipkou závisti.

Sestričky sa starali o starých kňazov na odpočinku a hrdo nám ukazovali čisté malé miestnosti, ako aj kuchyňu a dvor, na ktorom bolo vidieť starobu a bezvládnosť prechádzať sa pod ochranou mnišok. Ešte dojemnejšie však pôsobila malá jaskynka pre najslabších, ktorí sa už nevládali zúčastňovať na bohoslužbách. Odtiaľ, z malej enklávy s vyhliadkou na kaplnku, sledovali omšu a s pomocou slúchadiel ju aj počúvali. Takouto pasívnu účasťou na tom, čo tvorilo podstatu ich dennej rutiny, sa udržiaval trocha dlhšie pri

zmysloch. Bolo to milé a úctyhodné riešenie, na ktoré boli mníšky zjavne dosť hrdé.

V čase, keď sme od nich odchádzali, bolo už takmer poludnie a plán vybrať sa do Žiliny s krátkymi zastávkami na všetkých známych miestach po ceste sa zdal byť prísmely. Získali sme však cennú informáciu o sestre Kolette, ktorá mala podľa všetkého bývať vo vzdialenej dedinke Mendrika, a na ničom inom nám už nezáležalo. Zrazu sa nás dlho odkladaný výlet stal zmysluplným putovaním.

Moje detstvo sa pohrúžilo do krátkeho zimného popoludnia. Prvú zastávku sme mali v Piešťanoch, v meste, v ktorom som strávil nádherné leto. Z pamäti sa mi začali vynárať majestátne orechy, hojdačka v záhrade, pichnutie osou, ale spolu s nimi aj hrozné husi, ktoré mi zahatali cestu domov. Sklenený most tam ešte stále stál a boli tam aj majestátne gaštany. Nepamätal som si presne, kde bol nás dom, iba jeho približné miesto. Cítil som sa, akoby moje spomienky boli uväznené v nejakom obrovskom viacnom pavúkovi s ramenami dopadajúcimi zároveň na rôzne miesta. To všetko vysielať smerom do mojej hlavy množstvo signálov. Všetky pôsobili fragmentárne, a teda v istom zmysle dosť nedokonale, ale aj navzdory tomu poskytovali všeobecný, i keď trocha neurčitý obraz prostredia.

Potom sme navštívili dedinku Vrbové, teraz už dosť veľkú, na ktorú sme však nemali čas. Veľká synagóga tam ešte stála, aj kostol, v ktorom sme s Juditou študovali katechizmus. Tu už bolo naše hektické hľadanie domu, kde sme žili istý čas s Kugelovcami (a s ich nezabudnuteľnými pečenými zemiakmi), neúspešné. Pol storočia je predsa len dlhý čas!

Zastavili sme sa v Trenčíne, v rodisku mojej matky. Už som zabudol na tamojší majestátny hrad, týciaci sa nad mestom. Bol tak blízko, že aj krátká prechádzka dokázala meniť jeho perspektívnu. Dva mosty cez Váh v blízkosti miest, kde žili moji starí rodičia, vyzerali nedotknuto. Kráčali sme po pri rieke. Na ceste bola námraza - kvôli nej sme museli postupovať veľmi pomaly. Spomenul som si, ako ma strýc brával k rieke zbierať kamene. Ani on, ani jeho rodičia, ba ani jeho sestra či niekto iný z matkinej strany Osvienčim neprežil a žiadne kamienky - krásne či celkom obyčajné - nezdobili ich hroby. Na matkinom hrobe na svahu hory Karmel zostal len nápis venovaný pamiatke jej manžela. Neodvratné stretnutie.

Veľmi to voňalo domovom. Práve to ma na chvíľu takmer ohromilo. V aute som sa sústredoval na cestu vedúcu monotónnou rovinatou krajinou. Nízke svahy sem-tam obrastené lesmi a po nich opäť otvorené priestranstvo. Občas sme zazreli skupinku srncov pasúcich sa na poli. Na pozadí zasneže-

nej krajiny boli ich obrysy také typické, že sme ich dokázali rozoznať aj pri veľkej rýchlosťi. Bol to pastorálny pohľad, po ktorom som bol zakrátko opäť vo svojej koži.

Posledný úsek cesty k Žiline sme prešli za šera spôsobeného hmlou a znečisteným ovzduším. Keď sme vošli do mesta, bola už viditeľnosť nulová. Povrch vozovky pokryval sneh a ľad. Vchádzali sme do mesta bez toho, aby sme tušili, kde sme. Možno to bol ten najvhodnejší spôsob návratu: cítil som sa ako slepec klopkajúci v tme, hľadajúc miesto, kde kedysi stratil zrak.

Symbolická mŕtnosť? V hoteli som požiadal o apartmán, akoby mi jedna izba nemohla stačiť. Vracajúc sa späť, naliehavo som cítil potrebu zvýrazniť svoju prítomnosť.

Neskôr večer som už nevedel odolať krátkej vychádzke smerom k sirotincu. Bočné cestičky boli zľadovatené a sám som sa čudoval, že si moje nohy ešte stále pamätajú, ako treba kráčať takýmto terénom. Takmer nikoho nebolo vidieť, ešte aj hlavné námestie vyzeralo opustené. Prišli sme k nemu z juhovýchodnej strany, podobne ako kedysi ten osamelý ruský dôstojník na bielem koni v deň nášho oslobodenia. Známe dve vežičky na kaplnke a priľahlý sirotinec vyzerali nedotknuto. Aj kolonáda okolo námestia bola taká, akú som si ju pamätal, a rovnako aj centrum okrem urastenej borovice, ktorá tu bola nová. Všetko vyzeralo menšie než v krajinke mojich detských spomienok, ale zas nie primalé. Žeby som za tie roky potreboval čiastočne korigovať svoju pamäť?

Vedľa ľažkých vchodových dverí do sirotinca stála tabuľa s oznamom, že ide o galériu. Na stene pri nej boli napísané dve slová čiernym písmom pripomínajúcim graffiti: *Andy Warhol*. Bolo to pre mňa čosi ako necitlivé vniknutie, takmer hrubé narušenie môjho súkromia.

Stredoveká ulička z námestia k nášmu domu bola oveľa kratšia, než mala byť. Tu si moja pamäť v spojení s jasnými udalosťami viažucimi sa k týmto priestranstvám pomohla až za hranice viditeľného. Bol som rád, že sme kráčali pomaly, predĺžujúc si pasáž k otvoru pred sebou. Hoci bol január, tradičný vianočný stromček chýbal. Prakticky bola celá ulica prázdna, po domoch ani chýru ani slychu. Zostali len tri: jeden na rohu, potom nás a susedný, a rovnako to bolo na druhej strane ulice, kde býval prelát. Kostol sa vynáral sprava a len hviezdy zostupujúce k dolnej časti mesta vyzerali nedotknuté. Vo vchode nášho domu sme objavili pekárstvo. Celá budova bola temná. Už som nemal záujem zotrvať v jej blízkosti dlhšie a v tiche sme sa pobrali do hotela.

Miesta, miesta bez ľudí. Sú to len akési vysušené kosti spomienok. Mnohé časti Európy sú ich plné.

ZAČAL SOM SA BÁŤ, či som neminul tabuľu s názvom *Mendrika*. "Je to akási úzka polná cesta, sotva pre jedno auto", varovala nás sestra A. Prešli sme cez Svitavy, už by sa čoskoro mala pred nami zjaviť. Nutkavo som zastavil auto, aby som si poobzeral všetky špinavé cesty po oboch stranách, i keď sestrička A. jasne hovorila o zákrute smerom doprava.

OTÁZKA: Prečo bolo pre mňa toto stretnutie také dôležité? Išlo len o symbolické podávanie niekomu, kto tam kedy si žil?

ODPOVEĎ: Asi je to len romantická výhovorka. Skutočný dôvod - i keď ani zdaleka nie jediný - je mystérium matky predstavenej. Hoci bola v tom čase už dávno mŕtva, musel som sa o nej dozvedieť čo najviac. Aká bola? Bolo v nej čosi, čím by sa dala vysvetliť jej strhujúca odvaha? Čo ju nútilo riskovať svoj život, ale aj životy ostatných sestier a celého sirotinca, aby zchránila zopár židovských detí?

- - -

Cestná tabuľa označujúca smer k Mendrike bola viditeľná už z diaľky a v žiadnom prípade sme ju nemohli minúť. Bola len jedna. Po krátkej jazde sa pred nami zjavilo niekoľko domov vynárajúcich sa spoza snehom pokrytých stromov. Kostol obklopovalo niečo, čo muselo byť za starých čias hradom. Vošli sme na nádvorie. Sestrička nás zaviedla do malej, ale dobre vykúrennej hostovskej izby, s prísľubom, že náš príchod oznámi sestre Kolette. Boli sme plní očakávania. O pár minút som ich videl spolu prichádzať.

"Niečo mi tu nehrá. To predsa nemôžu byť sestry svätého Vincenta!" Sotva som si to stihol uvedomiť, keď vošli dovnútra. V mojich predstavách mali byť klúčovými účastníčkami nášho stretnutia biele čepce na hlavách. Keby som nespoznal sestru Kolettu podľa tváre, krídla okolo jej hlavy by boli pre mňa tou najdôležitejšou vecou. Lenže nikde som krídla nevidel, pretože vyzerala presne tak ako benediktíny v Pezinku.

A predsa je tá pravá. Tak ako mňa, aj ju rozpaľuje vzrušenie z nášho stretnutia. Môže mať šesťdesiatdeväť rokov - necelých dvadsať mala v čase, keď som bol v sirotinci. Nespomínam si, že by som ju bol predtým videl, a ani ona si ma nepamäta. Nie, v tom čase nevedela, že sú v sirotinci aj židovské deti. Matka predstavená to držala v tajnosti a prezradila jej to až po vojne. Áno, spomína si na niektorých starších chlapcov, ktorých som jej pripomenal. Fero, ktorý ma chránil pred ostatnými, aby sa mi odplatiť za služby, čo som ako Hermes vykonával medzi ním a Juditou, je dnes lekárom

v Bratislave. Nie, nikdy sa tam od roku 1950, keď boli z kláštora násilne vyhostené nevrátila, ale je rada, že kaplnka stojí ako predtým.

Pri prvej príležitosti mi začne vysvetľovať, prečo sa museli mníšky vzdať svojich čepcov. Bolo to ešte v roku 1964. "Keď sme pracovali na poliach a v továrnach, už sme si nedokázali udržiavať čepce bielučké a starostlivo naškrobené." Uľavilo sa mi, pretože dávny čepiec pomyselne prítomný nad jej hlavou si vyžadoval vysvetlenie.

Potom mi vyrozprávala sen, ktorý mala minulú noc. To už vedela o mojom prichode, a videla v ňom sestru Anakletu, ktorá hrávala v kaplnke na organe, a teraz ju vyzvala, aby vstala z mŕtvych a prišla na naše stretnutie. Bol to ďalší most medzi nami.

Takto sme strávili niekoľko hodín, zhovárajúc sa o rôznych veciach, ale väčšinou o matke predstavenej. Mladá sestra ju videla ako nebotičnú osobnosť, bytosť plnú skutočnej oddanosti a silného ducha. Tieto jej kvality ešte väčšmi vynikli počas komunistickej éry, kedy jej príkladné správanie dodávalo ostatným sestrám silu. No môj skromný osobný verdikt bol iný: nebola ani sväticou, ba ani martyrou; jednoducho bola čírym stelesnením ľudskej dôstojnosti.

Neskôr sme jedli spolu za stolom a vymieňali si skromné darčeky. Obaja sme sa vyfotografovali pred obrazom svätého Vincenta. Boli sme už na odchode, ale nedalo mi, aby som sa nespýtal na meno matky predstavenej.

"Agáta," povedala s nebývalou nehrou. "Volala sa Agáta."

POLIA SPOMIENOK sú odhalené. Miesta sú ich slúžkami a čas ich hracím poľom. Sotva nájdeme oddanejšieho sprievodcu na ceste životom, ako sú ony.

Táto kniha vyšla vďaka finančnému príspevku Ministerstva kultúry SR
a
láskavej podpore Judyty a Jakoba Karbanovcov

ŠLOMO BREZNITZ POLIA SPOMIENOK

Svedectvo vojnového dietáťa

Edícia Judaica Slovaca
Vydalo SNM-Múzeum židovskej kultúry
Zväzok č. 38
Vydanie prvé.
Bratislava 1999.

Z anglického originálu vydaného vydavateľstvom Alfred A. Knopf v New Yorku
preložila Margita Ančicová
Redakčná úprava: Michal Nadubinský, Eva Poláková.
Literárna úprava: Etela Farkašová, Erika Podlipná.
Korektúry: Lýdia Ellingerová.
Autor obálky, sadzba a grafická úprava: (N&V) Design

Š L O M O B R E Z N I T Z

sa narodil v Bratislave v roku 1936, vo vtedajšom Československu, doktorát z filozofie získal na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme. V súčasnosti je profesorom psychológie na Univerzite v Haife a na New School for Social Research v New Yorku. Napsal viacero knih o strese a zdraví. Žije v Izraeli so svojou ženou a tromi deťmi.

Umelecky a ľahko, prechádzajúc z minulosti do prítomnosti a z detského sveta do sveta dospelých, rozpráva hlas Šloma Breznitza o prenikavo sklučujúcich, ba často až údesných spomienkach.

Breznitza a jeho rodinu zachytil holokaust v Československu, stahovali sa z dediny do dediny, až kým nebolo jasné, že pred nacistami niet úniku. Jeho rodičia ešte predtým, ako ich stihli poslat do Osvienčimu, presvedčili sestry v kláštore sv. Vincenta v Žiline, aby vzali dve ich nedavno konvertujúce deti do svojho sirotinca. Šlomo, ktorého volali Ďuri, mal vtedy práve sestu rokov.

Odlúčený od rodičov a svojej sestry Judith (rehoľné sestry deti oddelili podľa pohlavia a ich vzájomný styk povolovali len zriedkavo) si Ďuri spomína na svoje neraz zdrvujúce zažitky s ostatnými sirotami, rádovymi sestrami, svojim učiteľom a spolužiakmi v dedinskej škole, s duchovnym i matkou predstavenou; ako aj s nacistami, ktorí pravidelne navštevovali sirotinec. V knihe *Polia spomienok* opísal svoje nesmierne sklučujúce pocity samoty a izolácie, svoju neustálu hrôzu z toho, že v ňom objavia „smradlavého žida“ (stále skryval svoju obriezku), i svoje uprimné odhadlanie stať sa dobrým katolíkom, ako aj ustavične prítomný zvieravý pocit nebezpečenstva, ktorý sa ho každú chvíľu zmocňoval.

V *Polia spomienok* však ide aj ďalej, za obyčajné oživovanie spomienok. Breznitz tu všeličo prezrádza o sebe ako o psychológovi. Vysvetľuje povahu krutosti a láskavosti, dusivého strachu a otvorennej odvahy. Píše o pamäti aj o tom, ako formuje nás život.

V poslednej kapitole sa takmer päťdesiatročný Breznitz vracia do Československa, aby navštívil miesta, ktoré stále žijú v jeho pamäti. Robí to v nádeji, že sa mu podarí objaviť rehoľné sestry, ktoré záchranili nielen jeho, ale aj sestrin život.

Je to krásne vyrozprávaný, zmysluplný a prítom pôsobivý životný príbeh.